

300253

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

NEW YORK ÉLELMISZERELLÁTÁSA ÉS PIACKUTATÓ SZERVEI

ADALÉKOK A PIACKUTATÁS PROBLÉMÁJÁHOZ

ÍRTA

DR. SIPOS SÁNDOR

72. KÖTET

3. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ara 5 pengő

Stat. 0.997/
72.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

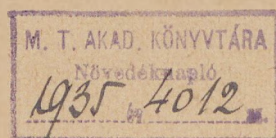
NEW YORK ÉLELMISZERELLÁTÁSA ÉS PIACKUTATÓ SZERVEI

ADALÉKOK A PIACKUTATÁS PROBLÉMÁJÁHOZ

ÍRTA

DR. SIPOS SÁNDOR

300353

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. Bevezetés	5
II. New York City.	
1. Fekvés	10
2. Éghajlati jelenségek	11
3. Terület	12
4. A lakosság fejlődése	13
III. A világháború gazdasági hatása az Egyesült-Államokban.	
1. A megélhetési és az árviszonyok alakulása	19
2. Az árletörésre irányuló kísérletek	27
3. Kutatószervek az amerikai gazdasági életben	30
4. New York élelmiszerpiackutató szervei	38
IV. A piackutatás feladatköre és célja.	
1. Az üzleti és piaci tevékenység	45
2. Az élelmiszerpiacok rendeltetése és vertikális tagozódása	50
3. A konjunkturális és a piaci vizsgáldás mibenléte	55
4. A mezőgazdasági piackutatás	60
5. A városi piackutatás munkaköre és feladatai	68
V. New York közéletmezési problémái.	
1. A piaci adottságok	80
2. A piackutatószervek munkája	86
VI. Befejezés	96
Függelék :	
Bibliográfia	101
Táblázatok.	
1. New York fontosabb hőmérsékleti adatai	11
2. New York lakosságának fejlődése 1800-tól 1930-ig	15
3. Az élelmiszerek nagy- és kiskereskedelmi árindexeinek és a dollár vásárló- erejének alakulása. 1914—1931	22
4. A megélhetési költségek, órabérek és reálmunkabérek indexeinek alakulása. 1914—1929.	23
5. New York élelmiszerfogyasztása az 1930. és 1933. években	85
Grafikonok és kartogrammok.	
1. New York lakosságának 130 éves fejlődése. 1800—1930.	14
2. Az élelmiszerárak, nominál- és reálmunkabérek indexeinek hullámozása az 1914—1927. években	26
3. Az értékesítés folyamatának sematikus vázlata	55
4. A newyorki piacra kerülő élő baromfi származási helye	83
5. A romlékony élelmiszerek New Yorkba érkezésének és szétosztásának módja	92
6. A romlékony élelmiszerpiacok fekvése New Yorkban	93

I. Bevezetés.

A jelenlegi gazdasági válságban, melynek folyamán főleg az agrártársadalom helyzete rendült meg s vásárlóereje hanyatlott ijesztő mértékben, a szakkörök részéről mind fokozottabb érdeklődés nyilvánul meg a mezőgazdasági termékek értékesítési problémája iránt. De továbbmenőleg egyre nagyobb erőfeszítések történnek abban az irányban, hogy a külföldi piacok még összezsugorodott felvevőképességükkel is megtarthatók legyenek. Egyben új piacok megszerzése még áldozatok árán is folyamatban van, hogy ilymódon ellensúlyozni lehessen azokat a nehézségeket, amelyek az autarkisztikus gazdálkodás folytán a kivitel elé tornyosulnak.

A gazdasági viszonyok gyökeres javulása nélkül azonban ezek a törekvések nem sok eredménnyel kecsegtetnek.

Előbb-utóbb szüksége fog tehát mutatkozni annak, hogy nagyobb figyelmet szenteljünk az eddig elhanyagolt belföldi piacoknak. A kedvezőtlen viszonyok állandósulása folytán tényleg egyre inkább előtérbenyomul a belföldi fogyasztás emelésének kérdése s főleg a városi fogyasztás. Elsősorban természetesen a milliós lakosú Budapest jön tekintetbe. A mezőgazdaság számára a főváros élelmiszerpiacai mindig nagy értékesítési lehetőséget nyújtottak s így azok felvevőképességének fokozása most is reménnyel kecsegtet.

Igaz ugyan, hogy a hosszantartó válság alatt a városi lakosság vásárlóereje és így a fogyasztóképessége is lényegesen csökkent s e miatt a jelenlegi viszonyok között aligha volna képes nagyobb fogyasztásra, azonban az is bizonyos, hogy mégis vannak módok, melyek révén emelni lehetne a piacok felvevőképességét s ezáltal könnyíteni lehetne a mezőgazdasági termékek elhelyezésén és fokozhatók volnának az értékesítési lehetőségek.

Kétségtelen, hogy ennek a kérdésnek eldöntése csak mélyreható vizsgálat alapján lehetséges. Az általános konjunkturális vizsgálódások azonban ebben a tekintetben nem mutatkoznak célravezetőnek. Egy sokkal részletekbe nyúlóbb analízisre volna tehát szükség, olyanra, amely tisztázná a belföldi, főleg pedig a budapesti piaci adottságokat s megállapítaná, hogy hogyan volna lehetséges adott körülmények között, tehát a jelenlegi jövedelmi és árviszonyok mellett a belföldi fogyasztást oly mértékben emelni, hogy ezáltal a magyar mezőgazdaság hathatós segítséget és támaszt kaphasson.

Minden olyan kísérlet, amely az agrártermékek értékesítési lehetőségének fokozását tűzi ki célul, nemcsak a jelen, de a jövő szempontjából is igen fontos.

A fogyasztóképesség emelését azonban nem csupán a mezőgazdaság érdekei teszik szükségessé, szükség van erre a városi népesség élelmezési viszonyainak javítása céljából is. Azok a vizsgálódások, amelyek a fogyasztóképesség emelését célozzák, egyben arra is alkalmasak, hogy csökkentsék a megélhetési költségeket.

E két kérdéskomplexum szerencsésen kapcsolódik egybe abból a szempontból, hogy a végzendő kutatások egyformán elősegítik mindkettő megoldását. Az értékesítés bonyolult problémája különösen a jelenlegi gazdasági válságban teszi szükségessé a rendelkezésre álló piacok adottságainak felismerését és mindazoknak a nehézségeknek a feltárását, amelyek akár normális, akár a mostanihoz hasonló rendkívüli időkben az értékesítés elé tornyosulnak.

Sajnos, a piackutatás Európában ma még egészen kezdetleges állapotban van, épúgy, mint volt egy évtizeddel ezelőtt a konjunktúrakutatás. Nem így azonban az Egyesült-Államokban, ahol közvetlenül a háború után fogtak hozzá ezeknek a kérdéseknek mélyreható tanulmányozásához. Azóta úgy a mezőgazdaság, mint a városi lakosság érdekeinek védelmét tervszerűen kiépített kutatószervek látják el. Annak a csaknem másfél évtizedre terjedő kutatómunkának, melyet az ottani szervek egyrészt a piaci értékesítés terén, másrészt pedig az élelmiszerek városi szétosztásával kapcsolatban kifejtettek, nem maradt el az eredménye. A kutatás különben is oly rendszerességgel folyt, hogy az sem az egyik, sem a másik irányban nem hagyott megmunkálatlan területeket s különösen a városi szétosztás költségeinek vizsgálatánál, — amely egyformán érintette a termelőt és a fogyasztót — terjedt ki a legapróbb részletekre.

Az a panasz, hogy a termelő jóformán semmit sem kap termelvényeiért, talán sehol sem hangzott el oly éles formában és keltett nagyobb visszhangot, mint épen az Egyesült-Államokban a háború után. A »minden a városi kezekben marad« jelszó valóban sokáig tartotta izgalomban az amerikai farmereket. A közvetítőkereskedelem-ellenes propaganda, amely az agrárválság kimélyülése folytán ott megindult és elhatalmasodott, az illetékes köröket is a kérdés beható tanulmányozására indította. A felmerült probléma megvilágítása céljából alakult szervek munkája azután világot vetett ezekre a sokáig rejtve maradt kérdésekre és tisztázta a közbenső kezek szerepét.

Jelen tanulmányunk célja, hogy képet adjunk azokról a feladatokról, amelyek a kikerülhetetlennek látszó, mondhatnánk, küszöbön álló városi piackutatásra hárulnak s hogy egyben rámutassunk azokra a nehézségekre is, amelyekkel ennél a munkánál szembe kell nézni.

Természetes, hogy a piackutatás problémájának tanulmányozása alkalmával New Yorkra esett a választásunk s annak piaci rendszerét — amely felé a jövőbeli fejlődésnek haladnia kell — vettük példaképül. Két szempont is vezetett bennünket. Az egyik, hogy New York élelmiszer-piacai jelenleg legnagyobbak a világon, hiszen több, mint tízmillió lakost táplálnak. A hétmillió lakosú városhoz ugyanis még egy hárommilliós olyan körzet tapad, amely fekvésénél fogva nem gravitálhat más irányba. Ez a zóna az idők folyamán teljesen bekapcsolódott a newyorki piacokba. A legnagyobb teljesítőképességű piacok tehát ezek, aminőkkel másutt nem találkozunk.

Az ellátás szempontjából itt a rendesen is nehezebb feladatokkal kell megküzdeni, mert eltekintve a hatalmas dimenzióktól, a népességi és távolsági méretektől, árufelhozatal szempontjából a város fekvése nem mondható ideálisnak. A kedvezőtlen adottságok, amelyekkel szembe kell nézni, a város lakosságának szaporodásával s azáltal, hogy időközben a piacokat tápláló termelőhelyek is egyre messzebbre és messzebbre tolódnak ki, az idők folyamán még csak fokozódni fognak.

De a másik szempont, amiért a piaci probléma tanulmányozásánál New Yorkra esett választásunk az, hogy nemcsak az általános közgazdasági tudományok gyakorlati művelése, a *konjunktúrakutatás* született és virágzott fel az Egyesült-Államokban, de a mezőgazdaság és városi lakosság védelme céljából az értékesítés és a szétosztás processzusának statisztikai alapokon nyugvó vizsgálata, a *piackutatás* is itt indult meg legelőbb s mutatott fel legnagyobb eredményeket. A »spread« és »marge« problémája sehol a világon nem került annyira a homlokterbe, mint épen az Egyesült-Államokban. De a termelői és fogyasztói ár között vagy az egyes közvetítői kezek között mutatkozó különbségek vizsgálatához sehol sem fogtak nagyobb lendülettel és apparátussal, mint épen ott.

A mezőgazdasági termékek piacrahozatalával és a városi lakosság ellátásával kapcsolatos vizsgálódások egyformán szem előtt tartották a farmerek és a városi népesség érdekeit. A csaknem másfél évtizedes multra visszatekintő piackutatómunka aztán nemcsak a teljesen elhanyagolt kérdéseket vette szorgos vizsgálat alá, de a munka folyamán eddig ismeretlen kérdések is felszínre kerültek és a vizsgálódás körébe jutottak.

Az ily természetű vizsgálódásokra nézve sem elméleti, sem gyakorlati szempontból jobb és biztosabb alátámasztást nem kaphatnánk, mint épen az amerikai, illetve a newyorki úttörőmunka révén. Az ottani élelmiszer-piacok szervezetének vizsgálata valóban olyan hatalmas méreteket öltött, aminőkre alig találunk példát. A piaci organizáció megoldásával New Yorkban számos szerv foglalkozott. Végzett munkájuk számunkra biztos bázisul szolgálhat ennek a kevésbé vagy egyáltalán nem ismert problémakörnek a tanulmányozásánál. A piaci szervezetnek az a tökéletes foka, amelyet

ott a kutatószervek megteremtettek, bizonyosága annak, hogy ennél a munkánál kizárólag a gyakorlati szempontok voltak az irányadók. Az elmélet csak segítséget nyújtott a probléma megoldásához.

Úgy érezzük, hogy nem végzünk felesleges munkát, ha most, amikor egyre jobban előtérbe nyomul a belföldi piacok felvevőképességének tanulmányozása, rámutatunk azokra a körülményekre, amelyek a piaci vizsgálódásokat New Yorkban szükségessé tették, *tisztázzuk ennek az újszerű kutatási módnak munkakörét és feladatát s vázoljuk az amerikai piackutatószervek munkáját.*

II. New York City.

Az Egyesült-Államokat alkotó eredeti 13 állam egyikének, New York államnak keleti részén, részben az Atlanti-óceán partján, részben néhány kisebb szigeten épült fel az állam nevét viselő város, amely ma már a leg-hatalmasabb, leggigantikusabb méretű metropolisz, olyan, aminőhöz fog-ható nincsen.

Pedig ez a város, amelynek magját a XVI. századbeli holland település szolgáltatta, valójában még csak 300 éves multra tekint vissza. Ezt a multat azonban különleges, európai ember előtt hihetetlennek tetsző erőfeszítések és ezek nyomán fakadó csodálatosan gazdag eredmények jellemzik, amelyek New Yorknak kimagasló és utolérhetetlen helyet biztosítanak a világ nagy városainak történetében.

De honnét jött, miből táplálkozott és minő kiapadhatatlan forrásokból merített erőt az az egyre fokozódó lendület, amely azután ezt a minden képzeletet felülmúló fejlődést kiváltotta és annak töretlen irányvonalát az utolsó századforduló utáni időszakban is biztosította? Kétségtelen, hogy a korlátokat, gátló körülményeket nem ismerő, azt mondhatnók, hogy a lehetetlent is megkísérlő amerikai szellem hatotta át és inspirálta az új világrész első settlementerjeit, azok utódait, valamint a későbbi bevándor-lókat is korszakokon keresztül.

Nincsen a világnak még egy olyan metropolisza, amelynek lakossága olyan kevert, heterogén felépítésű lenne és annyi különféle népi elemből tevődne össze, mint épen New Yorké. És ez nem is csoda, hiszen 2—3 századon át a földkerekség csaknem valamennyi nemzete adott itt egymásnak hosszabb-rövidebb időre találkozt, mert hiszen még a legtávolibb nyugati részek felé vonuló telepések is legalább egy időre itt állapodtak meg.

Szinte megfoghatatlan, hogy a különböző fajoknak és népeknek a tengerentúlra, az újvilágba emigrált egyedei mennyire tökéletesen fel tudtak oldódni ebben a nagy »melting pot«-ban, amelyet számukra ez a város s különösen ez az új ország jelentett. Kivétel nélkül össze tudtak olvadni, eggyé tudtak forni abban a nemes törekvésben és erőfeszítésben, amely a későbbi Egyesült-Államokat olyan virágzóvá, naggyá, hatalmassá s gaz-daggá tette.

Mindegyikük valósággal egész létfenntartási ösztönét vetette latba, saját kivételes és csak ritkán megnyilvánuló *faji kiválóságát* vitte bele a reá váró, látszólag erejét sokszor messze felülmúló küzdelembe, amelynek nyomán fakadó új erők azonban tovább sarkalták, hogy a legjobbat, a leg-tökéletesebbet adja magából, azt, amire az ember csak különleges és rend-kívüli viszonyok között képes a természet kincseinek és erőforrásainak meg-hódításáért folytatott harcban: az *általános emberi jólét, a vagyonosodás és az emberi boldogulás kívánsága érdekében*.

Mi képesítette őket erre, mi adta meg nekik azt a különös erőt, mely-nek kifejtésére másutt talán képtelenek lettek volna? Mi ösztöklötte, mi sarkalta és hajtotta őket, hogy képességük és tudásuk legjavát adják és állítsák az új haza: a »*Gods own country*« szolgálatába?

Ennek a sokoldalú lélektani kérdésnek közelebbi boncolgatásával és megvilágításával messze eltérnénk tervezett fejtegetéseinktől, amelyekben mindvégig kizárólag eredeti célkitűzéseink keretén belül kívánunk mozogni.

1. Fekvés.

Ha New York fejlődését előmozdító tényezők után kutatunk, azt látjuk, hogy elsősorban nagyszerű természeti adottságainak, főleg előnyös fekvésének jutott a döntő szerep. Az idők folyamán valóban ezek avatták ezt a várost a tengeri és szárazföldi közlekedés hatalmas centrumává, az Északamerikai Unió első kikötőjévé és kapujává. New York valóban egyike a legideálisabb és legvédelettebb kikötőknek. Forgalom tekintetében is a leg-fontosabbak egyike és az elsők között van. Ha az 1927. évi forgalmat vesszük alapul, New York 41·9 millió regiszter tonna forgalmával csak kereken egy-millió regiszter tonnával, 2·4%-kal maradt el az első helyen álló Rotterdam mögött. London 38·7 millió regiszter tonnával a harmadik, Hamburg pedig 37·6 millió regiszter tonnával a negyedik helyen állott.¹⁾

A Hudson folyónak a tengerbe való torkollása és a szigetképződések által alkotott öböl nemcsak a jelenlegi, de a később várható forgalom le-bonyolítására is elegendő. Ez a kikötő valósággal kulcsa az Északamerikai Egyesült-Államoknak. A többi világrészekkel való külkereskedelmi forgal-mának jelentékeny része tényleg ezen a kikötőn át bonyolódik le. A Hudson folyó révén pedig még a szárazföld belsejével való víziközlekedés lehetősége is bizonyos mértékig adva van.

Sajnos, az ország belsejével, a Hinterlanddal való vasúti összeköttetés szempontjából, amint azt az élelmiszerellátás kérdésének közelebbi tárgya-lásánál majd látni fogjuk, a helyzet már nem olyan kedvező, New Yorkot vasúti fővonalakkal csak keskeny sávon át lehet megközelíteni. (Magára a

¹⁾ *Iff. Fellner Frigyes*: A kereskedelem és tengerhajózás problémái. Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság. Budapest, XV. kötet 142. l.

Manhattan szigetre csak egyetlen egy közvetlen vonal vezet be.) A metropoliszhoz vezető és fejállomásokba torkolló többi párhuzamos vasúti vonalak a Manhattan sziget egyugyanazon pontján jönnek össze. Ennek folytán a teherpályaudvarok is keskeny területsávon fekszenek és majdnem, hogy egymásbaolvadnak.

Valóban sok igazság van elrejtve abban, hogy egy olyan hatalmas centrum, mint aminővé az utolsó évtizedekben ez a metropolisz fejlődött, sokkal szerveesebben kellene, hogy összekapcsolódjék magával a földrész belsejével is. Kétségen felül áll, hogy az ország belső részétől való izoláltság veszélye New Yorkra nézve állandóan fennáll és ezzel a nem épen kedvező körülménnyel bizonyos kérdéseknél okvetlenül számolni is kell. Jóllehet a mutatkozó hátrányok elég jelentősek, azonban a további fejlődés szempontjából mégsem adnak aggodalomra okot és nem jelentenek leküzdhetetlen és elháríthatatlan akadályokat.

New York az északi szélesség $40^{\circ} 42'$ -e alatt terül el, közelebből, Nápolyal fekszik egymagasságban.¹⁾

2. Éghajlati jelenségek.

Fekvés szerint ítélve tehát erősen délvidéki éghajlat kellene, hogy uralkodó legyen. Azonban a kemény és zord tél, mely Nápolyban teljesen ismeretlen, New Yorkban nemcsak, hogy nem tartozik a ritkaságok közé, de azt mondhatnók, hogy rendszeres. Ennek oka azonban főleg abban leli magyarázatát, hogy az északamerikai földrésről teljesen hiányzanak az Alpokhoz és a Kárpátokhoz hasonló, keresztirányban húzódó és az északi jeges áramlatok ellen védő összefüggő, magas és hatalmas hegyláncok. Ilyenek hiányában maga New York is teljesen nyitva áll az északról beözönlő hideg szeleknek és légáramlatoknak. Részben ez, részben a tenger közelsége, valamint a déli fekvés magyarázzák szélsőséges klímáját, melynek megtélésére a lényegesebb hőmérsékleti adatokat feltüntető csatolt összeállítás szolgál.

1. New York fontosabb hőmérsékleti adatai.²⁾

(Fahrenheit fokokban, 50 év átlagában.)

Megnevezés	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
Havi közép	30.9	31.3	37.7	49.4	60.6	68.8	73.8	73.1	66.8	56.3	44.2	35.0
Napi közép maximum	37.8	38.2	45.9	56.9	68.2	77.0	81.8	79.6	73.9	63.2	51.2	41.0
Napi közép minimum	24.1	24.0	31.1	41.0	51.7	61.0	66.6	65.5	59.6	48.8	37.9	28.3
Előforduló legmagasabb	67	73	80	91	95	97	99	102	100	88	74	68
Előforduló legalacsonyabb ..	—6	—7	3	12	34	44	50	51	39	29	7	—13

¹⁾ Nápoly az északi szélesség $40^{\circ} 51'$ -e alatt van.

²⁾ Statistical Abstract of the United States 1932. U. S. Department of Commerce Bureau of Foreign and Domestic Commerce, Washington 1933. No. 54. 144. p.

Az éghajlat szélsőséges kilengésének megítélését a Fahrenheit fokokban megadott hőmérsékleti adatok kissé megnehezítik. Ezért néhány kísérő magyarázattal kívánjuk kiegészíteni a táblázatban foglalt fontosabb adatokat, annyiival is inkább, mert hiszen a fogyasztói ár fontosabb költségelei között az *időjárás* is szerepel s különösen a romlékony élelmiszerek áralakulásánál válhatik ez a természeti körülmény figyelmen kívül nem hagyható, jelentős tényezővé.

Amíg január és február hónapokban a havi középhőmérséklet a fagypont alatt ingadozik és a maximális hőmérséklet sem emelkedik a $+3-4$ Celsius fok fölé, addig a napi középminimum mínusz $4-5$ C° között mozog. A tél folyamán azonban épséggel nem tartozik a ritkaságok közé a mínusz $15-18$ C° hideg sem. A tenger közelsége és a déli fekvés azonban a kemény telet nem egyszer törik meg és változtatják át néhány napra, vagy órára enyhe tavasszá. A májustól októberig terjedő időszak alatt a havi közép hőmérséklet $14-24$ C° között ingadozik. A nyár ellenben forró, július és augusztus hónapokban a $37-39$ Celsius fokú tartós hőség is gyakori. A szélsőséges, általában igen változékony időjárás folytán tehát itt a romlékony élelmiszereket elosztó szerveknek nagy kockázattal kell számolniok.

3. Terület.

New York 77.443 hektárnyi területen, részben a szárazföldön, részben szigetekeken fekszik. (E területben az aránylag nagy vízterület is bennfoglaltatik.) Jelenleg *Brooklyn, Bronx, Manhattan, Queens és Richmond* Borough-kat foglalja magában. Ezek egyesítése 1898-ban következett be. A területből Queens Boro egyedül 27.966 ha-t, Bronx pedig 18.630 ha-t foglal el. A város tulajdonképeni magja, a Manhattan szigeten lévő városrész, mindössze csak 5722 ha-t tesz.

Az amerikai városok közül területileg New Yorkot csak Los Angeles múlja felül és pedig igen jelentős mértékben, 32 ezer hektárral, míg az ugyancsak hatalmas kiterjedésű Chicago a maga 50 ezer hektárjával messze mögötte marad.

Az európai metropoliszok közül a világ legnagyobb területű városa Róma 203 ezer, azután a legtípusabb kontinentális jellegű Berlin 88 ezer hektár területükkel állanak előtte. Az ausztráliai Sidneynek, mely második helyen áll, 110 ezer hektár területe van.¹⁾ (Budapest területe mindössze csak 19.444 hektárt tesz.)

A világ városai között New York a rangsorban az ötödik helyet foglalja el. Aránylag tehát igen nagy kiterjedésű, ami épséggel nem hagy-

¹⁾ Statistique International des Grandes Villes 1931 publiée l'Office permanent de l'Institute International de Statistique. La Haye, 1931.

ható figyelmen kívül a város közélelmezése, valamint a fogyasztói árak alakulása szempontjából, tekintve, hogy ily nagy területen — amely át és át van szaggatva nagy vízterületekkel is — a városi szállítási költségek számottevők lehetnek. Valóban, amint az a későbbi fejtegetésekből ki fog tűnni, ezek a szállítási költségek igen magasak s jelentős hányadát teszik a városi szétosztási költségeknek és így lényegesen emelik a fogyasztói árakat.

A mi vizsgálódásaink szempontjából azonban még az itt megadottnál is lényegesen nagyobb területtel kell számolni. Az egész New York Metropolitan Discript területe ugyanis 4400 négyzetmérföld, szemben New York 299 négyzetmérföld területével. New York közvetlen szomszédságában, a Hudson folyó túlsó partján elterülő New Jersey állam 5 megyéje is bele tartozik Jersey City, Bayonne, Elizabeth és a távolabb fekvő Newark és Passaic városokkal együtt. Ezen az aránylag nagy területen élő lakosság elsőrendű élelmiszerszükségei tekintetében teljesen a newyorki piacokra van utalva.

4. A lakosság fejlődése.

New York jelenlegi nagyságát, súlyát és dinamikai erejét — főproblémánknak, az élelmiszerellátásnak és a városi piackutatásnak a szemszögéből is — legmegkapóbban népességének fejlődésén keresztül érzékeltethetjük. A gyarapodásra vonatkozó statisztikai adatok még a felületes szemlélő előtt sem hagynak kétséget aziránt, hogy ez a nagyszabású s még egyre fokozódó népi tömörülés mily roppant feszítőerőt jelent. Valóban a világ-városok fejlődésének egy utolérhetetlen jelenségével állunk itt szemben. Oly hatalmas és minden képzeletet meghaladó méretű fejlődési folyamatról van itten szó, hogy keresni kell a megfelelő szavakat, ha a lendületet, az arányt és az eredményt kellőképpen kifejezésre akarjuk juttatni.

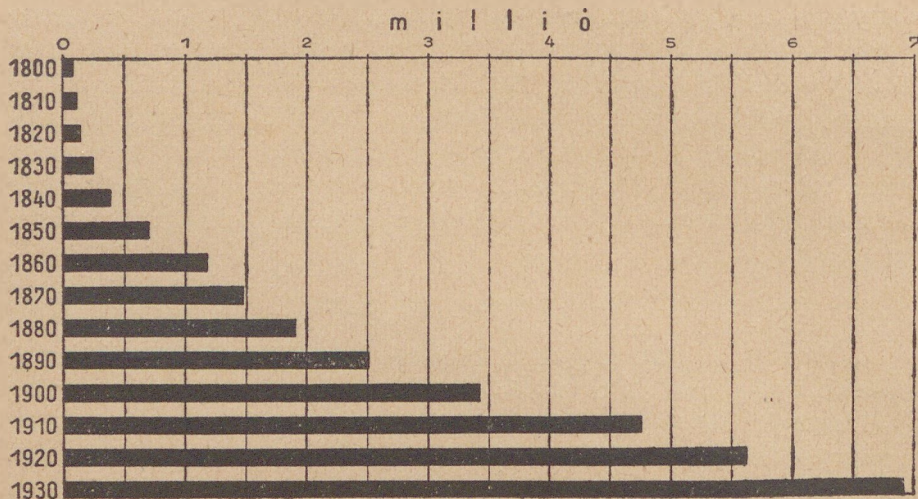
Épen ezért leghelyesebb lesz, ha magukat a számokat hagyjuk beszélni. A Manhattan szigeten fekvő tulajdonképeni New York lakossága 130 évvel ezelőtt, a 19. század kezdetén megejtett népszámlálás eredménye szerint még alig haladta meg valamivel a hatvanezretet. A jelenleg vele egy egységet alkotó másik négy Borough pedig akkor még együttesen véve sem tudott felmutatni húszezer lelket.¹⁾

A lakosság fejlődése szempontjából New York történetében két nagy periódust különböztethetünk meg. Az 1860. évvel bezáródó és az azután következő, a legutolsó népszámlálásig, az 1930. évig terjedő időszakot. A fejlődés első periódusába eső minden egyes népszámlálás időpontja között a népesség átlagosan 57·6%-kal gyarapodott. De volt olyan decennium is — az 1850. évvel végződő — *amikor a szaporulat elérte a 78%-ot.*

¹⁾ A következőkben a lakosságra nézve megadott adatok mindig a jelenlegi, tehát Bronx, Brooklyn, Manhattan, Queens és Richmond Borough-kat magában foglaló Greater New Yorkra fognak vonatkozni.

A múlt század közepén megejtett census alkalmával talált 669.115 lélek a következő tíz esztendő alatt 478.644 fővel gyarapodott (+68·8%), ezzel a jelenlegi részekből álló New York népessége felül emelkedett az egymillión. *A legrohamosabb fejlődés rövid hat évtizede alatt New York népessége tehát megsokszorozódott és több mint egymillió lélekkel gyarapodott.*

1. New York lakosságának 130 éves fejlődése. 1800—1930.

Az 1860-tól 1930-ig terjedő idő alatt, a második fejlődési időszakban a lakosság szaporodásának üteme ugyan már jóval lassúbb volt, az emelkedő irányzat azonban nem tört meg és az egyes népszámlálások között átlagosan még így is közel 30%-os növekedés következett be. Fejlődés szempontjából itt a kimagasló évtized az 1900—1910. évek közé esik. Ez alatt a tízéves időszak alatt a népesség 1·4 millióval gyarapodott és 4·8 millióra szökött fel. Az 1930. évi népszámlálás szerint pedig az utolsó évtizedben további 1·3 milliós szaporodás állott elő s így a lakosság most már megközelítette a 7 milliót, közelebbről és pontosabban 6,930.446 volt. A növekedés az utolsó évtizedben is meghaladta a 23%-ot. Az utolsó 30 év alatt pedig New York népességének gyarapodása nemcsak elérte, de valamivel a 100%-ot is meghaladta. Budapest ugyanezen három évtized alatt csak 37·4%-kal (273.862 lélekkel) tudta gyarapítani lakosságát.

A fejlődést egyébként az idemellékelt grafikon teszi szemléltetővé.

Az itt vázolt fejlődési folyamatnak tulajdonképpen az öt Boroughnak 1898-ban bekövetkezett egybeolvadása adta meg az igazi lökőerőt. New York területe így lényegesen megnövekedett és többszörösére emelkedett. A telítettség foka ezáltal természetesen messze kitolódott, úgyhogy a további fejlődésnek jelenleg sincs semmi akadálya. Ha csak a fejlődés vonala

2. New York lakosságának fejlődése 1800-tól 1930-ig.¹⁾

Év	Bronx	Brooklyn	Manhattan	Queens	Richmond	New York City	
	B o r o u g h					Összesen	%-os növekedés
1800	1.755	5.740	60.515	6.642	4.564	79.216	—
1810	2.267	8.303	96.373	7.444	5.347	119.734	51.1
1820	2.782	11.187	123.706	8.246	6.135	152.056	27.0
1830	3.023	20.535	202.589	9.049	7.082	242.278	59.3
1840	5.346	47.613	312.710	14.480	10.965	391.114	61.4
1850	8.032	138.882	515.547	18.593	15.061	696.115	78.0
1860	23.593	279.122	813.669	32.903	25.492	1,174.779	68.8
1870	37.393	419.921	942.292	45.468	33.029	1,478.103	25.8
1880	51.980	599.495	1,164.673	56.559	38.991	1,911.698	29.3
1890	88.908	838.547	1,441.216	87.050	51.693	2,507.414	31.2
1900	200.507	1,166.582	1,850.093	152.999	67.021	3,437.202	37.1
1910	430.980	1,634.351	2,331.542	284.041	85.969	4,766.883	38.7
1920	732.016	2,018.356	2,284.103	469.042	116.531	5,620.048	17.9
1930	1,265.258	2,560.401	1,867.312	1,079.129	158.346	6,930.446	23.1

a mostani világgazdasági válság folytán meg nem törik, rövid időn belül már számolni lehet az eddig talán még álmoképnek tetsző s bizarr ötletként ható 10 milliós New York megvalósulásával.

Ha mármost ennek a káprázatos fejlődésnek az okai után próbálunk kutatni, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy igen sokáig ez a város volt az, amelyen keresztül a különböző országok és nemzetek fiai az újvilágot a legkönnyebben meg tudták közelíteni. De ugyancsak ez a város volt az a kapu, amelyen keresztül hosszú ideig Amerika természeti kincseinek és termelvényeinek legnagyobb része kiáramlott más világrészek felé.

A városnak ez a különleges és kiváltságos helyzete azután a lakosság részére soha nem sejtett, nem remélt és nem várt érvényesülési és kereseti lehetőségeket biztosított.

Ez a magyarázata New York fejlődésének, illetve az oda való özönlésnek, mely jó ideig csak egyirányú volt és főleg a bevándorlásokon keresztül táplálkozott. A háború befejezése óta azonban a bevándorlásokon keresztül való felfrissülés lehetősége az erős korlátozások folytán többé-kevésbé megszűnt. Az előálló hiányt azonban bőven pótolta a belső vándormozgalom, amely már korábban is elég erőteljes volt. Az utolsó évtizedben, a sohasem észlelt gazdasági prosperitás idején, az »igéret városa« az Egyesült-Államok minden részére hatalmas szívó hatást gyakorolt és olyan nagy tömegeket tudott magához vonzani, amelyek sokszorosan pótolták azt az emberanyag-vesztést, amely a bevándorlás hanyatlása következtében állott elő.

¹⁾ Fifteen Census of the United States 1930. Number and distribution of Inhabitants. U. S. Department of Commerce Bureau of the Census. Washington, 1931. Vol. Population 26., 748. p.

New York lakosságának nagyarányú fejlődésével azért volt szükséges megismerkednünk, hogy fogalmat alkothassunk magunknak mindazokról a feladatokról, amelyek ilyen nagy néptömeg közfélmelésével, rendszeres ellátásával kapcsolatban egyre fokozódó mértékben felmerülnek és megoldásra várnak. A városi élelmelési piacok megszervezése, a kor követelményeinek megfelelő nivóra való emelése s a jövő szempontjából is helyes irányú fejlesztése még kisebb városokban és közületekben is nehéz feladat s olykor leküzdhetetlen akadályok elé állítja az illetékes tényezőket. Az olyan hatalmas méretű s a jövő szempontjából beláthatatlan perspektívákat nyújtó metropolisznak, mint aminővé New York City már eddig is fejlődött, kielégítő ellátása — figyelembevée a helyi adottságokat és az azokból fakadó súlyos nehézségeket is — sokszorosan nehéz és méreteiben alig áttekinthető feladatokat ró azokra, akik a várost elsőrendű romlékony élelmiszerekkel ellátják és azokra a tényezőkre is, amelyek az élelmiszerpiacok irányítását végzik.

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a népesség fentebb vázolt gyorsíramú növekedése mind nagyobb és nagyobb terheket jelent és egyben fokozódó felelősséget ró mindazokra, akiknek kezébe ennek a metropolisznak közfélmelése le van téve.

New Yorknak azonban ma már valójában nem is hétmillió lélek ellátásáról kell gondoskodnia, hanem lényegesen sokkal többről, annak a közvetlen közelségnek és szoros kapcsolatnak következtében, amelyben — mint már az előzőkben említettük — Jersey City, Bayonne, Elizabeth, Newark és Passaic városokkal van. Ezek nem akarják, de talán az adott viszonyok mellett nem is tudják magukat függetleníteni a szomszédságukban lévő, egyre növekvő metropolisz sok-sok előnyt nyújtó hatalmas és ma már kitűnően működő közfélmelési intézményeitől. A 4400 négyzetmérföldnyi területre kiterjedő Metropolitan District ma már valójában 11 millió lakost foglal magában.¹⁾

Bármily érdekesnek ígérkeznék is, jelen tanulmányunk szűkreszabott kerete semmiképen sem engedi meg, hogy New York City lakosságának faji, nemzeti összetételével vagy anyanyelv szerinti megoszlásával részletesen foglalkozzunk, de nem is mutatkozik szükségesnek New York népének összetételét e helyütt behatóan ismertetni. Különben is tudott dolog s a statisztikusok előtt épenséggel nem ismeretlen, hogy a világ minden része bőven van ebben a metropoliszban képviselve s hogy a legtöbb nemzetből van benne élő elem. Tárgykörünk, a mezőgazdasági termékek belföldiértékesítésének fokozása, a városi élelmiszerpiacok organizációja és általában a városi ellátás sokoldalú problémájának szempontjából ennek egyébként sincsen különösebb jelentősége. Sokkal fontosabb azonban ennél az, hogy a piacok működési körének rádiusza milyen, s hogy New York egyes részei hogyan vannak benépesülve.

¹⁾ A Port of New York Authority 1933-ra vonatkozó legújabb adata.

Érdemes lesz tehát még néhány pillanatot szentelnünk azoknak az adatoknak, amelyek New York népsűrűségére vonatkoznak. Az 1930. évi népszámlálás eredménye alapján számítva New Yorkban minden egyes négyzetmérföldre 23.101 lélek esik. Az Egyesült-Államok egy négyzetmérföldjére ellenben csak 41.3 lakos jut.

Az alábbi kis összeállítás a New Yorkot alkotó városok területét és népsűrűségét tünteti fel:

A város neve	Terület, négyzetmérföld	Egy négyzet- mérföldre eső lakosok száma
New York City.....	299	23.101
Ebből:		
Bronx	41	30.860
Brooklyn	71	36.062
Manhattan	22	84.878
Queens	108	9.992
Richmond.....	57	2.778

Népsűrűség szempontjából azonban New Yorkban nagy eltérések mutatkoznak. Az egészen sűrűn lakott részek mellett igen gyér népességű területek is vannak. Legsűrűbben lakott a Manhattan Borough. Itt egy négyzetmérföldön közel 90 ezer lakos él. Leggyéresebb népességű Richmond és a területre nézve legnagyobb Queens. Az előbbiben mindössze csak 2772, az utóbbiban pedig 9991 lakos esik egy négyzetmérföldre.

Talán ajánlatos lesz e helyütt azonos alapon rövid összehasonlítást tenni az egymillió lakost számláló fővárosunk és New York népsűrűsége között. Budapest 79.9 négyzetmérföldnyi területen fekszik. Területének minden egyes négyzetmérföldjére 12.605 lakos esik, New York fentebb jelzett részeinél tehát jóval sűrűbben lakott. De New York átlagos népsűrűségének csak a felét haladja meg valamivel, a legsűrűbben lakott részéhez képest pedig határozottan ritkán lakott.

New York gazdasági fejlődésének megrajzolását itt mellőzzük. Ez igen eltérítene bennünket tárgyalásaink menetétől. De jelenlegi gazdasági nagyságáról és erejéről sem nyújthatunk tiszta képet, mert ez is lényegesen meghaladná az itt betartandó kereteket. Csupán annak a ténynek a megállapítására szorítkozunk, hogy New York ma az Egyesült-Államok legnagyobb gazdasági egysége, bank- és hitelszervezeteinek központja, szervezett érték- és árupiacai révén pedig az ország legfontosabb értékesítési centrumává nőtte ki magát. Azonban nemcsak Észak-Amerika iparára, kereskedelmére és egész gazdasági életére van messzemenő kihatással, *de a világ legfontosabb nyersanyag- és pénzügyi piacaira is irányító befolyással bír.*

A gazdasági kérdések taglalása már csak azért is mellőzhető, mert szűkebb témakörünknek, az élelmiszerpiacoknak vizsgálatánál az az első-

rendű kérdés, hogy a fogyasztórétegek számára a gazdasági élet egyes ciklusaiiban, illetve azok különböző fázisaiban miképen alakulnak a megélhetési viszonyok : *a kereseti lehetőségek és a vásárlóerő*. Továbbá, hogy a gazdasági prosperitás vagy válság időszakai alatt nem áll-e elő olyan helyzet, amikor a megélhetési viszonyok a konjunkturális hatásokon túlmenőleg a piac organizálatlan volta vagy egyéb okok következtében rosszabbodnak lényegesen s a rendkívüli helyzetek folytán az élelmiszerelosztást végző kezek nem tudnak eleget tenni a kívánt feladatnak. Azok a bajok és zavarok, amelyek a gazdasági élet szélsőséges kilengései folytán állanak elő, néha olyan súlyosak lehetnek, hogy a kormányokat is messzemenő, nem egyszer erőszakos intézkedések megtételére kényszeríthetik. Ezek az intézkedések azonban rendszerint csak átmeneti jellegűek szoktak lenni s a bajokra nem is nyújtanak gyökeres orvoslást. De még ha olykor hatásosak is, semmiképen sem érhetnek fel a rendszeres, mindenre kiterjedő vizsgálattal, amelyet a piackutató szervek végeznek ; *azzal a tevékenységgel, amely az élelmiszerpiacok közelebbi és mélyebb megfigyelésén alapul s amely a bajok forrásainak kikutatását és a piaci szervezet különböző irányokban jelentkező hiányosságainak megszüntetését célozza*.

III. A világháború gazdasági hatása az Egyesült-Államokban.

1. A megélhetési és az árviszonyok alakulása.

Az Egyesült-Államok gazdasági ereje és nagysága már a világháborút megelőző évtizedekben is igen számottevő volt s állandóan növekedett. A békebeli lehetőségek a gazdasági élet fejlődésének egyenletesen emelkedő irányzatot biztosítottak. A világháború azonban a gazdasági életet fejlődésben tartó expanzív erőket mind gazdagabban táplálta s ennek folytán annak vonalát meredek ívelésűvé tette és sohasem remélt fellendülésnek nyitott utat. Az a példátlan arányú gazdasági prosperitás, amely a háború hatása alatt így létrejött, az egyes gazdasági ágazatokban egyik csúcsteljesítményt a másik után hozta létre. A bőségesnél is nagyobb munkalkalmak, az azokkal együttjáró magas munkabérek, de egyben a folyton emelkedő árak a szokottnál is jellegzetesebbé tették ezt a háborús konjunktúrát, mely azonban nagyon hirtelen ért véget. A nemzet gazdasági életét oly bőségesen tápláló hadimegrendelések csökkenése már 1918 közepén érezhető volt. A fegyverszüneti egyezmények pedig egyszerre állították meg az utóbbi időben már amúgy is redukált kapacitással dolgozó üzemeket.

A gazdasági élet rohamos fejlődése, amelynek kétségtelen, hogy a világháború hatalmas lökést adott, ezzel megtört és egy időre stagnációs állapotba jutott. Az Egyesült-Államok háborús gazdálkodásának likvidációs folyamata kikerülhetetlenné vált. Ez a folyamat azonban alapjaiban rázkódattatta meg az amerikai gazdasági életet. Tekintve ugyanis azt a körülményt, hogy a háború alatt a hadiipar nagyon kifejlődött, annak lebontása nagy zavarokat idézett elő a nemzeti termelésben, hiszen egyes termelési ágakat, amelyek a háború alatt már domináló faktorokká váltak, teljesen le kellett építeni és meg kellett szüntetni. De a hadsereg ellátásával kapcsolatos számos más, talán kisebb jelentőségű iparág termelésének átalakítása is kikerülhetetlenné vált.

Csak fokozta a zavarokat, hogy a megszüntetett iparágak termelőeszközeit vagy egyáltalán nem vagy csak csekély mértékben lehetett más iparágak szolgálatába beállítani és a további termelésben felhasználni. Az így bekövetkezett értékvesztések mellett — amelyeket a gazdasági

élet még elviselhetett volna — azonban sokkal nagyobb bajnak bizonyult az, hogy a termelés átállítása folytán a termelésben jelentkezett zavarok a munkapiacokon is nagy feszültségeket idéztek elő és pedig minden átmenet nélkül.

A háborús ipar visszahanyatlásával a gazdasági élet erőinek új csoportosítása és a békés gazdálkodás szolgálatába való beállítása vált szükségessé. Ez azonban nem ment minden zökkenő nélkül. Az átmeneti állapotot az egész termelés és minden azzal kapcsolatban álló tényező megérezte. Legsúlyosabban természetesen a dolgozók seregét és nagy tömegeit érintette a kikerülhetetlenné vált átszervezés kérdése, mert ennek folytán, legalább egyidőre, megszűnt az előző időszakot jellemző korlátlan munka lehetősége. Az átmeneti időszak elején a munkások százezrei estek el nemcsak a megszokott magas bérektől, de — legalább egy időre — a további munka lehetőségétől is. Amíg azonban a dezorganizált állapotba jutott termelés a békés gazdálkodásra való áttérés nehézségeivel küzdött, addig a gazdasági élet másik vonalában, az értékesítés terén, a piacokon még mindig tovább folyt a küzdelem az újabb tetőpontok kieroszakolása érdekében.

Nemcsak az Egyesült-Államokban, de az egész világon már a világháború megindulását követő első hónapokban érezhetővé vált az árak lassú emelkedése. A háborúval kezdődő ármozgalom, amely előbb lassú, később pedig gyorsabb ütemben vitte egyre magasabbra az árakat és emelte úgy az átlagos nagykereskedelmi árnívót, mint a megélhetési árszintet, a háború végével nem állott meg, hanem tovább folytatódott és szerepe most kezdett igazán érvényesülni az amerikai gazdasági életben.

A háborús és békés gazdálkodás közötti átmeneti időszakot leginkább az árviszonyokban beállott indokolatlan eltolódás és a viszonyoknak egyáltalán meg nem felelő aránytalansága jellemezte. A hadiipar leállítása folytán nagy munkástömegek kapcsolódtak ki a nemzeti termelésből, amelyek elhelyezkedése egyáltalán nem volt biztosítva. A munkanélküliség fokozása következtében hovatovább nagyobb és nagyobb tömegek vásárlóereje csökkent lényeges mértékben. Rendes körülmények között ebből ugyan inkább az árak esésére, semmint annak növekedésére lehetett volna számítani.

Ebben az időszakban azonban az amerikai gazdasági életben nem tudtak érvényesülni az általános konjunktúratörvények, mert hiszen sem a rossz termést, sem a készletekben való hiányt nem lehetett ebben az átmeneti időszakban a bekövetkezett áremelkedés okául felhozni. A készletekben való hiány azonban spekulációs számítások és ösztönök hatása alatt, tehát mesterseges úton, mégis tényleg előállott. Nagyrésze volt ebben annak, hogy a háború folyamán megduzzadt tőkék, amelyek egy időre a gazdasági zűrzavar folytán a termelésből kikapcsolódtak, most a minden munkanélküli haszon elérésére, a profitszerzésre vetették magukat s áruban találtak jövedelmező elhelyezkedést és pedig igen nagy arányokban. Az összevásárolt áru ezután egy időre eltűnt, hogy később lényegesen magasabb áron cseréljen ismét

kezet, de továbbra is csak a fogyasztás körén kívül, a fogyasztórétegek teljes kikapcsolódásával.

Itt csak most kezdődött a tulajdonképeni konjunktúra, amelyhez azonban a gazdasági élet adottságának már semmi köze sem volt. A háborús célokra gyűjtött és tárolt készletek nem akartak előkerülni, sőt a rendelkezésre álló készletek is eltűntek a piacokról. Az ilyformán létrejött áruhiány aztán elegendő volt arra, hogy további nagyarányú áremelkedéseket hozzon létre. A túlzott spekuláció már nem is a haszonmaximum, hanem az amúgy is rendkívül magas és jogosulatlan profit további fokozására törekedett. Nem csoda, ha ily körülmények között az árak emelkedésének üteme nemcsak hogy nem csökkent, hanem ellenkezőleg még inkább erősödött. A munkaalkalmak hanyatlása egyrésztől, másrésztől pedig az árak emelkedése aztán a megélhetés szempontjából teremtett a széles munkásrétegek számára a háborút követő években, az amerikai gazdasági élet eme átmeneti időszakában, elviselhetetlen helyzetet.

A munkaalkalmak hiányán, tehát a kereseti lehetőségek megcsappanásán kívül még a bérekben bekövetkezett hanyatlás, különösen pedig a vásárlóerő csökkenése sújtotta a fizikai munkások nagy tömegeit. A bérek és az árak között előállott olló egyre széjjelebb nyílt, de még nagyobb nyílás mutatkozott a nominál- és reálmunkabérek között. A reálmunkabérek a háború alatt egyébként is igen alacsonyan mozogtak, mert az elsőrendű élelmiszerek árának emelkedése, illetve a megélhetési költségek növekedése teljesen kiegyensúlyozta a nominál munkabéreknek azt a gyors emelkedését, amely mindjárt a háború elején 1915-ben kezdődött s egészen 1920 közepéig tartott. (A 1913. békebeli évre, mint bázisra vonatkoztatva az amerikai nominálmunkabérek indexe, mely 1914-ben és 1915 elején még alig emelkedett 100 fölé, 1919-ben már 184, 1920-ban pedig 234 volt. Ugyanezen idő alatt az élelmiszerek kiskereskedelmi ára 101-ről 203·4-re emelkedett).

A konjunkturális fejlődésre nézve oly annyira fontos nagykereskedelmi árnívó alakulásával itt nem fogunk behatóbban foglalkozni, annyit azonban mégis meg kell jegyeznünk, hogy a békebelihez képest a nagykereskedelmi árakban még nagyobb arányú emelkedés jött létre, mint a kiskereskedelmi-ekben. A háború utáni árnívó kialakulásában egyébként különleges erők és befolyások játszottak közre, minek folytán a spekulációs tevékenység számára nagy lehetőség kínálkozott. A kormány korábbi készletgyűjtései, továbbá a kereskedelem nagyarányú vásárlásai következtében, melyeket a háború vége felé — minden eshetőségre felkészülve — tárolás céljából eszközölt, igen nagy *árfelhajtási lehetőség kínálkozott, amelyet azután a legteltjesebb mértékben ki is használtak.*

A látszólagos áruhiány főleg az elsőrendű élelmiszerekben és szükségleti cikkekben idézett elő szokatlanul gyors áremelkedést és teremtett tartósan magas árszintet. Ez esetben tehát az Egyesült-Államokban nem a

fogyasztási javakban volt a hiány, nem ez volt a bajok forrása, de nem is a válságot rendesen kísérő fogyasztóképesség csökkenésével állottak szemben, hanem, amint az a gazdasági nyugtalanságok és rendellenességek idején rendszerint történni szokott, a hiányos ellátottságnak a rendkívül magas árak elérésére irányuló törekvés volt az oka.

Általában a minden szempontot mellőző, *mértéktelen és lelkiismeretlen profitéhség* jellemezte a háború utáni esztendők gazdasági mentalitását. A »tisztességtelen árak« korszaka volt ez, amint azt az Egyesült-Államok elnöke, Wilson 1919. augusztus 8-án a Congressus mindkét házának együttes ülésén elmondott beszédében — melyre még vissza fogunk térni — megállapította. A gazdasági nyugtalanság főokául egyenesen a drágaságot jelölte meg. Pedig akkor a háború utolsó időszakához képest az árak még nem is sokat emelkedtek. A szertelen és a viszonyoknak meg nem felelő drágulás valójában még csak ezután kezdődött. A világháború alatti fokozatos árszintnövekedéssel szemben az 1919. és az 1920. éveket az ugrásszerű áremelkedések tették jellegzetessé a kiskereskedelemiárakban is.

3. Az élelmiszerek nagy- és kiskereskedelmi árindexeinek és a dollár vásárlóerejének alakulása. 1914—1931.¹⁾

1913 = 100

Év	A z é l e l m i s z e r e k			A dollár vásárló- erejének indexe élelmiszerben ki- fejezve az U. S. A.-ban
	nagy- kereskedelmi	kiskereskedelmi		
	á r i n d e x e			
	U. S. A.-ban ^{a)}	U. S. A.-ban ^{a)}	New Yorkban	
1914	101·8	102	101	98
1915	104·5	101	107	99
1916	121·2	114	112	88
1917	167·2	146	147	68
1918	188·4	168	167	60
1919	206·6	186	186	54
1920	219·7	203·4	204	49
1921	144·0	153·3	157	65
1922	138·4	141·6	147	70
1923	143·8	146·2	153	68
1924	144·2	145·9	150	68
1925	175·5	157·4	160	64
1926	152·9	160·6	164	62
1927	153·1	155·4	160	64
1928	4) {	154·3	158	65
1929		156·7	160	64
1930		147·1	150	68
1931		121·3	128	82

¹⁾ Összeállítva: Statistical Abstract of the United States. U. S. Department of Commerce Bureau of Foreign and Domestic Commerce, Washington, 1925—1932. 48. és 54. számai és a Monthly Labor Review U. S. Department of Labor XV—XVIII. kötetei alapján.

²⁾ Bureau of Labor Statistics indexe.

³⁾ 51 vezető városból minden hó 15-ről gyűjtött áradatok alapján számítva és mérlegelve.

⁴⁾ 1928-tól kezdve a nagykereskedelmi árindex 1926 = 100 alapon épül fel.

4. A megélhetési költségek, órabérek és reálmunkabérek indexeinek alakulása. 1914—1929.¹⁾

1913 = 100

Év	Megélhetési költségek indexe		Ipari órabérek	Reálmunkabérek
	U. S. A.-ban	New Yorkban ²⁾	U. S. A.-ban	
1914	103·0	—	102	99·0
1915	105·1	108	103	98·0
1916	118·3	125	111	93·8
1917	142·1	144·7	128	89·9
1918	174·4	177·3	162	92·9
1919	188·3	203·8	184	97·7
1920	208·5	201·4	234	112·2
1921	177·3	179·3	218	123·0
1922	167·3	174·2	208	124·3
1923	171·0	177·3	217	126·9
1924	170·7	176·5	223	130·6
1925	175·7	183·2	226	128·6
1926	175·2	180·0	229	130·7
1927	172·7	179·1	231	133·8
1928	170·7	176·3	232	135·9
1929	170·8	177·1	233	176·4

Az Egyesült-Államokban az élelmiszerek kiskereskedelmi árszintje az 1913-as békebeli bázishoz képest a háborús évek alatt 68%-kal emelkedett. 1918 végétől fogva a háború következményei mind erősebben kezdtek jelentkezni, minek folytán a következő két évben a megélhetési viszonyok a lakosság legnagyobb rétege számára egyre súlyosabbakká váltak. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy, jóllehet a gyárak és bányák termelése magas nívón mozgott s az 1919. évi élelmiszerkészletek is valamivel meghaladták az 1918. évit, a spekuláció mégis az áruhiány látszatát keltette s ezzel sikerült is elérni az árak lényeges emelkedését. 1919-ben az élelmiszercikkek átlagos kiskereskedelmi árszintje újabb 18 ponttal szökött magasabbra, a következő esztendőben pedig 17·4 ponttal 203·4-re ugrott fel. Az átmeneti periódus végén, 1920-ban az átlagos kiskereskedelmi árnívó tehát már 35·4 ponttal állott magasabban az utolsó háborús esztendőhöz képest.

A kiskereskedelmi árak hullámlását feltüntető indexen kívül a helyzet jobb megítélése céljából az Egyesült-Államokra nézve rendelkezésre álló, az 1913=100 alapra számított megélhetési költségek indexének adatait is ide illesztettük. A munkástömegek megélhetési viszonyainak alakulását az élelmiszerek kiskereskedelmi árának hullámlását feltüntető index mellett így tisztábban szemlélhetjük. Látható, hogy a létfenntartási költségek indexe általában igen magas szinten mozgott s New Yorkban az még vala-

¹⁾ Összeállítva: Statistical Abstract of the United States. U. S. Department of Commerce Bureau of Foreign and Domestic Commerce, Washington, 1925—1932. 48 és 54. számai és a Monthly Labor Review U. S. Department of Labor XV—XVIII. kötetei alapján.

²⁾ 1914. XII. =100.

mivel magasabban is állott. Az Egyesült-Államokban a békebeli bázisra számított megélhetési költségek indexe az 1914. évben még csak 103·0-en állott. A háború alatt, 1918-ig, 71·4 ponttal 174·4-re ugrott fel. A következő évben az index kereken 14 ponttal emelkedett. 1920-ban a létfenntartási költségek indexe már 208·5 volt. Az 1918. évihez viszonyítva tehát rövid két év leforgása alatt, 34·1 ponttal szökött magasabbra. Ez a 34·1 pontos emelkedés azonban már jórészt az átmeneti időszakban olyannyira elhatalmasodott spekulációs tevékenységnek volt az eredménye. Konjunkturális összefüggésekkel ez az ármelkedés nem igen magyarázható. Azok a zavarok, amelyek ebből fakadtak épen azért súlyosabbak is voltak, mintha az áremelkedést a gazdasági erők szabad játéka idézte volna elő, illetve ha az a konjunktúra-hullám, tehát a gazdasági körforgás természetes folyamánya és következménye lett volna.

A megélhetési költségek 1913-as alapra számított indexe az U. S. A.-ban 1918-ban 174·4-en állott, az 1914-es alapra számított newyorki index pedig ugyanakkor már 177·3 volt. Bár a különböző bázisok nem teszik lehetővé a megélhetési viszonyok pontos összehasonlítását, annyi bizonyos, hogy azok New Yorkban valamivel rosszabbak voltak. Az U. S. A.-ban a létfenntartási költségek indexe 1920-ban 208·5-del kulminált, New Yorkban egy évvel előbb, 1919-ben 203·8-del érte el a tetőpontot. Végeredményben a megélhetés szempontjából az 1919. és 1920. évek voltak a legnehezebbek. De az azután következő esztendőekben is az index sokkal kisebb arányban hanyatlott, mint az élelmiszerek kiskereskedelmi ára, amiből látható, hogy az elsőrendű szükségleti cikkek megszerzése a nagy tömegek részére továbbra is nagy anyagi áldozattal járt.

Az Egyesült-Államokban a háborús évek a nagy tömegek számára erős foglalkoztatást, bőséges jövedelmet és gondtalan megélhetést biztosítottak. A normálison felüli szükségletek fedezése ezután fokozta a keresletet, ami az árak lényeges emelkedésére vezetett. Amily mértékben nőttek azonban az árak, ugyanolyan arányban szállott alá a dollár vásárlóereje, mely a válságos időszakban felére, sőt még annál is valamivel mélyebbre süllyedt. A bevételek és kiadások egyensúlyának megbomlása nemcsak a megszokott jólétet ingatta meg alapjaiban, de már a normális életstandard további fenntartását is lehetetlenné tette, mert az elsőrendű élelmiszerek és szükségleti cikkek erőteljes drágulása folytán az egyensúly csak az életszínvonal lényeges leszállítása révén volt fenntartható.

A csatolt táblázat tiszta és világos képet nyújt arról a folyamatról, amely az élelmiszerárak alakulásában észlelhető volt. A nagy tömegek fizetőképessége és vásárlóereje azonban az árakkal épen ellentétes irányban mozgott. A vásárlóerő hanyatlása azonban, amint az az ilyen természetű változások esetén rendesen észlelhető, most is a bérkeresők tömegeit suj-

totta a legnagyobb mértékben. Az elviselhetetlen drágaság hatása alatt nem csoda, ha az elégedetlenség nőttön nőtt. A háború utáni nagy nyugtalan-ságot azonban nem a konjunkturális adottságból, hanem a spekulatív el-gondolásból fakadó drágaság váltotta ki. Igaz ugyan, hogy a kereseti viszonyok is rosszabbodtak, de különösen a bérjövedelem vásárlóereje hanyatlott nagy mérvben, melynek hatása alatt természetesen előtérbe léptek a bér-mozgalmak s meg nem szűnő vita tárgya lett a megélhetési költségek és terhek súlyossága. Olyan kedvezőtlenül alakultak a megélhetési viszonyok, hogy a munkáskategóriák számára elkerülhetetlenné vált a kíméletlen harc a magasabb bérek után. Ez a mozgalom annyira elhatalmasodott, hogy 1919-ben a *sztrájkok lavináját hozta létre s zúdtotta a nemzeti termelésre.*

A megélhetési viszonyok súlya alatt a sztrájkmozgalom minden egyes szakmára kiterjedt. De a bérmozgalmakban nemcsak a munkásosztályok vettek részt — és ez jellemzi legjobban az akkori viszonyokat —, hanem az értelmiség (tanítók, újságírók, rendőrök stb.) is sztrájk útján próbálta kiküzdeni a jobb megélhetést és így védekezni a szűnni nem akaró, szertelen és elviselhetetlen drágaság ellen. Ezek közül a sztrájkok közül nem egy nemzeti jelentőségűre tett szert. 1919-ben egyedül a szénbányászsztrájk 453 ezer embert vont ki a munkából s 15·7 millió volt az elveszett munkanapok száma.¹⁾

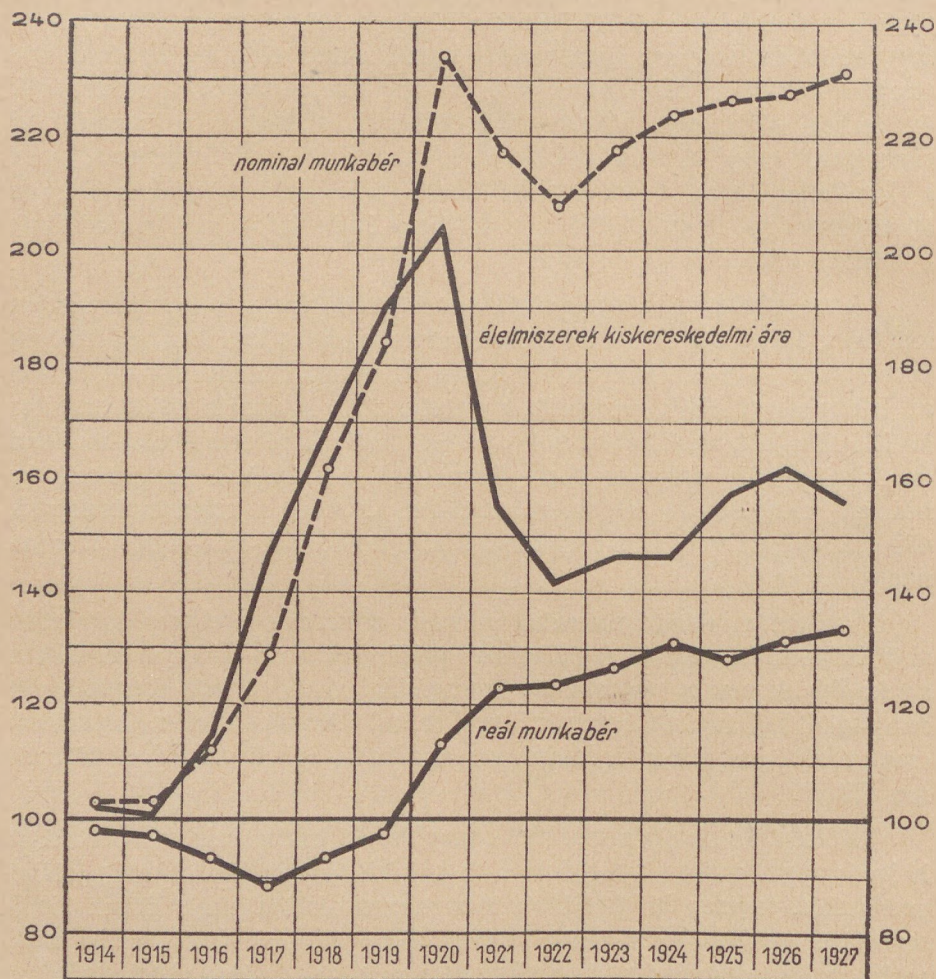
Ezekkel a bérmozgalmakkal szemben a kormány teljesen tehetetlen volt és annál kevésbé foglalkozott velük szemben állást, mert hiszen a rendkívül magas és állandó mozgásban lévő árakra semmiképen sem tudott irányító befolyást gyakorolni. A spekulációs folyamatot csak később s akkor is törvényes eszközök igénybevételevel sikerült megállítani.

Kétségtelen, hogy a munkások megélhetési bázisa már a háború alatt is igen magas árakon nyugodott s ez a bázis, amely később még jobban emelkedett, teljesen indokoltá tette a magas bérkövetelést. Ennek kioroszakolása azonban nem sokat segített a megélhetési viszonyokon, mert, amint az ilyenkor mindig történni szokott, az újabb és újabb bérjavításokat nyomon követte az árak további emelkedése. A küzdelem tehát csak arra volt jó, hogy mozgásban tartotta a béreket és az árakat. *A bérek és árak cirkulus-viciozusa volt ez, amely nem vezethetett kielégítő eredményre. Az órabérek emelkedésével együtt járt a megélhetési költségek azonos vagy még nagyobbarányú növekedése, a névleges munkabérek kedvező irányzatára pedig a reálmunkabérek vagy egyáltalán nem vagy csak igen csekély mértékben reagáltak.*

¹⁾ Statistical Abstract 1926. 727 p.

2. Az élelmiszerárak, nominál- és reálmunkabérek indexeinek hullámozása New Yorkban az 1914—1927. években.

1913 = 100

A 2. számú grafikonunk, mely a kiskereskedelmi élelmiszerárak, továbbá a nominál- és reálmunkabérek indexeinek hullámozását tünteti fel, világosan mutatja a reálmunkabér alacsony voltát és egyben a nominálmunkabérek növekedésére irányuló harc eredménytelenségét is. A reálmunkabérek kedvezőbb alakulása csak az 1920. évvel vette kezdetét. Az ekkor bekövetkezett enyhén emelkedő irányzat egészen a jelenlegi gazdasági válság kitöréséig tartott.

2. Az árletörésre irányuló kísérletek.

A világháború nemcsak azoknál a hadviselő feleknél, amelyek kezdettől fogva minden erejüket kénytelenek voltak latbavenni, de még a később beavatkozott s a harcszíntértől területileg is távoleső *Egyesült-Államokban* is sok korlátozást és kötöttséget tett szükségessé úgy a termelés, mint az értékesítés terén. A háború méreteinek kifejlődésével kapcsolatban pedig, amikor a háborús érdekek mind jobban és jobban előtérbe nyomultak, a különböző szabályozó és elosztó központi szervezetek mind erősebben nyomták rá annak az időnek a bélyegét a gazdasági életre.

A győzelmet biztosító erőfeszítések akadálytalan keresztülvitele céljából a gazdasági élet sok tényezője került súlyos nyomás alá és volt kénytelen magát alárendelni az összeség érdekeinek. Ezekben a nehéz esztendőben magángazdasági szempontok és érdekek is csak bizonyos korlátozásokkal érvényesülhettek. Természetes, hogy azok a követelmények, amelyeket a háború a nemzeti termeléssel szemben támasztott, nem egy irányban hatottak bénítólag s tették lehetetlenné a termelés és elosztás szabad folyását.

Az 1914—18. évek alatt az európai hadviselő államok hadvezetősége csak úgy tudott helytállni, hogy a gazdasági tevékenységet minden vonalon a háborús célok szolgálatába állította be. Külön szervezetet létesített mindazoknak a feladatoknak az elvégzésére, amelyeket ezek a célok megkívántak. A termeléshez szükséges nyersanyag beszerzésére és a felhasználás mikéntjének megállapítására, a harcban álló csapatok számára szükséges élelmiszerek előteremtésére, nemkülönben az összes készleteknek a szétosztására, továbbá a nehézipari termelés irányítására és szabályozására, a hadi rendelések teljesítésének ellenőrzésére külön-külön szervek, bizottságok vagy intézmények alakultak. Amint Európában, úgy az *Egyesült-Államokban* is európai mintára gyors egymásutánban létesültek sokkal nagyobb és tökéletesebb szervezetekkel rendelkező különböző háborús intézmények.

Ezek azután az első perctől kezdve feladatuk magaslatán állottak és a nemzeti termelést szinte pillanatok alatt be tudták állítani a háború szolgálatába. A különböző feladatok elvégzésére vállalkozó hadi intézmények talán sehol sem váltak be olyan jól s nem töltötték be szerepüket nagyobb pontossággal, mint épen az Egyesült-Államokban. Az ottani háborús szervek működése kiterjedt a hadi megrendelésekhez szükséges nyersanyagok előteremtésére, a feldolgozáshoz szükséges technikai eszközök és munkaerők beállítására, a bérek és az árak szabályozására, tehát a termelésnek ebből a szempontból való biztosítására is. De ezeken kívül mindenre, ami a háború kedvező kimenetelét és a szövetséges haderők győzelmét emberi számítás szerint elősegíthette volna.

Ezek a háborús szervek valóban kitűnően megfelelték hivatásuknak és amint azt a későbbi események igazolták, a háborút követő időszakban is nagy

szükség lett volna rájuk. A fegyverszüneti egyezmény után azonban az amerikai háborús szervezetek és intézmények épen olyan gyorsan szűntek meg, mint amilyen gyorsan keltek életre.

Az előbbi fejezetben tárgyalt spekulációs ösztönöktől irányított áralakulási folyamat, mely a munkásosztályok kereseti lehetőségével egyáltalán nem állott arányban és összhangban s amely széles néprétegek életmódját súllyesztette mélypontra, végül is arra kényszerítette a végrehajtóhatalmat, hogy a köz érdekében ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkozzék s ha kell, hatalmi szóval adjon más irányt a spekulációs árképződésnek.

A háború alatt nagyszámmal létesített s kitűnően bevált hadi intézményekre azonban ekkor már nem lehetett támaszkodni, mivel ezeket a szerveket a leszerelés után aránylag igen gyorsan likvidálták. Így hamar megszűnt a *War Industries Board* és az annak kebelében működő *Price Fixing Committee*, az ármegállapító bizottság, amelyre pedig most a készletek eltűnésével kapcsolatban jelentkező árugrások megakadályozása céljából oly nagy szükség lett volna, továbbá a *War Labor Board*, a háborús intézmények legfontosabbika, úgyszintén a *War Trade Board* is.¹⁾ Talán ez is egyik oka volt annak, hogy ebben az időszakban a profitszerzési vágy annyira elhatalmasodhatott és teljesen kicsúszott a kontroll alól.

Ebben az időben a háborús szervek közül csupán egy-kettő tartotta még fenn kereteit. Ezek azonban 1919 elején átszervezés alatt állottak és a háború utáni átmeneti időszak zűrzavaros gazdasági viszonyainak vizsgálatára készültek elő. A háború alatt az árkontroll kérdésével is behatóan foglalkozó *Council of the National Defense* is átalakulóban volt.²⁾ Ez a szerv a háború után *Reconstruction and Research Division* elnevezés alatt éledt fel és mint az újjászervezés és újjáépítés legfontosabb szerve, működése folyamán azokat a nehézségeket tette vizsgálat tárgyává, melyek a háborús gazdálkodásról a békés állapotokra való átmenet folytán állottak elő. De főleg az általános árszínvonal s ezen belül is a leglényegesebb élelmezési és egyéb szükségleti cikkek árának, általában a megélhetési költségek és a vásárlóerő alakulásának megfigyelése és a drágaság elleni küzdelem volt a fő célja.³⁾ De egymagában ez a szerv mégsem volt elégséges ahhoz, hogy a már megindult folyamatot feltartóztassa és az árak szertelen emelkedését megállítsa. A termelői és fogyasztói ár között mutatkozó »marge« alakulása és összetétele terén végzett felderítő munkájának eredményeit azonban a későbbi piackutatószervek igen nagy haszonnal értékesítették.

Az árviszonyok által teremtett s egyre súlyosbodó helyzetben igazán nem lehet csodálkozni azon, hogyha a kényszerrendszabályokon nyugvó

¹⁾ Wickware G. Francis : The American Year Book. A Record of Events and Progress 1919. New York 1920. 14. p.

²⁾ Hatáskörét és működését illetőleg lásd Garrett P. Willard : Government Control over Prices. Published by the War Industries Board. Washington 1920. 196. p.

³⁾ American Year Book. 1919 16. p.

intervenció gondolata előtérbe lépett. A féktelen spekulációs túlkapások növekedésével maga a nemzeti kormány vette kezébe a kérdés vizsgálatát és indította meg a harcot a rendszertelen áralakulás ellen. A viszonyok hamar beigazolták, hogy csak igen erélyes lépések vezethetnek eredményre.

A szűnni nem akaró áremelkedések láttára még az Egyesült-Államok elnöke, Wilson is harcbaszállt mindazokkal, akik azért felelősek voltak. A Congressus mindkét háza előtt elmondott beszédében nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az árak nincsenek összhangban az adott gazdasági helyzettel.¹⁾ A viszonyok enyhítése céljából szükségesnek tartotta a kormány kezében lévő készletek sürgős piacra való hozatalát és haszon nélkül való eladását, a háborús *Food and Fuel Control Act* tilalma ellenére a fogyasztástól elvont és beraktározott magánkézben lévő készletek kiemelését és legális úton való értékesítését mindazokban az esetekben, amikor annak az áralakulás szempontjából szüksége mutatkozik. Még tovább menőleg törvényben gyökeredző jogok alapján kívánta üldöztetni mindazokat a szerveket, amelyeket a termelők vagy a kereskedők külön-külön vagy együttesen oly célból létesítettek, hogy azok révén a piacok telítettségére és az árak alakulására befolyást tudjanak gyakorolni. A közvetítő kezek tevékenységét ellenőrzendő, a forgalom nagyságára való tekintet nélkül az egész élelmiszerkereskedelmet, továbbá az államközi kereskedelemben érdekelt közvetítő szervek működését külön engedélyhez kívánta kötni. Az áru felhalmozásának meggátlása és az áruk hosszú időn keresztül való visszatartásának megszüntetése céljából szükségesnek vélte, hogy a beraktározott árukon világosan meg legyen jelölve a beraktározás időpontja és az az ár, amelyen az áru a termelőt vagy a gyárost elhagyta. Mindezekkel a túlzott áremelkedésnek — amelyet *a készlettulajdonosok és a kereskedők fondorlatos spekulatív ténykedéseinek tulajdonított* — akarta elejét venni.

Nagyjában ezek lettek volna a spekuláció által felidézett kényszeráralakulásban alkalmazott különböző eszközökkel szemben javasolt ellenszerek.

A törvényes eszközök igénybevétele céljából az elnök kérte, hogy az 1917-ben hozott háborús *Food and Fuel Control Act* hatálya a békeidőre is érvényesíttessék s annak hatásköre a legszükségesebb fogyasztási és élelmiszcikkekre kiterjesztessék.²⁾ A válságos helyzetre való tekintettel a törvényhozás valóban meglepően rövid idő alatt gondoskodott az új *Food Control Act* életbeléptetéséről.³⁾

¹⁾ Lásd: Congressional Record. Proceedings and Debats of the Firts Session of the Sixtey-sixth Congress of the United States Vol. LVIII, Part. 4. July 28 to 23, 1919. Washington 1919. 3718—21. p.

²⁾ A *Food and Fuel Control Act* szerepét és rendeltetését részletesen világítja meg *Garett P. Willard* »Government control over Prices« című idézett munkájában a 160 és a következő lapokon.

³⁾ Lásd: House Reports. 66 the Congress 1st. Session 1919. Vol. 2. 247., 337., továbbá House Documents. 66 th Congress 1st. Session 1919. Vol. 3. 238. számaít.

Jellemző az akkori idők rendszertelen áralakulására és az elhatalmasodott profitéhségre, hogy amíg a háborús élelmiszertörvényben eredetileg nem volt gondoskodás az áruelejtés és a túlzott spekuláció büntetéséről, addig ebben az új törvényben erre nézve is szigorú intézkedések történtek. Kétségbevonathatlan tény, hogy a háború után elhatalmasodott profitszerzési vágy már erősebb és szigorúbb megtorló intézkedéseket és rendszabályokat követelt.

Amint látjuk, a háború után az árak letörésére, az elrejtett készletek előhívására és a spekuláció megrendszabályozására irányuló törekvések a hivatalos körök részéről elég korán megindultak. Az új Food Control Act 1919 október 22-én már törvényerőre is emelkedett. Ennek alapján azután erős kezekkel lehetett hozzálátni a bajok orvoslásához, elsősorban a »cold storage warehouses« megrendszabályozásához.¹⁾ A hatékony intézkedéseknek rövidesen meg is lett a kívánt eredményük. Az áremelkedés megállott s az élelmiszerek kiskereskedelmi árának békebeli állapotához viszonyított indexe 1920 közepén 219-es állásával elérte a legmagasabb pontot és innét kezdve az árszint gyors ütemben hanyatlott. Hat hónap leforgása alatt az index 41 ponttal 178-ra esett, 1921 végén pedig már csak 150-en állott.²⁾ A háború által előidézett jogosulatlan profitszerzési folyamat ezzel nagyjában véget ért.

Az árak lemorzsolódása természetesen rövidesen megszüntette a gazdasági nyugtalanságot és előkészítette az utat a következő gazdasági fellendülés számára. De az árak és a fogyasztóképesség, illetve a vásárlóerő csak lassan kerültek egymással egyensúlyba s a kiegyenlítődési folyamat, jóllehet azt számos szerv igyekezett elősegíteni, még évekig tartott.

Az árviszonyokban bekövetkezett gyors enyhülés azonban csak részben volt ennek az új törvényes intézkedésnek az eredménye. A törvényben gyökeredző kétségtelenül hatályos jogok gyakorlása mellett a konjunkturális okokon kívül álló bajok igazi okainak felderítésében és megszüntetésében igen nagy része volt az akkor megindított, gyors fejlődésbe szökő és egyre nagyobb arányokban kibontakozó különböző irányú kutatómunkának is. Az abban az időben létesített megfigyelő és kutatószervek az ármozgalmak lecsillapodása után is folytatták közérdekű és hasznos működésüket s széleskörű, sok szempontra kiterjedő munkájukkal biztos alapot szolgáltatottak a később meginduló és rendszeressé váló piackutatás számára.

3. Kutatószervek az amerikai gazdasági életben.

Az Egyesült-Államokban a háború után észlelt jelenségek világosan utaltak arra a körülményre, hogy ebben az időszakban a gazdasági viszonyok nem annyira konjunkturális hatások alatt állottak, hanem sokkal inkább a strukturális változások domináltak. Valóban az volt a helyzet, hogy a

¹⁾ A törvényhozás ide vonatkozó igen érdekes álláspontját lásd: House Reports, 66 th Congress 1st Session 1919. Vol. 2. No. 337.

²⁾ A táblázat az évi átlagot tünteti fel.

gazdasági élet minden vonalában, ha nem is lényeges eltolódások, de legalább is igen számottevő rendellenességek voltak észlelhetők. A labilis és nyugtalan gazdasági érában azután igen gyakori a hatalmi szó, a beavatkozási kényszer, az ember gazdasági tevékenységének bizonyos fokig való korlátok közé szorítása. Az erre vonatkozó kísérletek legalább is minden alkalommal megismétlődnek, helyesebben a szélsőséges helyzetek a végrehajtó hatalmat igen gyakran cselekvésre bírják.

Más kérdés mármost az, hogy az ily természetű beavatkozások milyen eredményt biztosítanak a viszonyok hatása alatt legtöbbet szenvedő termelési ágazatok vagy társadalmi rétegek számára. Gyakorlati tapasztalatok mutatják és bizonyítják, hogy az elkerülhetetlenné váló beavatkozások ideje hamar lejár s hogy a bármily irányú gazdasági tevékenységet korlátozó vagy gúzsbakötő intézkedések sokáig fenn nem tarthatók. Ezt igazolja egyébként az amerikai példa is. De mutatja egyben a helyességét az ott megkísérelt eljárásnak, mely a kényszerítő körülmények hatása alatt kikerülhetetlenné váló erőszakos beavatkozások helyett vagy legalább azokkal parallel, *a tudományosan megalapozott kutatást helyezte előtérbe.*

Nagyfokú előrelátásra vall az, hogy az amerikai kormány és az illetékes tényezők akkor, amikor a háború következményei még nem voltak tisztán láthatók és pontosan mérlelhetők, messzemenő intézkedésekkel és vállvetett munkálkodással igyekeztek elejét venni minden olyan törekvésnek és kinövésnek, mely a gazdasági élet egyenletes menetét felboríthatta volna. Jóllehet a háború előnyös gazdasági hatásai ismereteseek voltak s az eredményes háborús üzletek nyomán meginduló békés prosperitás iránt sem volt semmi kétség, mégis a bajok igazi okait és forrásait kikutatandó, a gazdasági élet különböző vonalaiban a legmesszebbmenő felderítő munkát indították meg s a vizsgálódásokat minden irányban kiterjesztették. Erre valóban nagy szükség is volt. Az Egyesült-Államokban ugyanis a gazdasági prosperitás és válság igen sűrűn váltotta fel egymást már a háború előtt is, sokkal sűrűbben, mint az európai országokban. Az ottani nagyobb dimenziók folytán a gazdasági életben bekövetkező váratlan változások minden esetben súlyosabban érintették a termelési és üzleti tevékenységet s nemcsak a termelést irányító és a termelt javak forgalombahozatalát érintő kezek szenvedtek sokat az előre nem látott s gyakran egészen váratlanul bekövetkező szörnyű pangások következtében, hanem a különböző társadalmi rétegek és munkáscsoportok is.

Ily körülmények között valóban nem lehet csodálkozni azon, hogy ha a háborút követő időszakban a gazdasági életre vonatkozó vizsgálódások oly széles alapokon indultak meg s hogy az amerikai kutatás egészen új módszerek segítségével próbálkozott a gazdasági élet lefolyására nézve kielégítőbb magyarázatot találni és a több-kevesebb szabályszerűséggel megismétlődő jelenségek okozati kapcsolatait kimutatni.

Ezekre a tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt fontos és megfelelő statisztikai bázisokon nyugvó újszerű kutatómunkákra különösen inspirálólag hatottak a gazdasági körforgás és a dinamikus gazdasági élet törvényszerűségeire vonatkozó azon meglepő eredmények, amelyeket a Harvard egyetem külön bizottsága, a *Harvard Committee on Economic Research* évekre terjedő kutatás alapján ért el s amelyeket közvetlenül a háború befejezése után hozott nyilvánosságra.¹⁾ A Harvard-bizottság által végzett s a gazdasági depresszió és prosperitás tüneteinek jobb megismerését, általában a gazdasági élet haladását irányító tényezők és azok függvény-jellegű kapcsolatainak kutatását célzó munka révén, az általános statisztikai vizsgálódások az eddiginél is sokkal mélyebb jelentőséget és értelmezést nyertek. Nemcsak a tudományos világ és a szakkörök, hanem az üzleti élet emberei is nagyfokú érdeklődéssel tekintettek azok felé. Az üzleti élet ritmikus hullámzásának, a prosperitás és a válság törvényszerű megismétlődéseinek, a gazdasági és üzleti ciklusok időtartamának kipuhatólása, a gazdasági életben való jobb tájékozódást és ezzel együtt a kockázatok mérvének csökkentését, általában az üzletvitel biztosabb alapokra való helyezését tette lehetővé.

A Harvard-féle kutatások által teremtett bázisokon elindulva más irányban is kiterjeszkedtek a vizsgálódások. Számos intézmény, szerv, bizottság létesült részben azért, hogy a gazdasági élet jelenségeire az eddiginél kielégítőbb magyarázatot találjanak, részben pedig oly célból, hogy az üzleti élet megfigyeléséhez szükséges statisztikai bázisokat megteremtve, az általános közgazdasági elvekre támaszkodva megkíséreljék lehetőség szerint csökkenteni az üzleti életnek sokszor igen nagyarányú kockázatát, amely vagy a tájékoztatatlanság, vagy pedig a túlhajtott spekuláció folytán állott elő. A többé-kevésbé véletlenül nyugvó sikereket a statisztikai módszerek tökéletesebb kezelése révén igyekeztek realisabb bázisokra helyezni.

A kutatás kezdetén tulajdonképen az volt a helyzet, hogy az eszmék tisztázását végző kutatók két tábora állott egymással szemben; a steril térben dolgozók tisztára elméleti és a tisztán statisztikai alapokon állók gyakorlati csoportja, mely utóbbi ha nem is tökéletes, de legalább megközelítően elfogadható eredményeket tudott felmutatni a gazdasági törvények törvényszerűségeit illetőleg. Az ő vizsgálódásaikon felépülő konjunktúrapolitikai törekvéseknek azután az volt a célja, hogy a gazdasági élet ne maradjon többé teljesen magára, hanem annak tényezői felett uralkodni lehessen vagy legalább is a szélsőséges helyzetek hatásai csökkenthetők legyenek. Ha ez még nem is jelent egyet a rendkívüli helyzetekben tapasztalható erőszakos beavatkozásokkal, annyi bizonyos, hogy a gazdasági

¹⁾ Lásd: *Review of Economic Statistics* 1919. Vol. I. 8—37. p.

liberálizmustól való elhajlás jelei már a konjunktúrapolitikai ténykedések megjelenésével kezdenek mutatkozni.¹⁾

Az amerikai gazdasági prognózis rendszeresítésére irányuló munka rövidesen hatalmas lendületet vett, de egyben erősen gyakorlati irányba is terelődött. E révén a gazdaságpolitika újabb hathatós segédeszközzel gyarapodott. Ez a munka általában »business forecasting« elnevezés alatt ment át a köztudatba. Az üzleti lehetőségek és kilátások közelebbi meghatározására szolgáló módszerek révén a magángazdasági igényeket is kielégítő üzleti és gazdasági görbék, »barometerek« szerkesztése vált divattá. A business forecasting módszereivel azonban itt nem kívánunk bővebben foglalkozni.²⁾

A Harvard egyetemi bizottságon kívül a gazdasági depresszió és prosperitás tanulmányozásával foglalkozó fontosabb szervek közül a *Standard Statistics Company*, a *Brookmire Economic Services*, a *Babson Statistical Organization* és a *Moody's Services* munkássága érdemel különösképen említést.³⁾ De ezeken kívül megemlíthetjük még a *Pollak Foundation* és a *National Economic Research* intézményeket is, amelyek munkássága szintén nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kutatómunka hova-tovább erőteljes lendületet kapott és nagyobb fontosságra tett szert. Az ipari és üzleti lehetőségek megállapítására alakult, főleg magánjellegű kutatószervek mellett azonban a mezőgazdaság érdekeit védő, jobbra állami jellegű intézmények is nagy számban létesültek.

Az amerikai kutatómunkának azonban még más irányban is messze- menő kihatásai voltak. A Harvard és a többi kutatóintézmények által elért eredmények hatása alatt rövidesen az európai országokban, de másutt is nagy erővel indult meg a konjunktúrakutatás: *a gazdasági élet haladásának irányát és az azt befolyásoló tényezők felderítését célzó kutatómunka.*⁴⁾

Az üzleti életben észlelhető változások okainak meghatározására szolgáló »economic research« elnevezés alatt működő szervek mellett,

¹⁾ Hans Peter: Grenzen der Statistik in der Konjunkturforschung. Ein Beitrag zur Kritik der Wirtschaftsprognose. Frankfurter Gesellschaft für Konjunkturforschung. Wittenberg, 1930. 13. lap.

²⁾ Az üzleti prognózis alapelveit és alkalmazott módszereit illetőleg lásd David F. Jordan: Practical Business Forecasting. New York, 1927., Warren F. Hickernell: Financial and Business Forecasting. Vol. I. és II., Alexander Hamilton Institute Bureau of Business Conditions New York, 1929., Carl Snyder: Business Cycles and Business Measurements. New York, 1927., továbbá Charles O. Hardy and Garfield V. Cox: Forecasting Business Conditions. New York, 1927., valamint az ezeknél található gazdag bibliográfiát.

³⁾ Ezek működésére és irányára nézve a részleteket lásd Charles O. Hardy and Garfield V. Cox idézett munkájának 41—119. lapjain.

⁴⁾ Sárosi Sándor: Az amerikai konjunktúrakutatás és annak tanulságai a magyar viszonyok szempontjából. Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 12. számából.

melyek sok esetben egy-egy szakma vagy csoport érdekeit voltak hivatva szolgálni, megvédeni és előmozdítani, a kutatószervek másik csoportja közérdekű kérdések és problémák kipuhatolására és megoldására vállalkozott s az *általános érdekek szolgálatát tűzte ki célul*. Kétségtelen, hogy ezek életrekeltésében nagy szerep jutott azoknak az új problémáknak is, amelyeket főleg a háború utáni idők termeltek ki és vetettek felszínre.

A gyors egymásutánban alakult közérdeket szolgáló »research« intézmények és szervek azután a legkülönbözőbb irányokban indították meg a vizsgálódásokat és a kutatást. Egyik részük a piaci gazdálkodással kapcsolatban minden olyan körülményt megfigyelés tárgyává tett, amely akár a termelés, akár a fogyasztás normális menetének útját állotta vagy a termelt javak szétosztása elé akadályokat gördített. Ez a felderítő természetű munka rendkívül hasznosnak bizonyult, mert ezzel a közre nézve eddig teljesen figyelmen kívül hagyott, a termelők és a fogyasztók két hatalmas rétegét érintő igen fontos problémák kerültek a szűkebb vizsgálódás körébe és nyertek sok esetben teljesen kielégítő megoldást. A városi élettel kapcsolatos jelenségek is a közelebbi megfigyelés mezejébe jutottak, ami teljesen érthető és indokolt az ottani túlnagy dimenziók folytán. Így a »Municipal Research« intézmények és egyéb, a közellátás és közélet javítását célzó szervek újszerű kutatásai mutattak fel rövidesen nagy eredményeket. *A háború utáni évtized az Egyesült-Államokban már az intenzív, minden irányban kiterjedő, egyben kitaposott ösvényeken haladó, eredményes kutatás jegyében folyt le.*

A szakköröket különösen a mezőgazdasági termékek értékesítésével járó nehézségek és a termelés rentabilissá tétele foglalkoztatták erősen. A termelő által igényelt ár és a fogyasztó által fizetett összeg közötti különbség, a »spread« magas volta adott sok vitára alkalmat.¹⁾ Jóllehet tudott dolog volt, hogy az elsőrendű *élelmiszercikkek* s ezek között is a romlékony természetűek szétosztásával járó költségek igen nagyok, mégis állandó volt a panasz, hogy a farmer a fogyasztó dollárjából alig kap valamit és mindent a »middlemen«-ek, a közvetítők emésztenek fel. A fogyasztó viszont a drágaságért okolta a szétosztást végző kezeket. Valóban az volt a helyzet, hogy ezek a különbségek, amelyek árunemenként lényeges eltérést mutatnak, igen nagyoknak tűntek fel, minek folytán úgy a termelő, mint a fogyasztó szembekerült a közvetítést végző kezekkel s ezek működése folytán megkárosítva érezte magát. Mivel azonban a szervezetlen, a piaci vásárlásokból és eladásokból nem profitáló fogyasztót a takarékossgon és a célszerűségeken kívül szükségleteinek kielégítésében sok más egyéb szempont is vezeti, az *érdekellentét tulajdonképpen a termelő és a middlemenek között fejlődött ki, mérgesedett el mindjobban s tett szükségessé mélyreható vizsgálódásokat.*

¹⁾ W.P. Hedden : How Great Cities Are Fed. New York, 1929. 99., 139. és 142—143. l.

A termelő által a termelvényekért igényelt és a fogyasztó által fizetett összeg közötti különbség mikénti alakulása és a közvetítő kezek között való megoszlása kimagasló fontos kérdéssé vált s az ezirányú vizsgálódások teljesen az érdeklődés homlokterébe kerültek. Kétségtelen, hogy az amerikai nagy szállítási távolságok, az áruk városi kezelésével és szétosztásával járó költségek, a közbenső kezek haszna és kiadásai nagy mértékben megduzzasztják a termelői és a fogyasztói ár között mutatkozó különbséget, melynek alkatelemeivel később részletesen fogunk foglalkozni. Itt most csak arra utalunk, hogy a közvetítés folytán előálló különbözet fokozott mértékben nő a közvetítést végző kezek számával, amelyek az áru szétosztásába szükségszerűleg vagy azon túlmenőleg bekapcsolódnak. Ha a piaci organizáció vertikális tagozódása szempontjából tekintjük a dolgot, a kis- és nagykereskedelmi árszint közötti különbség annál inkább nő s a fogyasztó által kiadott összegekből annál kevesebb jut a termelőnek, minél több a közvetítő-kezek száma s azok minél közelebb állanak a fogyasztás oldalához. Az áru értékesítésével járó kockázat ugyanis annál nagyobb, minél távolabb került az áru a termelőtől és minél közelebb jutott a fogyasztás végpontjához. A fogyasztás végpontján dolgozó kezek részesedése a nagy kockázat folytán igen jelentős. Így a fogyasztói ár alakulására nézve épenséggel nem lehet közömbös a szétosztás mikéntje. *Kétségtelen, hogy az áru útjának megrövidítésével és a bekapcsolódó kezek számának csökkentésével ezeket a költségeket lényegesen lehet apasztani.*

Épen ezért a közvetítőkezek elleni harc, amely az Egyesült-Államokban a háború utáni időben erőteljesebben megindult és amely a kormánykörök részéről nyert legfőbb irányítást; a *minddlemenek* lehetőség szerint való kikapcsolódására irányuló törekvés, épenséggel nem tekinthető céltalannak. De nem tekinthető hiábavaló dolognak a fogyasztó szempontjából sem, főleg oly nagy közületben, mint aminő a *«New York Metropolitan District»*, ahol csak a romlékony élelmiszerek évi szükséglete meghaladja a négymillió short tonnát, értéke pedig megközelíti a másfélmilliárd dollárt. Az ilyen hatalmas élelmiszermennyiségek — amelyek kisebb-nagyobb mértékben romlásnak is ki vannak téve — városi szétosztása rendkívül nagy költségeket emészt fel s így annak a lehetőséghez mérten történő csökkentése s ezzel a városi lakosság megélhetésének olcsóbbátétele elsörendű közérdekű feladat.

Hogy a termelői és fogyasztói ár között mutatkozó »marge« tanulmányozása mily eminenter fontos dolog, mutatja, hogy ezt a kérdést az United States Departement of Agriculture a mezőgazdaság fokozottabb védelme érdekében létesített *Bureau of Agricultural Economics* hatáskörébe utalta. Ennek keretén belül azután e célra külön osztály, a *Cost of Marketing Division* alakult, mely egyéb más hasonló feladatkört betöltő, részben állami, részben egyetemi és városi intézmény közreműködésével a mezőgazdasági

termékek piacrahozatalának minden egyes fázisát és részletkérdését beható vizsgálat alá vette s különösen az értékesítéssel kapcsolatban felmerülő különböző költségelemeket tisztázta s azok alakulására és megoszlására nézve végzett statisztikai bázisokon nyugvó pontos és értékes részlettanulmányokat, melyekre a newyorki piaci organizáció tárgyalásánál még vissza fogunk térni.

Néhány év alatt az Egyesült-Államokban a vizsgálódások teljesen általánossá váltak. Az állandó vita tárgyát képező »spread« és »marge« kérdésével az 1920—30. években még számos más szerv és intézmény is foglalkozott.¹⁾ Alapvető munkássága révén meg kell emlékeznünk a *New York State Food Commission and Federal Food Board* 1917. évi nyomozómunkájáról, mely széles keretek között mozgott és a kiskereskedelmi árak mikénti alakulását kutatta, továbbá a *Joint Commission of Agricultural Inquiry 67th Congress of U. S.* által 1921-ben végzett felderítő munkáról, mely a termelői és kiskereskedelmi árak közötti különbséget, illetve a szétosztással kapcsolatban felmerülő költségtényezőket elemezte.²⁾, ³⁾ A *Massachusetts Department of Agriculture* az 1920—23. években a burgonya értékesítésével kapcsolatban végzett értékes tanulmányt.

Ugyancsak a szétosztás költségeinek elemzésével foglalkozott a *Harvard Bureau of Business Research* 1922—23-ban.⁴⁾ A *Department of Agriculture* az 1922—23. években érvényben lévő árak alapján önállóan hét nagy városban a kenyéرنél kutatta a marge eredetét.⁵⁾ Ugyanez években a *Port of New York Authority* bekapcsolásával a newyorki piacokon eszközölt bizonyos romlékony élelmicikkekre nézve széleskörű megfigyeléseket. A begyűjtött nagymennyiségű statisztikai anyag alapján megejtett vizsgálódások kimutatták, hogy a fogyasztó minden egyes dollárjából 50 cent, sőt még ennél is valamivel több a városi szétosztást végző kezekben marad. 1924-ben a *Department of Agriculture* és a *New York State College* a mintegy harmincöt millió dollárnyi forgalmat lebonyolító 26 newyorki nagykereskedő adatait vizsgálta felül, hogy tiszta képet szerezzenek a termelői vagy értékesítési árhoz csatlakozó nagykereskedői marge-ról. A hús kiskereskedelmi árának vizsgálatát 1924-ben a földművelésügyi minisztérium az egész államra kiterjesztette és 33 különböző nagyságú városban 3504 húsüzletet vett megfigyelés alá s az így nyert adatok alapján vizsgálta a nagy- és kiskereskedő,

¹⁾ Lásd: *Hedden, W. P.* idézett munkájának 142—43. és 158—59., továbbá *Artman, E. Charles*: *Food Costs and City Consumers Significant Factors in Metropolitan Distribution of Perishables.* New York, 1926. 50. és a következő lapjait.

²⁾ »Retail Grocery Stores« *N. Y. State Department of Farms Markets-Circular* 1923. No. 240.

³⁾ »Marketing and Distributions« *House Report* 1922. No. 408.

⁴⁾ »Operating Expenses in Retail Grocery Stores in 1923.« *Harvard Bulletin* No. 41.

⁵⁾ »An Analysis of the Retail Prices of Bread in Seven Cities, Oct. 1922. to Mar. 1923.« *U. S. Department of Agriculture Preliminary Report* 1924.

valamint a közvetítő (wholesaler, retailer, jobber) marge-át.¹⁾ Ugyanezen esztendőben a *North Western University*-vel három nagy városban kutatta a termelői és fogyasztói ár közötti különbségeket a húsféléknél.²⁾ Meg kell még emlékezni a *Bureau of Economics*-nak a narancs, burgonya és a különböző zöldségfélék szétosztásával járó kiadások analiziséről.³⁾ ⁴⁾ Az egyetemi szervek közül az *University of Wisconsin* és a *University of Nebraska* szintén a piacrahozatal kérdését vizsgálták és a szétosztás végső pontján, az utolsó kezeknél felmerülő költségelemeket kutatták.⁵⁾ ⁶⁾

Az általános jellegű konjunkturális vizsgálódásai révén világhírre szert tett Harvard egyetemen kívül a *Cornell University* (Ithaca, N. Y.) ellenőrzése és vezetése alatt álló mezőgazdasági kutatószerv tevékenységét kell kellőképpen kiemelnünk és igen nagy elismerésben részesítenünk.

A Cornell University kísérleti állomása még számos mezőgazdasági terméknel kutatta a termés mennyisége és az árak közötti összefüggéseket. Különös figyelemreméltó és elméletileg is kitűnően megalapozott vizsgálódások a Warren- és Pearson-félék. Ők a termelői, nagy- és kiskereskedői árak, valamint számos mezőgazdasági terméknel (burgonya, alma, kukorica, zab, gabona, széna stb.) a termés mennyisége, illetve a kínálat és az árak közötti függvényszerű kapcsolatokat kutatták.⁷⁾ Az egyetem későbbi munkásságával kapcsolatban még *F. P. Weaver* kutatása érdemel említést.⁸⁾

Amint ennek a hatalmas és szerteágazó kutatómunkának itt megadott halvány kontúrjaiból is látható, a háború utáni időszakban a hivatalos tényezők széles mezőkre s évek hosszú sorára kiterjedő, sokszor igen nagy anyagi áldozatokat kívánó vizsgálódásokat indítottak meg a mezőgazdasági termékek értékesítési viszonyainak, valamint a szétosztást végző kezek

¹⁾ »Retail Marketing of Meats« U. S. Department of Agriculture Bulletin No. 1317. 1925.

²⁾ »Margins and Expenses in the Retail Meat Trade, Chicago, Cleveland and New York« U. S. Department of Agriculture Preliminary Report 1924.

³⁾ »Operating Methods and Expense of Cooperative Citrus Fruit Marketing Agencies« U. S. Department of Agriculture Bulletin No. 1261. 1924.

⁴⁾ »An Analysis the Retail Price of Potatoes Grown in Maine, Minnesota, Wisconsin and Michigan and Sold in Boston, Chicago and Pittsburg. Season 1923.« U. S. Department of Agriculture Preliminary Report 1924.

⁵⁾ *Macklin and MacNall*: What the Retailer Does with the Consumer's Dollar. Wisconsin Agricultural Experiment Station. Bulletin No. 324. 1921.

⁶⁾ »Operating Expense of Retail Grocery Stores in Nebraska in 1923.« Nebraska Studies in Business No. 10. 1924.

⁷⁾ Lásd: *Warren, G. F., and Person, F. A.*: Relation of Supply to Prices., Peach Prices., Apple Prices., Cost of Distributing Food. című tanulmányait. Farm Economics No. 40., 47., 48. és 50., továbbá »Interrelationships of Supply and Price.« Cornell University Agricultural Experiment Station Ithaca. New York, 1928. Bulletin 466.

⁸⁾ *Weaver, F. P.*: A Survey of some Public Produce Markets in Up-State New York. Cornell University Agricultural Experiment Station. New York, 1931. Bulletin 535.

jogos és jogosulatlan hasznának s általában a piacrahozatalt kísérő jelenségeknek pontos megállapítása céljából. A mezőgazdasági érdekeket védő eme felderítő kutatómunkával egyidejűleg s azt mondhatnók, szervesen egymásba kapcsolódva folyt a munka a nagyobb városokban a piaci tevékenység és mechanizmus iránt nagy érdeklődést mutató egyéb szervek részéről, amelyek a *piaci organizáció tökéletesítésén és a szétosztás egyes etapjainak megállapításán kívül, a szétosztási aktus célszerűbbé tételével, a városi lakosság számára teremtettek kedvezőbb megélhetési viszonyokat.*

4. New York élelmiszerpiackutató szervei.

A mezőgazdasági érdekek védelmét előmozdító kutatások természetesen nem állhattak meg a termékek piacrahozatalának elősegítésével. A kutatásnak előbb-utóbb be kellett nyomulni a városi piacokra is, oda, ahol végeredményben eldőlt a belföldi értékesítés sorsa. *Az élelmiszerpiacok felvevőképességének fokozása, a romlékony agrártermékek megfelelő kezelése, a fogyasztók rendszeresebb ellátásának biztosítása lett a további kutatás célja.*

A városi ellátás és a városi szétosztás problémája tanulmányozásának azonban egy rendkívüli esemény adott nagyobb lökést s ez indította meg magában New Yorkban is a piaci vizsgálódásokat, amelyeket addig az élelmiszerelosztóhelyek teljesen nélkülöztek. Az általános gazdasági nyugtalanság kapcsán a bérmozgalmak is mind nagyobb arányokat öltöttek, amint arra az előzőkben már volt alkalmunk rámutatni. 1921 októberében a vasúti forgalom is sztrájkveszélynek volt kitéve és úgy látszott, hogy az az egész Egyesült-Államok forgalmát jóidőre meg fogja bénítani.¹⁾

Az előzőkben már vázoltuk New York különleges és a szárazfölddel való kapcsolata szempontjából nem épen kedvező fekvését s rámutattunk a lakosság hatalmas fejlődésére is, mely épen a városi ellátással kapcsolatban egyre nagyobb követelményeket jelentett. Az általános vasúti sztrájk veszélye az összes nagyobb amerikai városok közül különösen New Yorkot érintette súlyosan. A sztrájk bekövetkezése esetén ugyanis a város teljesen el lett volna vágva mindazoktól az agrárcentrumoktól, amelyek a város élelmiszerpiacait táplálták s amelyek átlagos távolsága, amint az később megállapítást nyert, 500—1000 mérföld között ingadozott. Csak a veszély pillanatában derült ki, hogy a közel hat millió lelket számláló szűkebb és a cca. nyolc millió lakosú nagyobb New York élelmiszerszükséglete, a piacra felhozott áruk mennyisége, származási helye, valamint a városi lakosság ellátásával kapcsolatos egyéb fontos adatok teljesen ismeretlenek voltak. Ily körülmények között érthető, hogy e rendkívüli méreteket feltűntető közületben az áruk szétosztása sem volt tervszerűen megállapítva.

¹⁾ Hedden W. P.: How Great Cities Are Fed. New York 1929. 1. p.

A napi, heti szükségletek ismeretének hiányában a baj esetére tárolandó mennyiségek megállapításánál is csak durva, a valóságot nehezen megközelítő becslésekre voltak utalva. Szinte hihetetlennek tűnik fel, hogy a piaci ellátottság kérdése mennyire el volt hanyagolva és hogy a fogyasztók igényeit és szükségleteit biztosító piacok olyan szervezetlen állapotban voltak.

New York gyorsíramú fejlődése azonban bizonyos mértékig mégis magyarázatul szolgál erre vonatkozólag. Hiszen természetes, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben, amikor New York lakossága még csak 2 millió körül ingadozott, gondolni sem mertek arra a fejlődésre, amely a század utolsó tizedében bekövetkezett és csaknem egymillióval közel három és félmillióra növelte ennek a városnak a lakosságát.

Az új század első három évtizedének eredményei pedig még kevésbbé voltak előreláthatók. Mert hiszen ki merete volna azt remélni, hogy kerek három évtized leforgása alatt New York lakossága több mint 100 százalékkal fog emelkedni. S hogy területileg is oly nagyarányú növekedésre fog szert tenni, ami pedig a városi szétosztási költségek szempontjából épséggel nem közömbös.

Az könnyen érthető, hogy ezzel a fejlődéssel a magukra hagyatott és minden irányítást nélkülöző newyorki élelmiszerpiacok nem voltak képesek lépést tartani. De még ha lettek volna is már megfelelő piacgondozó szervek és intézmények, ebben az utolsó három évtizedben az élelmiszerpiacok még azok segítségével sem tudtak volna lépést tartani a lakosság és az igények fejlődésével; képtelenek lettek volna a tökéletességnek arra a fokára emelkedni, amelyet ennek a metropolisnak romlékony élelmiszerrel való ellátása megkíván.

A világháborúnak és az általa okozott gazdasági zavaroknak kellett bekövetkezni ahhoz, hogy az Egyesült-Államok legnagyobb városa végre hozzájuthasson a régóta nélkülözött modern piaci organizációhoz, olyanhoz, amely azután képes lesz kielégíteni a még egyre növekvő lakosság igényeit, figyelembevéve annak fejlődésait és változásait is.

A háború befejezése után megindult és az előző fejezetek egyikében már részletesen tárgyalt nagyarányú drágulási folyamat, melyet azonban távolról sem a konjunkturális okok idéztek elő, szintén utalt arra a körülményre, hogy sem a newyorki, sem a többi amerikai nagyvárosok élelmiszerpiacain lefolyó események megfigyelése nem rendszeres s hogy az arra vonatkozó statisztikai számszerű adatok teljesen hiányzanak.

Csak az 1921. év őszén, amikor az egész Egyesült-Államok forgalmát veszélyeztető vasúti sztrájk előre vetette árnyékát s a sztrájk kapcsán várható veszély nagysága New Yorkra nézve a maga teljes egészében kibontakozott, terelődött a közfigyelem erőteljesen a város élelmiszeri kérdései felé. Kétségtelen, hogy a várható nagy vasúti sztrájk kapcsán a város lakossága és

annak vezetősége elé meredő nagy veszély adott azután lökést a piaci problémákkal való rendszerebb foglalkozásnak. Ez a lökés tartotta azután még hosszú éveken keresztül ébren mindazoknak a tényezőknek az érdeklődését, amelyek a lakosság élelemmel való ellátásával, a piaci értékesítéssel s általában a romlékony mezőgazdasági termékek városi szétosztásával valamilyen formában kapcsolatba kerültek.

A vasúti sztrájk bekövetkezése esetén New York közéletelmzésében várható kaosz parancsolólag tette szükségessé a város ellátására vonatkozó összes kérdések tanulmányozásának sürgős megindítását. Erre egyébként minden különösebb veszély nélkül egymagában a város izolált fekvése is elegendő okot szolgáltatott volna. Tekintve azonban azt a körülményt, hogy Északamerikai-Unió fontosabb ipari területe a maga sűrű népességével szintén New York körül csoportosul, kétszeres szüksége mutatkozott annak, hogy az ellátottság kérdése mélyreható vizsgálatok révén tisztáztassék. New York és a vele kapcsolatos ipari vidék a maga hatalmas munkástömegeivel ugyanis könnyen végzetes befolyással lehetett volna az egész ország gazdasági és társadalmi helyzetére azokban a zavaros gazdasági időkben.

New York élelmzési kérdésének vizsgálatát ekkor egy alkalmi bizottság vette a kezébe, amelynek legsürgősebb feladata volt megállapítani a szükségleteket s a tárolási módokat, hogy a város ellátása sztrájk esetére biztosítható legyen. Ez a bizottság előre nem látott, rendkívüli feladatokkal találta magát szemben. 1920-ra nézve ugyanis megállapítást nyert, hogy az átlagos napi élelmiszerfelhozatal több mint ezer vagón volt. Az átlagos szállítási távolság pedig, az egyes élelmiszerek termelőhelyei szerint, 500—1000 mérföld között ingadozott.

A vasúti sztrájk veszélye ugyan hamar elmúlt, de ez a bizottság a veszély elmúltával is tovább folytatta működését és szélesebb alapokra helyezte a piaci ellátás kérdésének tanulmányozását. Az előzetes vizsgálódások alkalmával ugyanis a város ellátásával és közéletelmzésével összefüggő feladatok a maguk teljes nagyságukban oly élesen rajzolódtak ki, hogy nyilvánvalóvá vált, hogy azok megoldását, csak egy szélesebb bázison nyugvó kutatómunka biztosíthatja.

A rendszerebb vizsgálódások alapján aztán még jobban kidomborodott a kutatómunka nélkülözhetetlen volta és egyben beigazolódott az is, hogy a piaci problémák messzemenőleg meghaladják egy szerv tevékenységi körét. A közéletelmzés problémája ugyanis mindazokat a kérdéseket magában foglalja, melyek egyrészt az áruk *piacrahozatalával kapcsolatosak, másrészt pedig az áruk városi szétosztásával fűgnek össze.*

Rövidesen megállapítást nyert, hogy a vizsgálódásnak egyik irányban vissza kell nyúlni egészen a szállítási pontig, másik irányban pedig előre ki kell terjednie a kiskereskedőkön keresztül egészen a fogyasztóig. A városi

piackutatás megindulásával a sztrájk alkalmával létesített bizottság munkáját több szerv vette át. Ezek aztán arra törekedtek, hogy az áruezellátás és árueelosztás bonyolult problémáját minden oldalról megközelíthessék. De a városi piackutatás megindítása és a vizsgálódások gyakoribbá tétele révén is csak lassan bontakoztak ki a megoldásra váró feladatok, mert hiszen azok egészen divergensnek és különböző természetűek voltak. A kutatómunka fejlődését különben az is hátráltatta, hogy a newyorki élelmiszerelosztó helyeket megfigyelő testületek egymástól teljesen izoláltan végezték a kutatást s nem egyszer azonos problémák feltárásán fáradoztak, amelyről csak nagy késéssel vettek tudomást. Még a hivatalos szervek között sem volt meg a megfelelő kapcsolat.

A newyorki piackutatószervek munkájuk természete szerint három csoportba sorozhatók. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek a mezőgazdasági termékek piacrahozatalának megkönnyítését tűzték ki célul, mint a *Bureau of Agricultural Economics-United States Department of Agriculture*, továbbá a *New York State College of Agriculture* és a *New Jersey of Agricultural College*. A másik részük a piaci ellátás kérdésének tanulmányozását vette a kezébe. Ezek közül legfontosabb a *Port of New York Authority*, amely szervre tulajdonképpen az egész ellátás kérdése rá volt bízva. A harmadik csoport a városi költségek elemzésével és a piaci organizáció kérdésével foglalkozott, mint a *Columbia University-School of Business* és a *New York State Department of Agriculture and Markets*, mely utóbbiakhoz később még egy-két hivatalos szerv csatlakozott. Ezzel a tagoltsággal azonban csak megközelítő képet akartunk adni a kutatás munkaterületének felosztásáról. Annyi bizonyos, hogy a kutatás első periódusában ezek között az intézmények között is igen laza volt a kapcsolat. Az egymástól való teljes függetlenség hozta azután magával azt, hogy a vizsgálódásokban sem volt összhang, minek folytán a kutatás tervszerűtlenül és csak lassan haladt előre.

A newyorki élelmiszerpiackutatás tehát távolról sem indult meg azzal a hatalmas lendülettel és haladt előre abban az ütemben, amelyet pedig már most az események folytán is joggal várni lehetett volna. Ez azonban számos körülményben leli magyarázatát.

Amint már említettük, az 1921. évi vasúti sztrájkot megelőzőleg a newyorki élelmiszerpiacokon lezajló piaci mozgalmak megfigyelése igen kezdetleges volt s minden tervszerűséget és céltudatosságot nélkülözött. Ily körülmények között a szükséges statisztikai bázisok sem állhattak rendelkezésre.

Már pedig ezek hiányában úgy az általános piaci vizsgálódás, mint a részletekbemenő piackutatás csak lassan, tapogatózva haladhatott előre. A kutatás eredményessége érdekében mindenekelőtt az volt a legközelebbi cél, hogy legalább az elsődleges vizsgálódásokhoz szükséges statisztikai bázisok teremtesse meg. Ez azonban nem volt olyan egyszerű feladat s még sok időre volt szükség ahhoz, amíg a vizsgálódásokhoz szükséges megbízható

alapstatisztikai anyag gyűjtését meg lehetett kezdeni. És ez érthető is, hiszen a piackutatáshoz a legkülönbözőbb természetű statisztikai anyagra van szükség.

Az élelmiszerpiacokon lezajló piaci mozgalmak számszerű rögzítése ugyanis egymagában még távolról sem elegendő azokhoz a részletvizsgálódásokhoz, amelyeket a piaci organizáció fejlesztése érdekében a kutatóknak okvetlenül meg kell ejteniök.

Az árakra vonatkozó rendszeres és folyamatos statisztika megteremtése mellett a piackutatásnak még sok másirányú statisztikai adata is szüksége van. De a használható árstatisztika megteremtése egymagában is igen nagy feladat, mert hiszen annak a nagykereskedelmi árakon kívül még a kiskereskedelmi árakra is ki kell terjeszkednie. Másodrendű piacok esetén pedig még a közbenső árrendszerek rögzítésére is múlhatatlanul szükség van. Ilyenek hiánya esetében a kutatás még nagyobb feladattal találja magát szemben, mivel a közbenső kezeknél kialakuló áradatok megragadása rendkívül sok nehézségbe ütközik. A kis- és nagykereskedelmi, valamint a közbenső árrendszerek statisztikai rögzítésére azért van múlhatatlanul szükség, mert csak ezek révén lehet tiszta képet nyerni az egyes árrendszerek között létrejött különbségekről.

A nagy- és kiskereskedelmi árrendszer között mutatkozó marge számos elemből tevődik össze. A nagy- és kiskereskedő jogos hasznán kívül e két árrendszer között jelentkező különbség még számos más elemből áll, amelyek jórészt állandóak és függetlenek az árváltozásoktól. Ilyenek az árunak a főpiacokra való beszállítási költsége, a vagonoknak a kirakási helyre való beállításával járó kiadások, a ki- és berakási költségek, valamint azok a kiadások, amelyek az árunak a város területén való szállításából állanak elő. Igen jelentős azonban az élelmiszerek romlékonyságából és súlyvesztéséből eredő költségtöbblet is. Ez utóbbi bizonyos áruknál szintén igen számottevő.

Az első időszak tapasztalatai hamarosan arra ösztönözték a kutatókat, hogy keressék egymással az érintkezést a kutatással járó, néha leküzdhetetlennek látszó nehézségek megbeszélése céljából s hogy időnkint közöljék egymással a piacokon folytatott vizsgálódásaik eredményeit (amelyek jóideig csak belső információs célokat szolgáltak és csak nagy késéssel láttak napvilágot) és hogy kölcsönösen tájékoztassák egymást a folyamatban levő munkákról is. Világossá vált ugyanis, hogy a piaci tevékenység bonyolult fázisainak megismerése legeredményesebben a tapasztalatok kölcsönös kicserélése révén lehetséges. Az idők folyamán aztán a newyorki körzetben működő kutatótestületek között így egy bizonyos fokú együttműködés alakult ki, melynek előnyei rövidesen mutatkoztak is. Ez azonban még mindig nem bizonyult elégségesnek.

A kooperatív munka alapján ezekben a szervezetben lassankint mind jobban megérlelődött az egységesítés gondolata s nyilvánvalóvá vált, hogy

csak egy központi szerv felállításával lehetséges a különböző területeken működő intézményeket egymással egyesíteni s ezzel a kutatásnak határozott irányt és lendületet adni. A gondolat megvalósítása nem váratott sokáig magára. A fentebb említett hat szerv 1925. július elsején a *New York Food Marketing Research Council* elnevezés alatt egy közös szervvé tömörült, melyhez később még a *New York University* és a *New York City Department of Public Markets* csatlakoztak.

A kutató-tanács életrekeltése természetesen még inkább fokozta a városi piackutatás iránti érdeklődést és még jobban előtérbe hozta ezen munkák gyakorlati hasznát.

A New York Food Marketing Research Council létesítésével tulajdonképpen az volt a cél, hogy a newyorki piaci mozgalmakkal kapcsolatos összes kutatások, végeztessenek azok akár a termelő, akár a fogyasztó érdekében, központi igazgatás és irányítás alá kerüljenek, hogy így a folyamatban levő munkálatok könnyen áttekinthetők legyenek, az egyes szervek rendszeres tájékoztatása révén pedig minden további felesleges munka kiküszöbölhető legyen s ezáltal a kutatásban a legteljesebb összhang jöjjön létre.

A romlékony élelmiszerek piacrahozatalának körülményeit vizsgáló regionális kutatószervek által létrehozott központi testület maga tulajdonképpen nem végzett vizsgálódásokat, csak az aktív kutatószervek tanácsadó-testülete volt. Ilyenformán a tanács feladata a kutatás általános kereteinek biztosításán kívül nem is lehetett más, minthogy mindenben elősegítse a kutatást. Tehát elsősorban ellássa a kutatóintézményeket a szükséges forrásanyaggal, szükség esetén megadja a kívánt útmutatást, továbbmenőleg a kellő kiképzést a kutatószemélyzet számára, úgy a technikai, mint a számítási eljárásokat illetőleg. A megelőző tapasztalatok ugyanis azt mutatták, hogy a nem kisszámú kudarcnak főleg az volt az oka, hogy vagy nem volt megszerezhető a szükséges statisztikai anyag vagy nem volt az kellőképpen előkészítve és feldolgozva a személyzet kiképzésének hiányossága folytán.

Jóllehet a newyorki piackutatás központi szervezetének megalakulásakor az is tervbe volt véve, hogy kereskedelmi cégek is meghívatnak a tanács tagjai sorába, ez a terv mégsem vált valóra, mert amint az később bebizonyosodott, a kutatás természete ezt nem engedte meg. A tanácsnak így igen megnehezült a helyzete s mármost különös súlyt kellett helyezni arra, hogy a kereskedelmi világ reprezentánsait megnyerje a kutatás számára és őket a kutatás szelleme iránt fogékonnyá tegye. A kutatószervek ugyanis a városi szétosztási költségek elemzésénél semmiképpen sem nélkülözhatték a piacokon működő közvetítők támogatását. A Research Councilnak tehát ebben az irányban is közre kellett működnie, de egyben arra is ügyelnie kellett, hogy a vizsgálódásoknál segédkezet nyújtó kereskedők ne legyenek kitéve a folytonos zaklatásnak, amint az

a kutatás első periódusában történt. A kutatásnak ez a központi szerve egyébként közérdekű munkásságát kiegészítendő, a kereskedővilág számára még különleges szolgálatokat is végzett és számos esetben terelte a figyelmet a kutatás olyan eredményeire, amelyek a kereskedők számára fontosaknak bizonyultak és amelyek sok esetben segítették át őket a felmerülő nehézségeken. De továbbmenőleg a tanács a kereskedőköröknek még azzal is igyekezett segítségükre lenni, hogy bizonyos speciális problémák megoldásában támogatta őket. Így segédkezet nyújtott a kereskedelmi tevékenységet elősegítő vizsgálódáshoz szükséges anyag megszerzésében, a kutatás számára megfelelő módszereket ajánlott és olykor még képzett személyzetet is bocsátott rendelkezésre.

Kétségtelen, hogy a Research Council felállításával a newyorki piaci vizsgálódások iránya határozottabb jelleget öltött, a kutatás módszeresebbé, egyöntetűbbé és tervszerűbbé vált, de egyben eredményesebb is lett. A kutatás eredményeinek közlésében is lényeges javulás következett be, amennyiben a kutatás eredményei még sűrűbben és gyorsabb időközökben láttak napvilágot. A piaci kutatószervek széleskörű munkásságával, mely a városi lakosság megélhetési viszonyait érintő kérdésekre is kiterjedt, tárgyalásaink folyamán még lesz alkalmunk részletesebben foglalkozni.

IV. A piackutatás feladatköre és célja.

1. Az üzleti és piaci tevékenység.

Az alábbi fejtegetéseinkből teljesen kikapcsoljuk a gazdálkodás tágabb-körű értelmezését és nem teszünk különbséget jó és rossz gazdálkodás között. Az általános gazdasági tevékenységben mindig a gazdaságosság elvének megnyilvánulását tételezzük fel. Már csak azért is erre az álláspontra kell helyezkednünk, mert hiszen az emberi gazdálkodásnak csak az utolsó fázisát, a szorosabban vett piaci gazdálkodást s ennek is csak az értékesítéssel kapcsolatos részét kívánjuk vizsgálat tárgyává tenni és pedig abból a szempontból, hogy az hogyan tehető minél tökéletesebbé, eredményesebbé és hasznosabbá. Fejtegetéseinkben a gazdaságosság elvének szemelőtt tartását tehát egy pillanatra sem tekinthetjük mellőzhetőnek. Így az általános gazdasági tevékenységet mindig az észszerűség határán belül mozgónak, céltudatos és racionális törekvésnek tekinthetjük.¹⁾

Ami mármost közelebbről a piaci gazdálkodást illeti, annak kimondottan az a célja, hogy a termelést és a fogyasztást egy olyan tökéletes zárt rendszerbe foglalja egybe, amely úgy a termelés, mint a fogyasztás számára megszakítás nélküli, surlódás- és zökkenésmentes folyamatot biztosít. Olyat, amely nem bénítja meg a termelőt tevékenységében s nemcsak, hogy nem fosztja meg a termelési lehetőségektől, de azok fokozását még elő is segíti, a fogyasztók széles rétegei számára pedig a szükségletek könnyű és akadálytalan hozzáférhetőségét teszi lehetővé.

Ha mármost a piaci gazdálkodás zárt rendszerét közelebbről vesszük vizsgálat alá, azt látjuk, hogy abban mindig három tényező áll egymással szemben: a mezőgazda, iparos vagy gyáros, tehát a termelő vagy *áru-előállító*, a piacrahozatal munkáját végző *közvetítő kereskedelem* és végül a *fogyasztó*. Igen kivételes esetekben a termelő és a piacrahozó kéz egy és ugyanaz is lehet, ez azonban csak ritkán, kezdetleges viszonyok mellett következik be. Az idők folyamán ugyanis az élet a piaci gazdálkodás igen bonyolult mechanizmusát alakította ki és építette fel. Ebben a rendszerben

¹⁾ V. ö. Navratil Ákos közgazdaságtanának a gazdálkodásról írt fejezetével. 1. kötet. Budapest, 1933. 2—5. lap.

ugyanaz a kéz már nem igen irányíthatja a termelést és a termelt javak piacrahozatalát, mely utóbbi egymagában véve is igen széleskörű tevékenységet igényel és követel meg. Ez annál inkább meghaladja az egyéni tevékenység körét, minél nehezebben teremthető meg a termelőhelyek és a piacok kapcsolata és azon keresztül minél szövevényesebb az értékesítés processzusa. Magasabbrendű piaci organizáció mellett az értékesítés nehéz munkáját egy kéz már nem is igen tudja ellátni. De még ekkor is a gazdasági élet számos más szervét kell segítségül hívni és igénybe venni a piacrahozatal előmozdítása és így a fogyasztás folyamatos voltának biztosítása céljából.

A modern gazdasági életben a piacok szerepe elvitathatatlan. A gazdasági élet különböző részei ugyanis a piaci szervezeteken keresztül fonódnak egy teljes egészé. Csak a különböző piaci rendszerek révén sikerül biztosítani a kereslet és kínálat folyamatosságát s azokon át valósul meg a nagy fogyasztó rétegek ellátása is. Piacok nélkül a kielégítő ellátás csak igen nehezen válhatnék valóra. A jelen gazdasági rendszerben az csakis a piacokon és az árrendszeren keresztül történik. A fogyasztók igénye a piacokon keresztül kerül szoros összefüggésbe a termeléssel, melynek produktumai csak akkor értékesíthetők sikerrel, ha ahhoz adva vannak a megfelelő piaci feltételek. *A piacoknak tehát a szükséges közvetítő kezek révén mindig a termelés és fogyasztás legmegfelelőbb egymásbailleszkedését kell szolgálniok.*

Mielőtt a piacok felépítettségével, közelebbről az élelmiszerpiacokkal és az azokon lezajló mozgalmakkal behatóbban foglalkoznánk, röviden érintenünk kell az általános gazdasági tevékenységet is. Annyival is inkább szüksége mutatkozik ennek, mert hiszen a gazdasági életben észlelhető és megnyilvánuló aktivitásnak a piaci tevékenység egyik, mégpedig legfontosabb részét teszi.

Az általános gazdasági tevékenységgel kapcsolatban jelentkező feladatok különböző természetűek s azok elütő tulajdonságuk alapján három egymástól lényegesen eltérő csoportba sorozhatók.¹⁾ Ez az osztályozás minket a piaci jelenségekkel kapcsolatban érdekel közelebbről. Az elsőbe a termeléssel és az értékesítéssel, általában a piacolással és az üzletvitellel szoros összefüggésben levő összes technikai kérdések sorozhatók, tehát azok a feladatok, melyeket a kontroll alatt nem tartható természeti körülmények nem érintenek. A második csoportba az organizációs vagy adminisztrációs kérdések, míg a harmadikba a piaci kérdések, az értékesítést kísérő feladatok egész sora tartozik. Úgy az első, mint a második csoportba tartozó feladatok egymással megegyeznek abban, hogy azok minden körülmények között ellenőrzés alatt tarthatók. A kontroll eme lehetőségéből következik azután az is, hogy úgy a termelés, mint az üzletvitel és a piacolás érdekében ezek a technikai vagy organizációs tevékenységek foly-

¹⁾ Lásd : Mills, C. Frederic : Statistical Methods Applied to Economics and Business. New York, 1926. 5—9 p.

tonosan fejleszthetők, jobbíthatók és tökéletesíthetők. Ebben a két fontos munkakörben tehát ilyenformán a hibaforrások kiküszöbölése állandóan folyamatban van s az a technikai eszközök fejlődése révén a legmesszebbmenő módon el is érhető.

Lényegesen más helyzettel állunk szemben azonban a sorrendben harmadik helyre illesztett, gazdasági szempontból és fontosság tekintetében azonban az első helyet elfoglaló tevékenységi körnél, mely az adás-vétel tényét, tehát a piaci mozgalmakat s ezzel kapcsolatban a problémák egész sorát foglalja magában. Hasznos gazdálkodást tételezve fel mindig, alig szorul bővebb magyarázatra, hogy a gazdasági élet jelenlegi berendezkedése mellett feltétlenül az utóbbin, az adás-vétel tényén van a nyomaték és a hangsúly. Amíg ugyanis az első kettő csak jól megválasztott és jól kifejleszthető eszköz, addig a harmadik a tulajdonképeni alapja és egyben a főalapja az ember gazdasági tevékenységének.

Ez a harmadik feladatkomplexum azonban kétségtelen, hogy már sokkal kevésbé tartható kontroll alatt, mint az első kettő. A tapasztalati tények ugyanis azt mutatják, hogy úgy a vásárlásokban, mint az eladásokban olyan elemekkel kell szembenézni a termelést és az értékesítést irányító kezeknek, amelyek teljesen kívül esnek azon a körön, amely felett olyan természetű ellenőrzést lehet gyakorolni, aminő a technikai és adminisztrációs feladatoknál lehetséges. A gazdasági tevékenység csak akkor mondható eredményesnek, ha haszonnal termel, illetve hasznot produkál. Ez pedig a termelt vagy a további feldolgozás céljából előnyösen beszerzett anyagnak, vagy árunak haszon mellett történő értékesítésétől függ. A gazdasági tevékenység eredményessége tehát végsőfokon a sikeres vásárlásokon és az eredményes eladásokon múlik. Az adás-vétel sikeres volta azonban mindig az áralakulásoknak van alárendelve s azoknak kedvező vagy kedvezőtlen voltától függ. A modern gazdasági életben az értékesítés folyamatába így illeszkedik bele és válik domináló tényezővé a sokszor misztikusnak vélt »árrendszer«, amellyel a termelő és a gazdasági élet különböző pontjain álló közvetítő az adás-vétel tényén keresztül kerül közelebbi érintkezésbe.

Amint az előzőkben már említettük, az árrendszer az egyéni kontroll lehetőségén kívül esik. Épen azért az értékesítés s általában az üzleti tevékenység, a piacolás mindig csak annyira eredményes és közelítheti meg a tökéletesség fokát, amennyire sikerül ehhez a rendszerhez közelebb férkőznie és azt megérteni. A piacokon uralkodó árviszonyok számos tényezőnek vannak alávetve. Ezek változásai, egymáshoz való viszonyuk, mind módosítólag hathatnak az árak alakulására. Ennek folytán az árrendszer vizsgálatánál igen sok nehézséggel kell megküzdeni s a gazdasági tevékenység legfőbb problémája a sikeres értékesítés, a piaci árrendszerek megértése és az azokhoz való alkalmazkodás nélkül teljesen megoldhatatlan feladat marad. Az eredményes gazdálkodás szempontjából — itt mármost teljesen

eltekintünk attól, hogy az áruk piacrahozatalát egy vagy több kéz végzi — a bonyolult és számos tényező együttes hatásából felépülő árrendszer, vagy árrendszerek mélyreható tanulmányozása a legfontosabb feladat.

A piaci árrendszerek tanulmányozásához természetesen meg kell teremteni a megfelelő bázist. Az alapot csak a piaci történések egybevetése s az árrendszereket befolyásoló fontosabb tényezők feltárása és összehasonlítása adhatja meg. A piaci történések és a piaci tényezők megismerését azonban semmi sem biztosíthatja jobban, mint a megfelelő statisztikai módszerek, amelyek az észlelések rögzítésén kívül a jelenségek számszerű mérésére, egybevetésére és mérlegelésére szolgálnak. Valóban a gazdasági célszerűség és előrelátás számára semmi sem adhat és teremthet biztosabb alapokat, mint a piaci jelenségek megmért és mérlegelt egybevetése, tehát maguk a statisztikai eljárások.

A gazdasági tevékenység legutolsó feladatkörét, a *piaci adás-vételt, a piacokon lefolyó mozgalmakat tehát csakis a statisztika jól megválasztott módszerein* keresztül lehet úgy megvilágítani, hogy az azok között levő összefüggések felismerhetők és a különböző viszonyok hatása alatt álló árrendszerek mindenkor helyesen megítélhetők legyenek. A piacoknak a statisztikai vizsgálódások körébe való bevonása nemcsak, hogy nem mellőzhető, de egyedül csak a legrészletesebb megfigyelésük biztosíthatja a szükséges kutatási anyagot, amelyen azután a piacok által összekapcsolt tényezők közötti összefüggések felderítését célzó kutatómunka s általában a piaci vizsgálódások felépülhetnek.

A modern piaci gazdálkodásban a piaci mozgalmakra — amelyekben a gazdasági történések legnagyobb része végbemegy — különösen gond fordítandó és a gazdasági folyamatokat összekapcsoló tényezők vizsgálatára is nagy súly helyezendő. A termelés fokozódásával a tömegek fogyasztásának növeléséhez nagy érdekek fűződnek s abban a piaci organizációnak lényeges szerep jut. Mivel pedig végső fokon a termelés eredményessége a fogyasztástól függ, a fogyasztás pedig a városi lakosság vásárlóerején keresztül nyilvánul meg, épen azért a piaci gazdálkodásban nem utolsó sorban fordítandó gond a fogyasztók vásárlóképességének emelésére és életstandardjának fokozására. A piaci gazdálkodás zavarai vagy a termelői, vagy pedig a fogyasztói oldalról következhetnek be. Zavar állhat elő azonban a közvetítők oldaláról is. Bármelyik oldalról induljanak is ki a zavarok és a bajok, azok a piacok hosszabb vagy rövidebb ideig tartó bénulására vezethetnek.

A piaci gazdálkodásnak ez után a nagy általánosságban történt jellemzése után nézzük mármost a piacok közelebbi rendeltetését és célját s azután specializálva témánk szűkebb körére, az élelmiszerpiacokra nézve tegyük vizsgálat tárgyává a közéletmezésre szolgáló elosztószervek rendszerét és tagozódását. A piacok általában a legkülönbözőbb dolgok, áruk, javak forgalombahozatalára, illetve jelenlegi gazdasági berendezkedésünk

mellett azoknak fizető eszközökre való becserélésére, átváltására szolgálnak. A piacok a kicserélődésre váró javak különböző és eltérő volta miatt rendeltetésüket illetőleg igen nagy eltéréseket mutatnak. Nagy általánosságban két nagy csoportra oszthatjuk őket: az állandó felügyelet, irányítás és ennek folytán kontról alatt tartható *szervezett* és az idő és hely tekintetében, nemkülönb az áruk neve szerint is teljesen *alkalmi* jellegű piacokra. E két elhatárolás között természetesen számos változat és átmenet lehetséges.

Teljesen szervezett piacok alatt valóban csak a különleges árucsoportokra nézve létesített, áruval állandóan ellátott s lehetőleg folyamatos árképződésben levő piacokat értünk, tehát olyan értékesítési helyeket, amelyeken az áruk kínálata és az azzal szemben megnyilvánuló kereslet nemcsak elasztikusabb és rendszerezesebb, de rendes körülmények között egy megadott időre koncentrálódik. Főleg az utóbbi a fontos, mert az ilyen piacokon az üzleti idő alatt jelentékeny számú kínáló és kereső kezeket lehet találni. Ennek folytán természetesen az áralakulás is egészen más természetű lesz, mint aminővel szervezetlen piacok esetében találkozunk. Az árucsereforgalom ily helyein a keresletnek és a kínálatnak az árakban kifejezésre jutó egyensúlyi állapota is sokkal könnyebben jön létre. Az ilyen piacok az *áru- vagy értéktőzsdék*, amelyeknél az árucseré mindig ugyanazon a helyen és rendes meghatározott időben történik.

Az ilyen piacok esetében úgy az árnívó változásainak megítélésére, mint a változást előidéző forgalmi adatok alakulására, illetve a kezdet cserélt árumennyiségekre nézve, általában a piaci vizsgálódások megejtéséhez szükséges sokkal megbízhatóbb statisztikai anyag szerezhető be, mint szervezetlen piacok esetén. Ez utóbbiak vizsgálatánál természetesen a kutató elé nagyobb nehézségek is tornyosulnak.

A tőzsdei szervezetté kijegecesedett, magas fejlettségű és zártrendszerű piacok mellett — ezek aránylag kevés számban vannak — azonban még egész skálája van a többé-kevésbé jól megszervezett és félig vagy egészen organizálatlan állapotban levő, tisztára alkalmi jellegű, de azért mégis az árucseré célját szolgáló piacoknak. Mindkét fajta piac ugyanazt a célt, az áruknak kicserélődését és áruforgalom fenntartását szolgálja. Tulajdonképpen ez a piacok legjellemzőbb vonása. Az árukicserélődés mindig a piaci tevékenység közepette zajlik le. Végeredményben a piacok minden esetben az értékesítést kell, hogy szolgálják és annak folyamatát kell, hogy meggyorsítsák. Minél szervezettebb, minél tökéletesebb tehát a piaci organizáció, annál jobban megközelíti a célját. De minél szervezettebb a piac, annál jobban szolgálja a természetes áralakulás célját is, mert a piacoknak megfelelő áruval való ellátottsága és a keretekhez való simulása az áralakulásnak is nyugodtabb és egyenletesebb fejlődést biztosít. A rosszul ellátott, hol árubőségben, hol pedig áruhiányban szenvedő piacon természetesen a rendszertelen árkilengések elkerülhetetlenek.

Ami mármost az egyes piacokat illeti, ezek lényegesen eltérnek egymástól a szerint, hogy a gazdasági élet mely pontjával érintkeznek szervezésben. A *munka-, áru- és pénzpiacok* a gazdasági tevékenység más-más oldalával állanak szoros összefüggésben, de mégis mindegyik a gazdasági tevékenység elősegítésére szolgál. A gazdálkodás számára a piac minden esetben a legfőbb működési teret jelenti, az értékesítési és haszonvételi lehetőségeket biztosítja. Érthető tehát, hogy a mai modern gazdasági életben a piaci jelenségek oly nagy figyelemben részesülnek, hogy a kutatók különös gondot fordítanak vizsgálódásaikban a piacok szervezetére és az ott lefolyó különböző tényezők összműködéseiként jelentkező mozgalmakra.

2. Az élelmiszerpiacok rendeltetése és vertikális tagozódása.

A különböző célokat szolgáló piacok közül témánk szempontjából bennünket a nagyvárosok lakosságának étellemezését biztosító, tehát a legfontosabb közellátás kielégítésére szolgáló piacok érdekelnek, azok, amelyek a romlékony mezőgazdasági termékek kerülnek szétosztásra. Szükségletek kielégítése szempontjából ezek a piacok az önállító tevékenységet folytató agrár-népességet alig érdeklik. A falusi lakosság élelmiszerszükségletének legnagyobb részét maga termeli és állítja elő. A hiányzó rész megszerzése legrosszabb esetben a legprimitívebb piacolási módszer, az egyszerű csere útján is eszközölhető. A lakosságnak ez a része tehát — igénytelenségét is tekintetbe véve — a primér szükségleteket, főleg pedig a romlékony élelmiszereket illetőleg nem igen szorul a városi piacokra. Egészen másként áll azonban a helyzet a mezőgazdasági termeléstől távolfekvő, nagyobb közületek lakosságának ellátásánál. A városi népesség életmódjánál és hivatásánál fogva lényegesen akadályozva van abban, hogy élelmiszerszükségletét maga állítsa elő. De a városi települési helyeknek a termelőterületektől való sokszor igen nagy távolsága miatt még abban is gátolva van, hogy azokat a termelés helyszínén közvetlenül magától a termelőtől szerezze be.

A városi népesség, a nagy fogyasztórétegek rendszeres és zökkenésmentes ellátásáról épen azért más módszerek útján, külön keretek között, az erre a célra kijelölt élelmiszerpiacokon történik gondoskodás. Kisebb tömörülési helyeken ezek rendszerint csak alkalmi jellegűek. A nagyvárosokban azonban az állandó jellegű élelmiszerpiacok felállítása válik szükségessé, annál is inkább, mert itt a fogyasztók — ellentétben a vidéki lakossággal — szükségletük kielégítése tekintetében teljesen a piacokra vannak utalva.

A városi élelmiszerpiacok kettős célt szolgálnak. *Egyrészt állandó értékesítési helyet biztosítanak a mezőgazdasági termékek számára az év minden szakában, másrészt a fogyasztók rendszeres beszerzési forrásául szolgálnak.*

A városi piaci szervezeteket azonban fejtegetéseink során elsősorban a lakosság igényeinek kielégítése és biztosítása szempontjából vesszük

vizsgálat alá. A nagy közületek élelmiszerelosztó helyeitől feltétlenül megkívánjuk, hogy azokról a fogyasztók széles rétegei minél kevesebb utánjárás-sal és fáradsággal kaphassák meg szükségleteiket és pedig a viszonyoknak legmegfelelőbb áron. Az élelmiszerforgalom lebonyolítására szolgáló helyek, a piacok tehát a legteljesebb mértékben kell, hogy alkalmazkodjanak a közfogyasztás igényeihez és a társadalom változó követelményeihez. A városi piacokra koncentrálódó nagyarányú kínálat és kereslet folytán természetesen a szükségletek és az azokban időről-időre jelentkező hullámzások és változások is nagyobb biztonsággal állapíthatók meg, mint az alkalmi piacokon.

Mint a piacok általában, az élelmiszer elosztására szolgáló vásárhelyek is a kínálat és a kereslet helyei, az ellátottság és a felhozatal közötti helyes egyensúly megteremtésére és kialakulására szolgálnak. Minél nagyobb azonban és minél sűrűbben lakott egy város, annál inkább szüksége mutatkozik annak, hogy az ellátás biztosítása tervszerűen történjék. A tervszerű ellátás azonban csak megfelelő piaci organizáció mellett következhetik be. A szervezetlen, magárahagyott élelmiszerelosztóhelyeken a zavarok előbb-utóbb jelentkezni fognak. Általában tudott dolog, hogy amíg a hiányos áruellátás készlet-halmazásra, pánikszerű vásárlási lázra ad lehetőséget s ami a fogyasztók szempontjából a legsúlyosabb, indokolatlan és szélsőséges áremelkedésekre vezet, addig a készletekkel agyonzsúfolt piacokon a viszonyokkal arányban nem álló indokolatlan árhanatlások és árletörések állanak elő, amelyek a termelői ár alakulására vannak rendkívül kedvezőtlen hatással.

A piaci organizációra tehát egyformán szüksége van úgy a termelőnek, mint a fogyasztónak. Nemcsak az értékesítés szempontjából bír tehát az fontossággal, hanem a városi lakosság életszínvonalának alakulásában is nagy szerepet játszik. Kezdetleges, alkalmi piacokon az értékesítés lebonyolításánál a termelőnek nem igen van szüksége közvetítő kezekre. A városi értékesítésnél azonban termelők egyedül képtelenek ellátni az áru piacrahozatalával és szétosztásával járó feladatokat. A városi élelmiszerpiacok, melyek állandó jellegűek, különben is állandó és folyamatos áruellátást kívánnak meg. A városi értékesítés nagy és bonyolult mechanizmusa folytán közbeiktatott szervekre van szükség, olyanokra, amelyek távol állván a termeléstől, kizárólag csak az értékesítési problémákkal foglalkoznak. Minél nagyobb távolság választja el a termelőhelyeket a fogyasztók tömegétől és minél nagyobb közület ellátásáról van szó, annál több fázisa van az értékesítésnek s annál nagyobb szükség van az értékesítést, illetőleg a szétosztást végző szervekre.

A városi piacok igazi jellegét és karakterét azután a termelők és fogyasztók közé beékelődött piacrahozó vagy értékesítő szervek tevékenysége adja meg. Amíg az áru a termelőtől a fogyasztóig eljut, többször is cserél kezét. A fogyasztói ár alakulása szempontjából azonban — amint azt a későbbi fejtegetések során látni fogjuk — évenséggel nem közömbös, hogy az élel-

mezési cikkek szétosztási folyamatába az értékesítést elősegítő kezek mily pontokon és milyen tagozódással kapcsolódnak be.

A piackutatással kapcsolatos jelen tanulmányunkban az értékesítésnek csak azzal a részével kívánunk foglalkozni, amely a városi élelmiszerpiacokon keresztül történik, tehát az áru elhelyezésének azzal a fáziséval, amely a városi nagykereskedelmi főpiac és a fogyasztók közé esik. Igaz ugyan, hogy a piacolás, illetve az értékesítés már jóval korábban veszi kezdetét, de mi az áru piacrahozatalának azt a részét, ami a nagykereskedelmi főpiacra való érkezéséig terjed külön nem vesszük vizsgálat alá, jöllehet a termelők és a nagykereskedők közé is ékelődhetnek be közvetítők. Ezek működése azonban a piacon kívül folyik le s a közbelépésük folytán előálló áremelkedés a nagykereskedelmi árban már kifejezésre jut.

A piackutatás feladatainak megrajzolásánál látni fogjuk, hogy a lakosság megélhetését főleg a városi szétosztással járó igen magas költségek determinálják. Tekintettel arra, hogy a termelő arra törekszik, hogy megkapja a munkája ellenértékét s a közvetítő kezeknek is joguk van a vállalt kockázat arányában a megfelelő ellenszolgáltatásra, a fogyasztóra nézve csakis a felesleges közvetítőkezek kikapcsolása, tehát a megfelelő piaci tagozódás megteremtése s ennek révén a szétosztási költségek apasztása jelenthet előnyt. Valóban az áru piacrahozatalánál és szétosztásánál a szétosztás az a fázis, amelynek helyes megállapítása révén megtakarítás érhető el. A városi szétosztási költségek vizsgálata tehát igen nagy szerepet játszik a kutatómunkában. Amint már említettük, az élelmiszerek szétosztása csakis a piac szervein keresztül történhetik. A nagykereskedői főpiacról az áru ugyanis nem kerülhet közvetlenül a fogyasztóhoz, hanem annak közbenső kezeken kell áthaladnia, nemcsak azért, mert a főpiacok különleges rendeltetésük folytán a fogyasztók nagy részétől távol esnek, de azért is, mert az áru, mielőtt a fogyasztás végpontjához kerülhetne, még kezelést igényel. Az árunak egy pontról való beszerzése különben is rendkívül költséges volna és épenséggel nem szolgálná a városi lakosság kényelmét és érdekeit.

A piacoknak tehát további tagozódásra van szükségük abból a célból, hogy az áru területileg is jobban megközelítse a fogyasztók széles rétegeit, hogy a szétosztás fennakadás nélkül legyen végrehajtható. A piaci tagozódásnak tehát olyannak kell lenni, hogy az mindinkább kiszélesedjék, tehát, hogy meg legyen az átmenet a számos ok miatt egy pontra koncentrált nagykereskedelmi elosztóhely és a szétosztás végpontján számtalan részre széjjelhullt, valósággal atomokra bomlott piac között. Tehát a kiskereskedőknél már atomizálódott piac és a főelárusítóhely között fokozatos átmenetet kell teremteni, olyat, amely az áru célszerű szétosztását szolgálja.

Az áruelosztás keresztülvitelének leggyakorlatibb módja az kell hogy legyen, hogy a főpiacról az áru a város különböző pontjaira kerüljön vagy az erre a célra létesített másodrendű piacokra, vagy pedig ezeken a főpiactól

megfelelő távolságra levő pontokon működő közvetítő kezekhez. Ezzel ugyanis elérhető, hogy a kiskereskedő már kevesebb idővesztéssel és kisebb szállítási távolságról tudja beszerezni az árut. A piac legideálisabb vertikális tagozódása természetesen az volna és a gazdaságosság elve is azt kívánná meg, hogy a nagykereskedő és a kiskereskedő közé csupán egyetlen közvetítő kéz kapcsolódjék be. A gyakorlati életben különösen a másodrendű piacok kialakulásának vannak akadályai s a legtöbb rendellenesség a nagykereskedők és kiskereskedők közé beékelődött közvetítő kezeknél mutatkozik. Leggyakoribb eset, hogy a közvetítők magán a nagykereskedelmi főpiacon foglalnak helyet, így közbelépésük éppen azt a legfontosabb célt nem szolgálja, hogy az áru távolodjék a főpiactól és közelebb kerüljön a fogyasztóhoz. Igen gyakori eset az is, hogy a nagykereskedő közvetítéssel is foglalkozik és a közvetítő kicsinyben is árul, aminek aztán az az eredménye, hogy azok a feladatok, amelyeket a nagykereskedő vagy a közvetítő a szétosztás érdekében el kellene hogy lásson, csak hiányosan nyernek megoldást. Ily esetekben természetesen az értékesítés egyes fázisaiban nehézségek állanak elő.

Az itt mutatkozó hiányok rendszerint a szétosztási költségek emelkedését s így a kiskereskedői marge aránytalan megnövekedését vonják maguk után. A piaci értékesítés célszerű és gazdaságos végrehajtása tehát okvetlenül megkívánja a közvetítő kezek szerepének pontos megállapítását s ennek alapján a piac helyes vertikális tagozódásának kiépítését, amely a nagy közületekben akkor volna megfelelő, ha a fogyasztó áruját a nagykereskedő, közvetítő és kiskereskedő bekapcsolásával *legfeljebb negyedik kézből* kaphatná meg a termelőtől. A piac ilyen felépítettsége esetén természetesen az áru kezelése, ki- és átsomagolása is sokkal rendszerebb lehetne annál, ahogy az ma a gyakorlatban igen sokszor történik.

A városi piacok vertikális tagozódásának azonban nemcsak a fogyasztók szempontjából van létjogosultsága, de az nagy horderővel bír a termelők szempontjából is. A városi szétosztással járó költségek, amelyek tekintélyes részét alkotják a fogyasztói árnak, nem növekedhetnek határtalanul. A kiskereskedői árak csak egy bizonyos fokig emelhetők, ennek folytán az élelmiszerek városi szétosztásával járó költségeinek a fogyasztóra való áthárításánál megvan a végső határ. Arra nemcsak a fogyasztó vásárlóereje van befolyással, de az egyes áruk kedvezőbb szétosztási költsége is. Ha tehát valami oknál fogva egyes áruk szétosztási költségében emelkedések jönnek létre s azok a kiskereskedői ár emelése révén a fogyasztóra már át nem háríthatók s kiküszöbölésük sem kísérelhető meg, úgy ez az új szétosztási költségtöbblet visszaháramlik a termelőre és a termelői ár csökkenésében jut kifejezésre. A piac helyes vertikális tagozódásának tehát végeredményében a termelői ár alakulása szempontjából is nagy szerepe van.

A közvetítő kezeknek az értékesítésbe való bekapcsolódása által különböző természetű árrendszerek alakulnak ki. Az az egyszerű eset,

amikor a termelő közvetlenül érintkezhetik a fogyasztóval, a közvetítők bekapcsolódásával megszűnik s ezzel a termelői ár elválnak a fogyasztói ártól. A kettő között mutatkozó különbség aztán természetesen annál nagyobb, minél szövevényesebb a piaci értékesítés.

Legelső sorban kiküszöbölhetetlenül ékelődik be a termelői és a fogyasztói ár közé a nagykereskedelmi árrendszer, amely az összes árrendszerek között a legmegbízhatóbb s amelynek hullámvázása a konjunkturális vizsgálódásoknál oly nagy szerepet játszik. A városi piackutatás szempontjából azonban ennek az árrendszernek csupán annyiban van értéke, hogy segít megragadni és megközelíteni a termelői árat, melynek vizsgálata oly sok nehézségbe ütközik.

A nagykereskedői és fogyasztói árrendszer között azután még annyi árrendszer különböztethető meg, amennyi a beékelődött közvetítő kezek száma, illetve ahány lépcső van a piac vertikális tagozódásában. Ezeknek az árrendszereknek a tanulmányozása szintén elég körülményes, tekintve, hogy a másod- vagy harmadrendű piacok hiányában az áradatak csak maguktól a közvetítő kezektől szerezhetők be. Mindazonáltal a piaci vizsgálódásoknál, ahol a termelői és kiskereskedői ár közötti különbség vizsgálata fontos, nem nélkülözhetjük ezeket az árrendszereket, mert csak ezek révén nyerhetünk bepillantást az értékesítés bonyolult mechanizmusába és a városi szétosztással járó költségekbe.

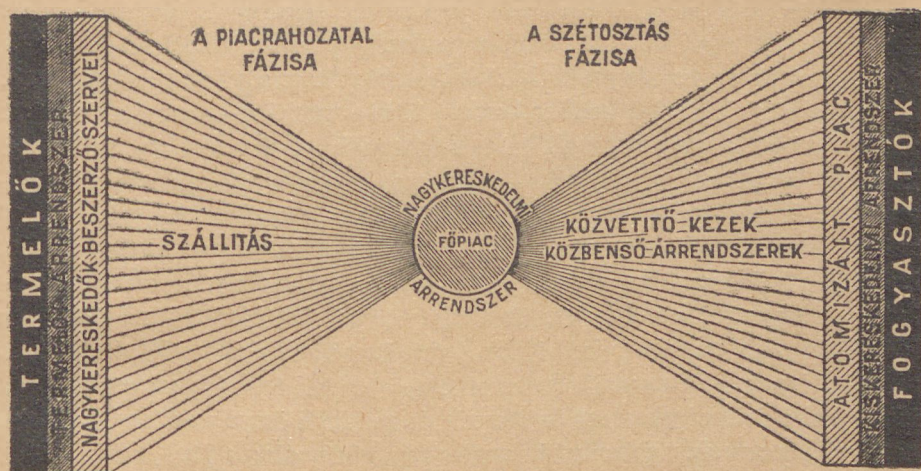
Nem célunk ugyan, hogy itt az értékesítés folyamán létrejövő különböző árrendszerek sajátosságait teljes részletességgel feltárjuk, annyit azonban mégis meg kell mondanunk, hogy a termelői, közvetítői és kiskereskedői vagy fogyasztói árrendszer egymástól lényegesen különbözik. A három közül legérzékenyebb természetesen a termelői árrendszer, legkevésbé érzékenyek a kiskereskedői vagy fogyasztói árak, amelyekben a szétosztási és egyéb költségek már oly nagy százalékkal szerepelnek, hogy annak valósággal stabilitást biztosítanak. Tudvalevő dolog ugyanis, hogy a szétosztási költségeket az áralakulás nem igen befolyásolja. Azok magas vagy alacsony árak esetén is egyformán terhelik az árut.

Már az előzőekben említettük, hogy a szétosztási költségeknek bizonyos határon túl való emelkedése nem a kiskereskedői árakat növeli, hanem ellenkezőleg visszafelé hat és a termelői árakat süllyeszti [mélyebbre.¹⁾ Tehát minden változás, amely egy bizonyos fokon túl a városi szétosztási költségekben előáll, nem annyira a kiskereskedői árakra, hanem a termelői árakra van kihatással. A kiskereskedelmi árak azonban a gazdasági élet változásaira is sokkal kevésbé reagálnak, mint akár a termelői, akár a nagykereskedelmi árak. A gazdasági viszonyok romlásával vagy javulásával ugyanis a szétosztási költségekben nem igen következik be változás s ha mégis, inkább

¹⁾ Warren, F. G. and Pearson, F. A.: Interrelationships of Supply and Price. Cornell University Agricultural Experiment Station Ithaca, Bulletin 446, 1928. 6. p.

emelkedéssel, mint süllyedéssel lehet és kell számolni. A módosulás a gazdasági konjunkturák folytán különben is csak igen csekély mértékű lehet s így a gazdasági helyzet változásai minden esetben a termelői árszínvonalra hatnak vissza.

3. Az értékesítés folyamatának sematikus vázlata.

A közvetítő kezek beékelődése folytán létrejövő árrendszerek, amelyek a nagykereskedelmi és a fogyasztói árrendszer közé esnek, már távolról sem olyan érzékenyek, mint maga a nagykereskedelmi ár. Ennek több oka van. Az első az, hogy a legtöbb esetben a másod- vagy harmadrendű piacok hiányzanak s így a közvetítő árak kialakulásában sem játszanak közre a piaci események, amelyek pedig a nagykereskedelmi árakra sokszor olyan rendkívüli hatással vannak. De ezenkívül a közvetítő árrendszerekben már lényeges szerepet kezdenek játszani a városi szétosztás költségei és pedig olyan arányban, amilyen arányban közeledünk a fogyasztás vonalához. A kutatás szempontjából azonban ezek a közbeeső árrendszerek is igen fontosak, mert csak ezek vizsgálata révén lehet pontosan feltárni a városi szétosztási költségek elemeit és megállapítani, hogy azok közül melyek és mily módszerek segítségével küszöbölhetők ki.

A 3. ábra az értékesítésről nyújt sematikus képet s a fentebb vázolt árrendszerekre vonatkozólag is tájékoztatásul szolgál.

3. A konjunkturális és a piaci vizsgálódás mibenléte.

Mielőtt vázolnók azokat a feladatokat, amelyek megoldása a termelő és a fogyasztó érdekében a piackutatástól várható és remélhető, állapítsuk meg azokat a főbb vonásokat, amelyek a kutatómunka e két irányát leg-

inkább jellemzik. Már csak azért is szükség van erre, mert hiszen e két fajta vizsgálódás között lényeges eltérések vannak, majdnem azt mondhatnók, hogy azok merőben eltérnek egymástól.

Lássuk mindenekelőtt a konjunktúrakutató munka jellegzetes sajátosságait. Ez az aránylag még igen rövid múltú tevékenység tisztán statisztikai alapon törekszik a gazdasági élet fontosabb törvényszerűségeiről minél tisztább képet nyújtani. E célból a gazdasági jelenségek időbeli lefolyását vizsgálja s az egyes tényezők között fennálló összefüggéseket mutatja ki. A megfigyelési időszak lehetőleg hosszú, több évre, néha — amennyiben azt a statisztikai anyag homogénitása megengedi — évtizedekre terjed ki. Ennél a munkánál a kiemelkedő gazdasági események statisztikai megragadása és az azokban vagy egymáshoz való vonatkozásukban bekövetkező változások méreteinek megállapítása, általában tehát a gazdasági élet hullámzásának megfigyelésére alkalmas időszámsorok függvényszerű kapcsolatainak kimutatása a feladat. A konjunktúrakutatásnál tehát tisztára az időbeliség adja meg a vizsgálódás igazi karakterét. Az időbeli lefolyás vizsgálatára azért van szükség, mert ezen a réven lehet felszínre hozni és kivetíteni a jelenségek alapelőzményeit és multbeli összetartozandóságukat, amelyeknek azután a jelenlegi helyzet s továbbmenőleg a jövő alakulásának helyes megítélésénél van nagy jelentőségük.

A kutatás lényege abban csúcsosodik ki, hogy minden olyan mozzanat a megfigyelés körébe kerül, amelyből a gazdasági élet alakulására, fejlődésére vagy hanyatlására nézve helytálló következtetéseket lehet levonni. Kissé részletesebben megjelölve, a kutatás tárgya az egész gazdasági élet ritmusában jelentkező törvényszerűségek megfigyelése, a ritmus egyes fázisainak és jellegzetes sajátságainak a megállapítása. A periódikus hullámzáson kívül a kevésbbé szabályos ciklikus mozgásnak, valamint a hosszirányú fejlődésnek meghatározása a cél, amelyen azok felépülnek. A kutatás a folyamatos változások és átalakulások okszerűségi kapcsolatainak keresésével foglalkozik. *Itt tehát a dinamikus gazdasági élet általános vonatkozású törvényszerűségeinek s a gazdasági körforgás egyes fázisainak pontos szemléltetése a feladat.*

A vizsgálódásra felhasznált statisztikai anyag mindig, mint az idő függvénye jön tekintetbe. Minthogy a vizsgálódás csakis az idősorokra (times series) vonatkozik, a számsorok időbeli fejlődésének és összefüggéseinek matematikai formulázása válik szükségessé. Ez azonban nem mindig egyszerű feladat. A legtöbb esetben fáradságos úton s csak megközelítéssel érhető el.

A kutatás eredményessége természetesen attól függ, hogy sikerül-e kijelölni a gazdasági életnek azokat a vezető tényezőit, amelyek súlyuknál, szerepükénél fogva alkalmasak a gazdasági helyzetek megítélésére s hogy lehetséges e ezeket állandó megfigyelés alatt tartani? Ennek a helytálló diagnózis megrajzolása szempontjából van nagy jelentősége. A jövőbeli alakulás helyes megítélésénél azonban azoknak a faktoroknak kijelölésére

is szükség van, amelyek a gazdasági helyzetek változásaival szemben időbeli érzékenységet tanúsítanak, tehát amelyek, megérezve a bekövetkezendő változásokat, a saját kilengéseikkel azokat jó előre jelzik. Ez a kutatás távolabbi céljának, a prognózis rendszeresítésének szempontjából bír fontossággal. *A múlt megismerése és a jelen analízise révén a kutatás végső eredményében a gazdasági helyzetek jövő alakulásáról próbálja lebontogatni a fátyolt.*

A gazdaságstatisztika mai fejlettsége mellett a gazdaságkutatás újabban valóban már nem elégszik meg az egyszerű helyzetképek megrajzolásával, hanem továbbmenőleg arra törekszik, — már amennyire felderített törvényszerűségek megbízhatósága megengedi — hogy a jövőbe is bepillantást nyerjen. Kétségtelen azonban, hogy ezen a ponton a kutatásnak ma még igen sok nehézséggel kell megküzdenie. Hiszen a gazdasági élet ismertté vált erőivel szemben még a külső tényezőknek is igen nagy szerepük van. Ezek számbavétele pedig igen nehéz. A gazdasági élet egyes ágazatainak jövőbeli alakulásánál pedig ezeket a külső erőket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Minél nagyobb számmal működnek ezek közre az endogén tényezők mellett, természetesen annál megbízhatatlanabb a prognózis. Ez azonban egymagában véve még nem ok arra, hogy a kutatás ezt a távolabbi és gyakorlati szempontból igen fontos célját végleg elejtse. Ellenkezőleg egyre nagyobb erőfeszítések történnek abban az irányban, hogy a statisztikai bázisok kiépítése révén a külső behatások szerepe csökkenthető legyen. Amint látható, a konjunktúrakutatás munkaterülete a múltból a jövőbe nyúlik át. *A gazdasági helyzetek analízisének azonban az elméleti szempontok mindinkább háttérbe szorulnak s a gyakorlati célokra való törekvés a statisztikai módszerek alkalmazását helyezi előtérbe.*

A konjunktúramozgalmak vizsgálatánál, amint láttuk, a jelenségek hosszmetzeti megtekintése kikerülhetetlen. A városi piackutatás esetén erre nem kerül sor. A konjunktúrafejlődés vagy hanyatlás okszerűségi kapcsolatai egyáltalán nem jönnek tekintetbe. Az időbeliséget tekintve csupán a lakosság növekedésének és a periódikus mozgalmaknak van szerepük. Az előbbinek is csak a piaci organizáció és a piac kiszolgálóképességének fejlesztése, nem pedig a fogyasztói ár alakulása szempontjából.

A városi piackutatás elsősorban az élelmiszerpiacok szükséglettelítési fokának megállapításával foglalkozik. E kérdésnél nem annyira matematikai formulák felállítására vagy számszerű megállapításra van szükség, mint inkább egy adott állapotra nézve a túltelítettség elleni védelmi rendszer felállítására, a normál szaturációs állapot biztosítására. Még gyakorlatibb irányú munkával találjuk tehát itt magunkat szemben, mint a konjunkturális tünemények vizsgálatánál. A munka másik része az árueosztás megkönnyítésére és a szétosztási költségek normáinak megállapítására szorítkozik. Az árvizsgálatnál is ezek a szempontok irányadók, tehát sohasem az árrendszer hosszirányú alakulása a fontos. Az időbeliség itt sokkal kisebb szerepet

játszik, már csak azért is, mert hiszen a sok különböző időszámsor közül csupán az áralakulásra vonatkozók jöhetnek tekintetbe.

Az időbeli vizsgálódás helyett két vagy több árrendszernek egymáshoz való aránya egy ugyanazon időpontban tétetik megfigyelés tárgyává. A vizsgálódás tehát mindig a jelenségek időbeli kikapcsolásával történik. Az árrendszerek közötti eltérések megállapítása keresztmetszeti vizsgálódást tesz szükségessé. A vizsgálódás tehát az árkérdés tanulmányozásánál mindig csak végtelen kis intervallumra terjed ki. A zérus időközre vonatkozó vizsgálódásnál minden az idő vonalában létrejövő változás és értékelődés kikapcsolódik. A megfigyelt jelenségek időtlenítése folytán összehasonlítható bázisokra sincs szükségünk, a vizsgálódás egyes pontjain az árakat sem egy, sem több árrendszer esetén nem vonatkoztatjuk a megelőző időpontokhoz. A függvényszerű kapcsolatok helyett itt másirányú összefüggések kimutatására van szükség.

A piaci vizsgálódásokban az ártörvényszerűségek elméleti megállapításait már tudott dolognak tételezzük fel, épen azért az árrendszerek időtlenített vizsgálatánál a kereslet és kínálat közötti törvényszerűségeket is ismerteknek tételezzük fel.

Hogy az időszámsorok hosszanti metszetben történő vizsgálata helyett csak végtelen kis szakaszokban vesszük analízis alá az árrendszereket, annak az oka, hogy a piaci vizsgálódásoknál kényszerítve vagyunk az áralakulásban szereplő sok szubjektív elem kikapcsolására, amelyek az árrendszer felépítésében különben mint hatótényezők szerepelnek. De még így is számos heteronom körülmény hátráltatja a vizsgálódást. Épen ezért a piac fejlődési vonalába beleszövődő konjunkturális és szezonális elem közül is csak az utóbbit vesszük tekintetbe. Ezt ugyanis bizonyos kérdések taglalásánál nem mellőzhetjük.

Különösen a városi szétosztás kérdésének tanulmányozása teszi szükségessé a részletes vizsgálódást. A sok heterogén elem egymáshoz való viszonyának pontos megállapítása és az árképződésben való szerepe másképp nagyon nehezen volna tisztázható. A részletekre való bontás munkája azonban nagy figyelemmel eszközzendő. A vezető szempontokat az árkülönbségek, a »marge«, valamint a szétosztási költségek egyes elemeinek különbözősége állapítja meg.

A fentiek alapján nagyon természetes, hogy a piackutatás keretébe az általános árszínvonal vizsgálata sem illeszkedik bele. De az sem, hogy az egyes árucsoportok között milyen nívókülönbségek jönnek létre, mely kérdés pedig a jelenlegi krízis folyamán egyike volt a legfontosabbaknak. A piaci vizsgálódásoknál az árszínvonal nagykereskedelmi oldalának különben is csak annyiban van jelentősége, hogy az miképpen befolyásolja a kiskereskedelmi árnívót, illetőleg, hogy a *konjunkturális árkilengések mennyire jutnak kifejezésre vagy mosódnak el a kiskereskedelmi árakban, vagy mennyire hatnak vissza a termelői ár alakulására*, vagyis, hogy a nagykereskedelmi árképződésben oly annyira domináló konjunkturális hullámvázások minő befolyást gyakorolnak a városi lakosság megélhetési viszonyaira. Annál fontosabb azonban a piaci

vizsgálódásoknál a munkabérijövedelmeknek a kiskereskedelmi árakhoz való viszonya. Tudjuk ugyanis, hogyha a kiskereskedelmi árnívó emelkedésével a munkabérijövedelem nem tart lépést, a reáljövedelem csökken, ami azután vagy bérmozgalmakra vagy a fogyasztás összezsugorodására vezet.

Az előadottak alapján a konjunktúrakutatás és a piackutatás között jelentkező különbségeket a következőkben foglalhatjuk össze. A gazdasági élet jelenségeinek tisztázására irányuló konjunkturális vizsgálódásoknál a gazdasági körforgásban egymásra következő fázisok kezdeti időpontjainak megállapítása rendszeren a konjunktúraérzékeny nyersanyagok vizsgálatával indul meg. Így tehát elsősorban az időbeli, olykor pedig az intenzitásbeli érzékenységen van a hangsúly. A piaci gazdálkodás szempontjából az áralakulás helyes felismerése a közelebbi cél, mert ettől függ a gazdálkodás eredményessége. Az általános árnívó emelkedése vagy süllyedése mellett aztán főleg az árnívókülönbségek tarthatnak érdeklődésre számot. Válságjelenség ugyanis, hogy az egyes áruk vagy árucsoportok árszintjei elszakadnak egymástól s az árnívóban lépcsők, nívódifferenciák jönnek létre, amelyek az egyes gazdasági ágazatokat súlyos helyzetbe sodorhatják, amint azt a jelenlegi mezőgazdasági válsággal kapcsolatban is láthattuk. Ezzel ellentétben a piackutatásnál az értékesítés megkönnyítése, a fogyasztás útjába álló gátló körülmények elhárítása a cél. Ennél a munkánál, mint már említettük is, az árszínvonal időbeli vizsgálata csak igen alárendelt szerepet játszik. Itt a fogyasztást befolyásoló kiskereskedelmi és a termelés rentabilitására nézve kihatással levő termelői áraknak megfigyelése és e kettő egymáshoz való viszonyának vizsgálata a feladat.

A termelői ár nem azonos a nagykereskedelmi árral, a különbségek olykor igen jelentősek. De még nagyobb különbség mutatkozik a nagykereskedelmi és a kiskereskedelmi árak között. Tekintve, hogy a nagykereskedelmi árak sem a fogyasztást, sem a termelést nem irányítják, azokat csak a fogyasztói és termelői árak között jelentkező különbségek vizsgálatánál vesszük figyelembe. A különbség tehát a konjunkturális és a piaci vizsgálódások között abban domborodik ki, hogy amíg az előbbi az időbeli fejlődést vizsgálja s a gazdasági tényezőknek egymásra való hatását kutatja, addig a piackutatásnál az értékidősorok egymáshoz való viszonyítására csak a legritkább esetben kerül sor. Itt a vizsgálódás az egyes ársoroknak ugyanazon időpontra vonatkozó összehasonlításából áll s amint azt a piackutatás feladatkörének részletesebb vázolásánál látni fogjuk, sok más egyéb kérdésre kell kielégítő megoldást találnunk, olyanokra, amelyekkel a konjunktúrakutatás nem foglalkozik. Amíg a konjunkturális vizsgálódásoknál a lefolyt jelenségek regisztrálása vagy más jelenségekkel való egybevetése révén az általános helyzetkép felderítése a cél, addig a városi piackutatás szabályozó, irányító működést fejt ki. A városi piackutatás a bajok és zavarok okainak megállapításán túlmenőleg a piaci organizáció fejlesztését és tökéletesítését

szolgálja. Nem áll meg tehát a tények pusztá regisztrálásánál, hanem arra törekszik, hogy a talált okozati összefüggéseket ne csak bemutassa, hanem a nyert eredmények alapján a piaci összhang megteremtését is megkísérelje.

Természetes, amily lényeges különbség mutatkozik a feladatkörben, olyannyira más a vizsgálódás természete és anyaga is. A gazdaságkutatás általános keretek között mozog, a piackutatás részletekbe mélyed. Az utóbbinál egy teljesen elhatárolt különálló piac helyzetét kell megfigyelés és vizsgálat tárgyává tenni.

A mozaikszerű részekből összeszövődő piackutatásnál nagy nehézségekkel kell megküzdeni. Nem csoda, ha ma még a tudományos körök visszariadnak ezektől a heterogén jellegű vizsgálódásoktól s inkább a szélesebb vonalú gazdasági tevékenységből fakadó konjunkturális változások felderítése mellett maradnak. Kétségtelen, hogy az itt mutatkozó nagyobb perspektíva mellett még a kutatás alapjai is sokkal megbízhatóbbak és szélesebbek. A piaci vizsgálódások számára ma még nem rendelkezünk megfelelő statisztikai anyaggal. Ebben a tekintetben tehát a piackutatás hátrányosabb helyzetben van a konjunkturális vizsgálódásokkal szemben.

4. A mezőgazdasági piackutatás.

Amint a korábbi fejtegetésekből világosan kitűnik, az Egyesült-Államok a háború utáni időszak rendellenességeivel s az esetleges strukturális változásokkal szemben idejekorán megtették a szükséges intézkedéseket. Így sem a mezőgazdaság, sem a fogyasztó érdekei nem estek mértéktelen módon áldozatul a spekuláció akkori túlkapásainak. A gazdasági élet veszélyeztetett pontjainak megvizsgálására létesített szervek úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból kitűnően beváltak. Nemcsak általánosságban az agrárérdekek védelme, de a mezőgazdasági termelés fejlesztése és irányítása szempontjából is igen alkalmas, sőt kívánatos és nélkülözhetetlen szerveknek bizonyultak. Igaz, hogy a megfelelő anyagi eszközökön kívül a vizsgálódásokhoz szükséges gazdaságstatisztikai anyag ott sokkal inkább rendelkezésre állott, mint az európai országokban, amelyekben tulajdonképpen csak jóval a háború után s épen az amerikai vizsgálódások és eredmények hatása alatt *vett lendületet a modern gazdaságstatisztika fejlődése s ennek alapján a kutatómunka is.*

A háború borzalmaitól sokat szenvedett, gazdaságilag dezorganizált, teljesen leromlott állapotba jutott és gazdasági akcióképességükben teljesen megbénult európai országok, amelyek nagy részét még az igazságtalan békeszerződések is sujtották, a békekötés után még jó néhány évig nem voltak abban a helyzetben, hogy az amerikaihoz hasonló felkészültséggel lássanak hozzá a gazdasági bajok okainak megállapításához és az orvoslás módszereinek kijelöléséhez. Az elmúlt évtized közepe táján azonban úgy a győztes,

mint a legyőzött európai államokban szinte egyidőben fogtak hozzá a gazdasági helyzetek gyakorlati igényeket kielégítő vizsgálatához, ahhoz a munkához, amely a gazdasági élet adottságait és jelenségeit tapasztalati tények alapján, tágabb nézőpontból kívánja megvilágítani. Ezen a téren különösen a németek fejtettek ki elismerésre méltó és rendkívül gazdag tevékenységet. Munkásságuk annál értékesebb, mert az általános jellegű kutatómunka mellett még az egyes termelési és gazdasági ágazatok részletes vizsgálatával is foglalkoztak. Úttörő munkájuk igen nagy hatással volt és termékenyítőleg hatott az európai gazdaságkutatásra.¹⁾

A gazdasági élet lefolyásának és hullámozásának megismerésére, tehát a konjunkturális lehetőségek felderítésére irányuló törekvések mellett azonban az amerikai munkákhoz hasonló részletkérdések vizsgálata csak nagyon lassú lépésekkel haladt előre s még ma is csak a kezdet-kezdetén van. Külön intézmények keretén belül hazánkban is csak az általános gazdasági helyzetek megfigyelése és vizsgálata folyik. E célból 1927 közepén létesült az *Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság*, mely azonban három és fél évi fennállás után megszűnt.²⁾ 1928-ban az Országos Bizottság és az érdekképviselti szervek közös támogatásával ugyancsak a konjunkturális jelenségek megfigyelése és a kutatómunka rendszeres folytatása céljából létesült a *Magyar Gazdaságkutató Intézet*, amely jelenleg is fennáll.

Az 1927—29. évi rövid időtartamú gazdasági fellendülést követő súlyos gazdasági krízis hatása alatt azonban már Európában is fokozottabb figyelemben részesülnek az eddig oly annyira elhanyagolt, részletesebb piacvizsgálódások. A gazdasági válság folyamán bekövetkezett kedvezőtlen ársz viszonyok, a valutáris okok folytán általánossá vált gazdasági elzárkózás s az ennek kapcsán fellépő és egyre fokozódó értékesítési nehézségek az agrárkrízist is rendkívüli mértékben kimélyítették. A válság alatt épen a legfőbb mezőgazdasági kiviteli termékek árhanyatlása volt a legnagyobb és legkatasztrófálisabb. Ily körülmények között teljesen érthető, hogy a mezőgazdasági államokban a gazdaságpolitika súlypontja teljesen az agrárproblémákra helyeződött át s a feleslegek külföldi értékesítésének megkönnyítése és fokozása, továbbá a kedvezőbb árak elérése lett a főcél. A bajok leküzdése jelenleg nem oly könnyű. Az eddig alkalmazott eszközök nagyon

¹⁾ Lásd: Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung. Herausgegeben vom Institut für Konjunkturforschung, Berlin, 1—8 Jahrgang. 1926—1934.

²⁾ Feladatkörére és munkaprogramjára nézve lásd: »Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság első teljes ülése.« Magyar Statisztikai Szemle 1927. 12. sz. 1210—1211. l., továbbá: Orientierende Mitteilungen über die Ungarische Landeskommision für Wirtschaftstatistik und Konjunkturforschung zu der im März 1928 in Wien abzuhaltenden Konferenz der Mitteleuropäischen Konjunkturforschungs-Institute. A Központi Statisztikai Hivatal kiadása. Budapest, 1928. 60. lap. Kutatásaink eredményei pedig a »Bizottság Közleményei« címen láttak napvilágot: az 1929. évi I. évf. 1—4. és az 1930. évi II. évf. 1—2. számaiban, valamint az 1. és 2. számú Tanulmányokban.

is hatálytalanoknak bizonyultak. Teljesen érthető, hogy a gyors egymásutánban összeült különböző gazdasági konferenciák elsősorban a mezőgazdasági válság súlyosságával foglalkoztak és annak minden rendelkezésére álló eszközzel való leküzdésére hívták fel a figyelmet.

A válság alatt a mezőgazdasági főtermények külföldön való értékesítése okozta és okozza még ma is a legnagyobb gondot. A régi piacok megtartásáért folyó, gyakran hiábavaló küzdelem, valamint az új piacok megszerzésére irányuló törekvés az utóbbi években fokozottabb mértékben állították előtérbe az agrárérdekek védelmét szolgáló piackutatás problémáját is. Ellentétben azonban az Egyesült-Államokkal, ahol a nagy gazdasági egység lehetővé tette azt, hogy a mezőgazdaság érdekében végzett kutatások szorosan egybekapcsolódjanak a városi piackutatással, Európában a két egymással sok ponton szervesen érintkező problémakör teljesen széjjel vált. Egy-két államtól eltekintve azonban sem az egyik, sem a másik problémakör még ma sincsen önálló kutatószerv kezébe letéve s a bajokkal szemben a rendszeres kutatás mellőzésével eddig csak alkalmi jellegű kísérletezések folynak. Csak az autarkia folytán a kivitel elé tornyosuló mind nagyobb és nagyobb akadályoknak köszönhető, hogy az egyes államok külkereskedelmi szervei kiépülőben vannak s hogy ma már számos országban ezek az intézmények rendszeresen foglalkoznak a külföldi értékesítés nehéz és sokoldalú problémájával, befolynak a nemzetközi kereskedelem útjainak egyengetésébe s minden eszközzel igyekeznek megindítani a válság alatt megbénult nemzetközi árucsereforgalmat. Azonban ezek munkája még távolról sem képes pótolni a kutatóintézmények rendszeres, statisztikai alapokon nyugvó munkáját, ami természetes is, hiszen a külkereskedelmi forgalmat előmozdító szervek nem csupán a mezőgazdasági, hanem az ipari termékek felvételét biztosító külföldi piacok vizsgálatával és figyelemmel kísérésével is foglalkoznak. Ezeknek a szervezeteknek a feladatkörét a mezőgazdasági piackutatás különben is lényegesen meghaladja s ha némely ponton működésük jótékony hatása érezhető is, rendeltetésük mégis csak az értékesítés elősegítése, némely esetben pedig annak lebonyolítása kell, hogy legyen. Munkásságuk azonban azért is értékkel bír, mert az általuk felderített hiányosságok megszüntetése hova-tovább egyéb szervek felállítását fogja szükségessé tenni.

Kétségtelen, hogy eddig a piackutatás problémájának és munkakörének tisztázása igen lassan haladt előre s e téren még igen sok a tennivaló. Úgy nálunk, mint a többi európai országokban egyelőre még csak a *mezőgazdasági piackutatás* indult meg, de az is még egészen kezdetleges keretek és formák között van s jelenleg még csak a feladatkör egyik részére, a mezőgazdasági termékek külföldi értékesítésére terjed ki. Tehát a kivitelre szoruló feleslegek mikénti elhelyezése a tulajdonképeni vizsgálódás tárgya. Az utolsó egy-két évben azonban az irányított- és tervgazdálkodás megindulása foly-

tán, az általános piaci értékesítéssel összefüggő számos más fontos kérdés is felszínre került. De a belföldi fogyasztás emelését célzó *városi piackutatás megindítására nézve még csak kísérlet sem történt, pedig még a leromlott vásárlóerő mellett is e munkák révén lényegesen emelhető volna a belső fogyasztás s e révén a mezőgazdasági krízis méretei is csökkenthetők volnának.*

De nézzük mármost közelebbről a megoszlott vizsgálódásnak a mezőgazdasági termékek külföldi értékesítésével kapcsolatos részét. A jelenlegi gazdasági válság folyamán felmerült értékesítési nehézségek az európai országok részéről a piacok fokozottabb figyelemmel kísérését tették szükségessé. Különösen a válság által erősen sújtott, gyenge valutájú agrárállamok voltak kénytelenek nagy erőfeszítéseket tenni a külföldi piaci helyzetek felderítésére és az értékesítés előmozdítására nézve. Normális gazdasági viszonyok között is gyakran megeshetik, hogy a szokatlan bő termés értékesítési nehézségeket és válságot idéz elő. Ez azonban rendszerint csak az alacsony árakban jut kifejezésre. Nagy krízisek, a jelenlegihez hasonló általános világgazdasági válságok idején azonban még katasztrofálisan alacsony árak mellett sem lehet értékesíteni s ekkor nyomulnak előtérbe az új piacok feltárásával és az ezek megszerzésével járó feladatok, amelyeknek sikeres megoldása különösen a kis gazdasági egységektől követelnek nagy áldozatokat.

Az agrárexport fejlesztése ugyan bizarr gondolatnak tűnhetik fel a nemzetközi kereskedelem sorvadása alatt, de azért még sohasem történtek kétségbeesettebb erőfeszítések az agrártermékek külföldi értékesítésének fokozására, mint épen napjainkban.

A mezőgazdasági piackutatás ugyan főleg a nagy mennyiségben termesztett mezőgazdasági főtermények piacrahozatalának és értékesítésének megkönnyítését célozza, de épen az ezek értékesítésénél jelentkező nehézségek folytán immár fokozottabb figyelemben részesülnek az egyéb mezőgazdasági termékek, mint a gyümölcs-, zöldség- és főzelékfélék is. Napjainkban tehát általában a belföldi szükségletet meghaladó és így a külföldi piacokra szoruló készletek értékesítése képezi a mezőgazdasági piackutatás közelebbi feladatát. Ily értelemben tehát a mezőgazdasági piackutatás célja nemcsak a régi, külföldi piacok felvevőképességének, szükségletének és igényének a kipuhatolása, hanem az is, hogy azok mellé vagy azok helyébe esetleg egészen új piacokat szerezzen. A piackutatás azonban ebben a vonatkozásában már olyan terrénre lép át, amely lényegesen meghaladja az általános kereteket és teljesen elszakad a városi piackutatószervek munkájától.

Amint a fentebb elmondottakból kitűnik, a mezőgazdasági piackutatás egyik fő feladata a termékek külföldi értékesítésének előmozdítása, illetve az áru megfelelő áron való elhelyezése a *különböző viszonyok hatása alatt álló*, a termelő országoktól néha igen nagy távolságokra fekvő idegen piacokon, amelyekre azonban sajnos a kutatószerveknek — amennyiben ilyenek van-

nak — nem áll módjukban befolyást gyakorolni s amelyeket majdnem minden új termék alkalmával *újból és újból meg kell szerezni, meg kell hódítani versenyképes áruval és árakkal.*

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az eltérő viszonyok hatása alatt álló gazdasági egységekben az árszínóvalak között is lényeges különbségek vannak még a kevésbbé válságosidőszakban is.¹⁾ A jelenlegi kiegyensúlyozatlan gazdasági viszonyok között pedig még inkább megvan a lehetősége annak, hogy ezen különbségek révén egyes áruk vagy árcsoportok fokozottabb kivitelét szorgalmazni lehessen, különösen akkor, ha még megfelelő belföldi szállítási kedvezményekkel is igyekszünk emelni az áruk versenyképességét.

A külföldi értékesítés eredményes voltát természetesen minden esetben az agrártermelés költségeinek alakulása dönti el. A mezőgazdasági piaci vizsgálódásoknak épen azért erre a terrénusra is ki kell terjeszkednie, mert hiszen a termelési költségek alacsony szinten tartása egyenesen alapfeltétele az eredményes külföldi értékesítésnek.²⁾ A kivitel útjában álló akadályok legnagyobbika mindig a magas termelési költség, mely miatt igen gyakori a haszon nélkül való értékesítés is. A külföldi piacok igényeinek megállapítása után tehát a versenyképesség lehetővé tétele és a haszon mellett való termelés biztosítása a kutatás legfőbb feladata. A mezőgazdasági rentabilitási vizsgálódások igen tágkörűek, mert hiszen azokat az összes termelési ágazatokra ki kell terjeszteni. Oly nagy feladatkörrel kell tehát itt szembenézni, hogy egy kutatóintézmény nem is elég annak betöltésére, hanem a munkateret több intézmény között meg kellene osztani, ha kielégítő eredményt akarunk elérni.

A külföldi piaci helyzetek alakulása és változása számtalan tényezőtől függ. Az érdekelt államok árufeleslege és szükségletei mellett szerepelnek a különböző védővámok, vámpolitikai eszközök és a jelenlegi kötött gazdálkodásból folyó számos egyéb, az árucserreforgalmat bénító intézkedés, melyek a piaci helyzetek megítélését és kihasználását rendkívüli mértékben megnehezítik. Abban a pillanatban tehát, amikor a zárt rendszerű piaci viszonyok helyett az egymástól teljesen eltérő igényű és jellegű, továbbá különböző árviszonyok hatása alatt álló piacok vizsgálata válik szükségessé, *a piackutatás terrénuma rendkívül kiszélesedik s feladataiban is lényegesen el fog eltérni attól, amely csak egyetlen, zárt, azonos szokású és igényű fogyasztóréteg céljait szolgáló piac vizsgálatára szorítkozik.*

Lényeges különbség van tehát az egyes termelési ágazatok által az értékesítés fokozása és a termelés jövedelmezőbbé tétele érdekében folytatott

¹⁾ Heller Farkas : Vámpolitika és árszínvonal. Közgazdasági Szemle 76. kötet 7. lap.

²⁾ A Magyar Közgazdasági Társaság ankétje kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról. Éber Antal, Tormay Béla, Ferenczi Izsó, Koós Mihály, Bíró Pál, Schober Béla. Közgazdasági Szemle 1927. 70. kötet 730. lap.

külföldi piacfeltárás és az egyugyanazon gazdasági egységen belül levő belföldi piacok s ezek keretén belül is a nagyvárosok közellátására hivatott értékesítési szervek működésének és az elosztóhelyek elégséges vagy elégtelen voltának vizsgálata között. Nem kétséges azonban, hogy a mezőgazdasági piackutatás jelenlegi munkakörét lényegesen bővíteni lehet és pedig azáltal, hogy azt nemcsak külföldi, de belföldi vonatkozásában is műveljük. A mezőgazdasági piacvizsgálódások egyébként régóta érzett hiányt pótolnának Magyarországon is, ha a belföldi fogyasztást meghaladó feleslegek külföldi értékesítését elősegítő kutatások mellett még az egyes ágazatok és speciális termelvények konjunkturális helyzetének felderítését is programmul tűznék ki.

A mezőgazdasági piackutatásnak egyébként a belföldi fogyasztás emelése s a piacoknak áruval való megfelelő ellátottsága szempontjából is igen nagy létjogosultsága van, különösen ha azt — az amerikai példák nyomán indulva — kooperatív szellem hatja át és szoros kapcsolatba kerül a nagyvárosok és metropolisok élelmiszerpiacait vizsgáló szervek munkájával. De létjogosultsága van a mezőgazdasági piackutatásnak az elosztásra kerülő áruk versenyképességének emelése szempontjából is. A termelés ugyanis sohasem lehet öncél és annál rugalmasabb, minél jobban képes simulni a piac igényeihez s minél versenyképesebb tud lenni. A mezőgazdasági piackutatószervek ebben igen nagy segítségére lehetnek a termelésnek. A fogyasztó sokszor elég gyorsan változó és kényes igényéhez ugyanis a termelőnek feltétlenül alkalmazkodnia kell és pedig a termelés rendszere által megengedett gyorsasággal, nemcsak nagy vonásokban, de sokszor még apróbb részletekben is.

A mezőgazdasági termelés tehát, amely végeredményben a belföldi nagy és sűrű népességű városokat is hivatva van elsőrendű élelmiszerrel ellátni, semmiképen sem nélkülözheti sokáig a piackutatás eredményeit, amelyek döntő súllyal esnek latba, különösen akkor, amikor a külföldi piacok felvevőképessége csökkent, vagy amikor a lakosság szaporodása révén a lokális piacok növekvő szükséglete a termelés fokozását teszik lehetővé. Ily esetekben a termelő számára új lehetőség nyílik a termelés kiterjesztésére.

A termelésnek az értékesítés eredményessége érdekében mindenkor a fogyasztó igényéhez kell alkalmazkodni. De nem feledkezhetik meg annak anyagi helyzetében beálló változásokról, a mindenkori vásárlóerejéről sem, ami végeredményben egyet jelent az élelmiszerpiacok felvevőképességével, tehát a mezőgazdasági termékek elhelyezhetőségével. A termelésnek egyébként mindenkor igazodnia és alkalmazkodnia kell a piac heti, havi és évi szükségletéhez is, melynek helyes megállapítása nem lehet közömbös az áralakulás szempontjából sem. Ez különben, amint látni fogjuk, a városi piackutatószervek egyik legfontosabb feladata. A nagyvárosok piackutatószerveinek munkája és a mezőgazdasági piackutatás egymást kiegészítő tevékenységek s a termékek jobb és megfelelőbb értékesítését szolgálják,

tehát az észszerű termelés és a termékeknek legmegfelelőbb időben való piacrahozatala szempontjából van fontosságuk.

A nemzetközi piacokon az értékesítés feltételei még adott gazdasági viszonyok mellett is lényegesen módosulhatnak. Sokszor olyan áruk iránt nyilvánulhat meg kereslet, amelyek azelőtt kevésbé voltak elhelyezhetők, vagy pedig a külföldi értékesítés szempontjából egyáltalán nem jöhettek számításba. Az elhelyezési lehetőségek változó feltételeinek tanulmányozásán kívül a mezőgazdasági piackutatásnak az is feladata, hogy a termelésnek olyan cikkekre való átállítását is idejében kezdeményezze és lehetővé tegye, amelyek iránt a nemzetközi viszonylatban nagyobb kereslet nyilvánul meg. A kutatás valóban csak akkor áll feladata magaslatán, ha a mezőgazdaság nagyobb alkalmazkodó képességét is elő tudja mozdítani. E téren annál is inkább fokozottabbak a követelmények, mert hiszen tudott dolog és a termelés jelenlegi rendszerének természetében rejlik az a tény, hogy a megváltozott gazdasági viszonyokhoz s a rossz konjunktúrákhoz a mezőgazdaság lényegesen lassabban tud alkalmazkodni, mint az ipari termelés. A gazdasági konjunktúrákhoz való kisebbfokú alkalmazkodó képessége mellett a mezőgazdaság helyzetét még az az adottság is súlyosbítja, hogy a gazdasági ciklusok lefelé haladó ágában a kedvezőtlen értékesítési időszak nemcsak korábban következik be, de lényegesen tovább is tart. Az ipari termelés ellenben könnyebben és hamarabb tud kiemelkedni a depresszióból, mint a merevrendszerű mezőgazdaság. Ez a körülmény is indokolja, hogy az agrárérdekek a jelenleginél sokkal erőteljesebb védelmet igényelnek és gondoskodni kellene az amerikai agrárérdekeket védő intézményekhez hasonló kutatószervek felállításáról.

A mezőgazdasági termékek piacrahozatalának rendszertelen, sok esetben szabályozhatatlan volta következtében előálló heves árfluktuációk, valamint a kiskereskedelmi és termelői árak között létrejövő nagy különbség teszik szükségessé az agrároldal részéről a rendszeres mezőgazdasági piaci vizsgálódások megszervezését.

A mezőgazdasági termelésnek, a kiviteli lehetőségek fokozása céljából mindenkor a nemzetközi gazdasági konjunktúrák állásaihoz kell igazodnia. Hogy azonban ezt elérhesse, a nemzetközi gazdasági helyzetek tervszerű, rendszeres és céltudatos megfigyelésére van szükség. A mezőgazdaság érdekében végzendő kutatások tehát sokkal közelebb állanak az *általános jellegű konjunkturális vizsgálódásokhoz, a gazdasági élet menetének, általános irányzatának meghatározását végző munkához*, mint a városi piackutatás. A mezőgazdasági piackutatás programjának részletesebb megadása itt nem lehet célunk és így az általános elvek felvázolásánál messzebbre nem is igen mehetünk.

Nem szorul különösebb indoklásra, hogy a piackutatás szűkebb körébe tartozó feladatokat és problémákat sem maga a termelő, sem az ezek

érdekeit jobban képviselő és védő tömörülések, mint például mezőgazdasági termelői vagy értékesítő szövetkezetek — az utóbbiak száma hazánkban még nem nagy — nem végezhetik el kielégítő eredménnyel még a saját érdekük szempontjából sem. Nemcsak azért, mert ez kívül esik szűkebb munkaterületükön s igen gyakran nagy távolság választja el őket az értékesítési helyektől, hanem azért sem, mert az általános piackutatásnak az egyes érdekcsoportok érdekein túlmenő, távolabbi célokat kell maga elé tűzni. De a termelőn kívül a közvetítő kereskedő sem kísérrelheti meg ezeknek a feladatoknak az ellátását. A termelés és fogyasztás folyamatában ezek érdekeik által oda vannak kötve a saját posztjukhoz és munkaterületükhöz, melynek ellátása ily természetű tevékenységre nem ad alkalmat. Sem a gazdálkodás, sem a közvetítés természete nem engedi meg, hogy akár a termelő foglalkozzék más mezőgazdasági ágazatok érdekeinek egyengetésével, akár a közvetítő tegyen kísérletet érdekkörén kívül álló feladatok elvégzésére s kiegyenlítő szervként működve, a termelő vagy a fogyasztó javát szolgálja. Nem kétséges ugyanis, hogy a közvetítő előtt minden szempontot megelőzőleg elsősorban mindig a magánérdek, a haszonvétele lehetősége áll előtérben, talán még sokkal inkább, mint a termelőnél.

Úgy a termelők, mint az értékesítést végző kezek közös munkával szolgálják a nagyvárosok piaci mechanizmusát, a fogyasztóközönség ellátását, amelynek növekvő és nem egyszer változó igényét vannak hivatva kielégíteni. Az bizonyos, hogy a fogyasztó igényének felderítését sokkal inkább a közvetítő kereskedő, mint maga a termelő végezheti, annál is inkább, mert hiszen a közvetítő kereskedő mindenkor szoros kapcsolatban van a piaccal, tehát magával a fogyasztóval, de nem különben összekötő szervei révén a termelővel is. Így nemcsak a készletekről, hanem az igényekről és a szükségletekről is mindenkor megbízhatóbb áttekintéssel bír, mint akár a termelő, akár a fogyasztó. A közönség szükségletének, változó igényének a termelőhöz való közvetítésére tehát épen hivatásukból kifolyólag a közvetítők igen alkalmas szerveknek bizonyulnak és ezt a szerepet tökéletesen be is töltik. Minden más kérdésnél, a piaci mozgalmak megfigyelésénél, a kutatás feladatkörébe eső egyéb problémák vizsgálatánál azonban különleges rendeltetésű kutatószervekre van szükség és pedig olyanokra, *amelyeket feladatuknak teljesítésében a profitszerzési vágy vagy lehetőség semmi körülmények között sem érint. Független, megfelelő tudományos felkészültségű, de gyakorlati téren is egyaránt aktív szervekre van itt szükség, amelyek nemcsak kívül állanak úgy a termelés, mint az értékesítés érdekkörén, de azokkal szemben semleges álláspontra tudnak helyezkedni és szükség esetén a közérdekeket is képviselni tudják.*

Piacvizsgálódással, piacanalízissel csak a feladatuk magaslatán álló kutatószervek foglalkozhatnak. Legalább is megfelelő eredmények csak ilyenektől várhatók. Az ily szervek a mezőgazdaság és a közvetítők, vala-

mint a fogyasztók érdekeit is kielégítő módon tudják szolgálni. Ennek bizonyításával azonban itt nem foglalkozhatunk behatóbban, már csak azért sem, mert ezt a kérdést a városi piackutatás munkaprogramjának megrajzolásánál fogjuk tisztázni s az azzal kapcsolatos fejtegetések alkalmával fogjuk részletesebben kidomborítani.

A piackutatás szerteágazó és sokféle feladataitól, melyeket a következő fejezetben fogunk részletesen ismertetni, a mezőgazdasági piackutatószervekre hármló feladatok teljesen elkülöníthetők. A jelenleg még csak a külföldi értékesítés előmozdítására szorítkozó munka azonban idővel lényegesen bővülni fog. A mezőgazdasági piackutatás feladata, munkája, illetve tevékenységi köre egyébként oly nagy, hogy az, a tisztára mezőgazdasági érdekek védelmét szolgáló külön kutatóintézmény létesítését nemcsak indokolttá, de előbb-utóbb kikerülhetetlenné teszi. *A mezőgazdasági termelés rentabilitásához fűződő nagy nemzeti érdekek ma már egyenesen parancsolólag teszik szükségessé, hogy az európai kis agrárállamok is megfelelő, esetleg egymás működését kiegészítő, kitűnően működő mezőgazdasági kutatószerveket állítsanak fel.*

A mezőgazdasági piackutatásnak különösen napjainkban, a válság által teremtett nehéz valutáris viszonyok között van nagy jelentősége. Ma minden állam aktív külkereskedelmi mérlegre törekszik s lehetőleg csak exportálni akar, behozatalát ellenben a minimumra szállítja le a prohibítív vámok, kontingensek megállapítása s hasonló más intézkedések révén. A gazdaságpolitikában uralkodó ezen irányzat folytán kiéleződött versenyben csak a gazdasági konjunktúrák és egyéb más lehetőségek kihasználását biztosító munka segíthet s az egyes országok csak a minden irányban kellőképpen megalapozott és kiépített kutatás eredményeire támaszkodva vergődhetnek át a nemzetközi árucserforgalomban jelentkező, eddig sohasem észlelt nehézségeken.

5. A városi piackutatás munkaköre és feladatai.

A városi népesség ellátására szolgáló piaci rendszerek kialakulása ugyan szükségszerű következménye a városi életmódnak, mégis az élelmiszerpiacok igen gyakran nélkülözik a tervszerű és céltudatos irányítást s ennek folytán csak nehezen és nagy késéssel tudnak hozzáigazodni az egyre fokozódó követelményekhez. A piacok magukra hagyatottságából és az organizáció hiányából fakadó hátrányok azután különböző irányokban éreztetik hatásukat. Mivel a mezőgazdasági termékeknek belföldi fogyasztásra fennmaradó mennyisége jórészt városokban kerül értékesítésre, a városi élelmiszerpiacok rendszere és az a szerep, amelyet az ellátásban és az értékesítésben betöltenek, még a legvirulisanbb gazdasági éraban sem lehet közömbös sem az agrártársadalom, sem pedig a fogyasztók szempontjából. Minél nagyobb

város ellátásáról van szó, annál inkább szükséges a piacok rendszeres vizsgálata, bizonyosfokú fejlődés mellett pedig azt nélkülözni már nem is lehet.

Ennek a szükségszerűen bekövetkező vizsgálódásnak a kontúrjait kíséreljük itt meg felvázolni és kijelölni azokat a fontosabb feladatokat, melyek megoldása belül esik azon a határon, amelyet a statisztikai megfigyelések és így a kutatás számára megszerezhető anyag biztosít.

Ami mármost a városi, közelebbről az élelmiszerpiackutatást illeti, az — ellentétben a mezőgazdasági piackutatással — az egy és ugyanazon gazdasági egységen belül lévő nagyvárosok lakosságának ellátására szolgáló élelmiszerelosztóhelyek vizsgálatára szorítkozik. Tehát annak munkaköre a sok heterogén, összefüggésében nagy lazaságot mutató, különböző gazdasági egységekben levő, egymástól lényegesen eltérő befolyások alatt álló külföldi piacok helyett csupán egy nagy közület ellátására szolgáló piacra terjed ki. *Olyanra, amelynek szerkezetét nem bolygatják meg az örökösen változó kereskedelmi szerződések, védővamos intézkedések vagy bármi egyéb az áruforgalom útjában álló gátló körülmények.*

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy a városi piackutató-tevékenység sokkal egységesebb munkaterületen mozog, mint a mezőgazdasági. Így annak áttekintése is sokkal könnyebb. Magától értetődő dolog, hogy a kutatás feladatkörének elhatárolása sem lehet olyan körülményes, már csak azért sem, mert hiszen zárt gazdasági egységen belül a feladatok sokkal könnyebben teljesíthetők, mint azon kívül álló piacok esetében.

*

A konjunkturális vizsgálódás és a piaci analízis között vont párhuzam alkalmával már kimutattuk a kutatás e két főirányzatában mutatkozó különbségeket. Az előző fejezetben pedig bőven kifejtettük azokat az eltéréseket, amelyek a mezőgazdasági és városi piackutatás célkitűzései között mutatkoznak. Ez utóbbiak abban csúcsosodtak ki, hogy míg a mezőgazdasági piackutatás nem mellőzheti az általános konjunkturális vizsgálódásokat, addig ez a városi piackutatás munkaterületén kívül esik. A városi piackutatás — amint láttuk — lényegesen elüt a gazdasági jelenségek időbeliségi vizsgálatától. S mivel annak kizárólag az élelmiszerpiacok tanulmányozása a célja, a kutatás irányát is a piacok rendeltetése szabja meg. Jóllehet ez a fajta piackutatás a zárt gazdasági egységen belül történő piacolással kapcsolatos jelenségek megfigyelését célozza, munkaterülete, amint látni fogjuk, mégis igen széles és rendkívül sok irányba terjed ki.

*

Az élelmiszerpiacok akkor felelnek meg legtökéletesebben hivatásuknak, ha mindenkor ki tudják elégíteni a fogyasztók szükségleteit, alkalmazkodni tudnak a felmerülő igényekhez s általában olyan felépítéssel rendelkeznek,

amely mellett gyorsan lehet a fontosabb, romlékony élelmiszereket a termelőtől a fogyasztóhoz juttatni és pedig aránylag kevés szétosztási költséggel.

Az élelmiszerpiacok rendeltetésének itt adott tágabb meghatározása alapján a piaci feladatok két nagy csoportjával találjuk magunkat szemben: *egyrésről mindenkor biztosítani kell a piacok ellátottságát, másrésről pedig gondoskodni kell az áruk zavartalan szétosztásáról.*

Mindkét fajta feladat más-más irányú vizsgálódást igényel. Így a piaci jelenségek és problémák feltárását célzó kutatómunka is két irányba tagozódik. Az egyik irány a piacok áruellátásával kapcsolatos kérdéseket kutatja. Ez a munka rendszerint a piacokon, illetve az elosztóhelyeken kívül esik. A kutatás másik része a piaci történések megfigyelése alapján az áralakulás és szétosztás mikéntjét teszi vizsgálat tárgyává s ez a munka a piac területén belül folyik le.

A kutatómunka első része tehát az árunak az értékesítés kezdeti pontjától annak piacrahozataláig jelentkező nehézségeket vizsgálja és igyekszik azokat leküzdeni. A munka itt a megfelelő termelőhelyek felkutatására, esetleg új termelőhelyeknek a piacba való bekapcsolására vagy ezek létesítése céljából a kezdeményező lépések megtételére irányul. A szállítási lehetőségek megteremtése, a különböző szállítási módok, a tarifális kérdések vizsgálata, továbbá szükség esetén az áru versenyképességének emelése érdekében bizonyos tarifális kedvezmények kieszközlése s egyéb más, a mezőgazdasági termékek piacrahozatalával kapcsolatos problémák képezik a kutatásnak ezt a részét. Azt lehetne ugyan állítani, hogy a kutatómunkának ez a része teljesen felesleges, mert hiszen a piacoknak áruval való ellátottsága automatikusan, minden különösebb irányítás nélkül tisztára a városi tömörülés által teremtett lehetőségek és a jelentkező szükségletek alapján is bekövetkezhetik.

Ezzel az állásfoglalással itt nem kívánunk polémiába szállani, már csak azért sem, mert hiszen tudott dolog, hogy a piacoknak az adottságok folytán magától előálló áruellátása nem mindig hozza meg a kívánt eredményt, sőt igen gyakran vagy áruhiányt eredményez, vagy pedig a piacok nemkívánatos telítettségét idézi elő. A rendszertelen áruellátás folytán előálló zavarok aztán egyformán sújthatják a termelőt és fogyasztót, de bizonyos esetekben még a közvetítő kezek is érzékenyen károsodhatnak. A piaci vizsgálódásoknak ez a része tehát épenséggel nem mellőzhető. A nagyvárosok élelmiszerpiacain hatalmas értékű javak kerülnek szétosztásra s így az áralakulás szempontjából egyáltalán nem lehet közömbös, hogy a piacok áruellátása rendszeres, irányított, vagy pedig rendszertelen módon történik.

A piaci vizsgálódásnak éppen azért arra is ki kell terjeszkednie, hogy hogyan lehet a piacokat úgy ellátni megfelelő árumennyiséggel, hogy a piac túl ne telítettessék és ne terheltezzék meg hiábavaló módon árufeles-

legekkel, de viszont ne is álljon elő rendkívüli áruhiány, mert az előbbi okvetlenül árletörésre vezet, az utóbbi pedig az indokolatlan és szélsőséges árugrásoknak válik forrásává. Ez a kérdéskomplexum különben szorosan véve magának az értékesítésnek a problémája. Amint látjuk tehát, itt is nélkülözhetetlen a piaci vizsgálódás és annak eredménye. Az értékesítés szervezatlensége, mellyel itt nem akarunk behatóbban foglalkozni, még sok más bajnak is lehet a kútforrása. A piaci szükségletek helyes megállapítása révén azonban különösen az árak indokolatlan és szélsőséges fluktuációja akadályozható meg. Tekintettel arra, hogy a piackutatás épen ezek ellen a szélsőséges árkilengések ellen védekezik, legelsősorban természetesen a piaci szükségletek helyes megállapítására kell nagy súlyt helyezni, azoknak időről-időre való változását, főleg pedig a periodikus befolyások hatásait kell kipuhatolni. Itt tehát a fogyasztók napi, heti és szezonszükségletének megállapítása képezi a kutatás tárgyát. Másrésről azonban abban az irányban is felméréseket kell eszközölni, hogy az év különböző szakában milyen árumennyiségek felhozatalára lehet számítani, amelyhez természetesen a keresletnek is alkalmazkodnia kell.

*

A városi piackutatás feladatkörének másik részét, amint azt már említettük, a piacon végbemenő események vizsgálata képezi. Itt elsősorban annak megállapítása válik szükségessé, hogy az áruk a nagykereskedelmi főpiacra való beérkezés után, de esetleg még azt megelőzőleg is, milyen közbenső kezeken mennek keresztül, amíg a termelőtől eljutnak a fogyasztóig s ennek folytán milyen szükséges és megengedhető, vagy milyen felesleges és kiküszöbölhető költségek állanak elő s azok az áru értékét mily mértékben növelik. Minden közvetítő kéz ugyanis, amelyen az áru az elosztás folyamata alatt keresztül megy, emeli az áru árát. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban tehát végső fokon az is a kutatás feladata, hogy megállapítsa, *melyek azok a legszükségesebb kezek, amelyeken az árunak mulhatatlanul keresztül kell haladnia a termelőtől a fogyasztóig terjedő útjában, hogy ezen a réven a termelői árhoz a legkisebb »marge« csatlakozzék.*

De e mellett a kutatásnak ez a része a városi szétosztás mikéntjére, azaz azoknak a nehézségeknek a vizsgálatára is kiterjed, melyek az áru szétosztásának technikai keresztülvitelével kapcsolatban merülnek fel. A rosszul felépített és hiányosan megszervezett szétosztási módok ugyanis mindig jelentékenyebb költségtöbblettel járnak, mintha azok a kiválmaknak megfelelően és a mai fejlett technikai eszközök igénybevétele mellett alakulnának ki. Az árueelosztásban jelentkező hiányosságok és zavarok folytán létrejövő felesleges költségek aztán minden esetben a fogyasztót terhelik. Az árunak a főpiacokról a másodrendű piacokra, illetve a köz-

vetítőkhöz, azoktól ismét a kiskereskedőkhöz való szállítása, tehát az áru-elosztást szolgáló forgalom zavartalan biztosítása, valamint az áru kezelésével járó munka folytán előálló költségek elemzése: *végeredményben az összes szétosztási költségtényezők vizsgálata s ezek alapján a szétosztás módjainak helyes megállapítása révén a városi szétosztási költségek apasztása a kutatás legfontosabb feladata.*

Már említettük, hogy minden közbenső kéz, amely az áru elosztásába belekapcsolódik, emeli az áru árát. Az áralakulás is tulajdonképpen híven vissza fogja tükrözni mindazokat a fogyatékosságokat, hiányokat és zavarokat, amelyek a piac szervezetében mutatkoznak. A kutatás feladatkörének ez a második része épen azért a piaci árak felépítésének tanulmányozását is magában foglalja. Az ide vonatkozó vizsgálódásoknál mindenekelőtt azt kell szemügyre venni, hogy tulajdonképpen a piac az értékesítés vonalában milyen ponton fekszik. Az egész értékesítés folyamata ebből a szempontból nagy megközelítéssel úgy fogható fel, mint egy sugárrendszer, amelynek metszéspontjában van a nagykereskedelmi főpiac. Attól egyik irányban a termelés, másik irányban pedig a fogyasztás helyezkedik el. A fogyasztási oldal felé terjedő rész magát az egész piaci mechanizmust foglalja magában.

Közelebbi célkitűzésünk alapján ugyan itt csupán a piaci vizsgálódással kellene foglalkoznunk, tehát a sugárrendszernek a főpiac és a fogyasztó közötti részével, azonban a másik oldalt sem lehet mellőznünk. Ott főleg a termelői ár kialakulása az, amelynek figyelemmel kísérése nagy gondot igényel. Az áruk piacrahozatalának jelenlegi rendszere mellett azonban — tehát a különböző közvetítő kezek bekapcsolódása folytán — azoknál a vizsgálódásoknál, amelyeket a mezőgazdasági termékek jobb értékesítése, tehát a termelői érdekek megvédése céljából kell folytatni, igen nagy nehézségekkel találkozunk, amelyekről alább még részletesen lesz szó.

A piaci árviszonyok tanulmányozásánál a piac tagozódása, vertikális rétegződése folytán *több különböző természetű és érzékenységgű árrendszer alakulhat ki és tehető vizsgálat tárgyává.* Az áru piacrahozatalának kezdeti és az áru szétosztásának végpontján belül valóban a jelenlegi piacolási mód mellett több árrendszer alakul ki. Annyi ezeknek a száma, amennyi a szétosztás folyamatába beékelődött közvetítő kezeké: azaz annyi, ahány lépcső van a piac felépítettségében. Így legelső sorban jön tekintetbe a *termelői árrendszer*, melynek megfigyelése ma még egészen kezdetleges és azt lehet mondani, hogy a felmerülő nehézségek folytán alig lehetséges. Azután itt találjuk az áruknak a főpiacon kialakult s a konjunkturális vizsgálódásoknál oly nagy szerepet játszó *nagykereskedelmi árnívóját*. A nagybani eladás helyéül szolgáló főpiacokon kialakult árrendszeren kívül itt volnának azután a másodrendű vagy harmadrendű piacokon létrejövő *közvetítői árak* a szerint, hogy mennyi a főpiac és a kiskereskedők közé beékelődött közvetítők száma. Végezetül jön vizsgálódásaink szempontjából

a másik legfontosabb árrendszer, az, amely a fogyasztót érinti közvetlenül : *a kiskereskedői vagy fogyasztói árszint.*

Ami mármost ezeknek az egymástól eltérő természetű árrendszereknek a megfigyelését illeti, a kutató különböző nehézségekkel találja magát szemben. Az egyes árszintek vizsgálatára távolról sem áll rendelkezésünkre egyformán hasznosítható statisztikai anyag. Főleg csak a nagykereskedelmi, de bizonyos nehézségek árán a kiskereskedelmi árnívó hullámzásának tanulmányozására nézve is szerezhetők be megfelelő áradatok, azonban *sem a termelői, sem a közbenső kezeknél kialakult árakra nézve ma még használható statisztikai adatgyűjtésekkel nem rendelkezünk, úgyhogy ezek megszervezése is a kutatás egyik jövőbeli feladata kell, hogy legyen.* De főleg a termelői árak statisztikai megfigyelésének hiánya érezteti erősen hatását.

A piacokon keresztül összekapcsolódó két széles réteg egyikét, a termelők tömegét csak az az ár érdekli, melyet adott körülmények között ő kap a termelvényekért. A fogyasztót viszont a közbenső árrendszerek végeredményeképpen kialakult végső vagy kiskereskedelmi ár érinti, tehát az, amelyet ő kénytelen a fogyasztási cikkekért fizetni. Az árak felépülésében szereplő különböző árrendszerek tehát a fogyasztót csak a kiskereskedői áron keresztül érdeklik. Minthogy a termelést a fogyasztással a piaci rendszerek kapcsolják össze, az egyik oldalon álló termelést csakis a termelői vagy mezőgazdasági értékesítési ár befolyásolhatja és szabályozhatja, míg a másik végponton a fogyasztás alakulására, annak növekedésére vagy csökkenésére csakis a kiskereskedői árak lehetnek befolyással¹⁾. *Így lép tehát előtérbe a termelői és kiskereskedelmi árrendszer vizsgálatának a fontossága és adja meg a tengelyét az egész piackutatásnak.*

A piacok benső természetének megismerése múlhatatlanul szükségessé teszi az utóbb említett két árrendszer mélyreható vizsgálatát. A nagykereskedelmi árszint fejlődésének tanulmányozása ellenben ezeknél a kutatásoknál teljesen háttérbe szorul. Úgy a nagykereskedelmi, mint a különböző közvetítő árak — ha több ilyen van — csak az árfelépülés vizsgálatánál és csupán abból a szempontból bírnak reánk nézve értékkel, hogy a közvetítő kezek beékelődése folytán mily mértékben drágul az áru, tehát, hogy a fogyasztórétegek életstandardjára milyen kihatással vannak.

A városi piaci vizsgálódásoknak tehát az a része, amely az áralakulás kérdésével foglalkozik, csak kényszerűségből indul ki az aránylag könnyű szerrel megszerezhető nagykereskedelmi árakból. Annak elsősorban az értékesítés kezdeti pontján kialakuló termelői árakból kellene kiindulnia. A vizsgálódás természete és a helyes sorrend is ezt hozná magával. De annyiival is inkább szükség volna erre, mert hiszen a kutatás célja a termelői és fogyasztói árak között létrejövő különbségek megállapítása. A termelői

¹⁾ V. ö. Warren, F. G. and Pearson, F. A. : Interrelationships of Supply and Price. Cornell University Agricultural Experiment Station Bulletin No. 466. 5. p.

árak statisztikájának megszervezése azonban ma még igen nagy nehézségekbe ütközik és sok esetben nem is hajtható végre. Bármennyire szükség is volna tehát erre, a statisztika mai fejlettsége mellett a termelői árak alakulásának vizsgálata alig képzelhető el. Ha sikerül is beszerezni bizonyos termelői árakat, azok rendszerint különböző időpontokra s a termelés térnumának széttagoltsága folytán egymástól igen távoleső helyekre vonatkoznak. *A mai viszonyok között megszervezhető termelői árstatisztika még sokkal labilisabb alapokon nyugszik s még kevésbbé homogén, mint bármely más kezdetleges árstatisztika.*

A kutatás számára megfelelő termelői árstatisztikának a megteremtése a jelenlegi körülmények között egyáltalán nem könnyű feladat. De még ha sikerülne is azonos időpontról beszerezni az áradatokat, az árfejlődés folyamatosságában fognak lényeges hiányosságok mutatkozni, tekintve, hogy a szétszóró termelői helyeken vagy a termelői piacokon — amennyiben ilyenek volnának — távolról sem érvényesülhetnek azok a törvényszerűségek, amelyek a városi piacokon az áralakulásra kihatással vannak. Bármennyire szükség volna is tehát jó termelői árstatisztikára, bármennyire nélkülözik is azt a kutatók az árfelepülésre vonatkozó vizsgálódásaik kiindulási pontjánál, mégis, tekintve az itt felmerülő — legalább átmenetileg leküzdhetetlennek látszó — nehézségeket, annak megteremtéséről egyelőre le kell tenni. A kényszerítő körülmények hatása alatt így a vizsgálódásoknál csak a fogyasztói árakból lehet kiindulni s a piaci tagozódás szerint visszafelé haladva lehet csak megközelítő képet kapni a termelői árak alakulásáról, amelyekre aztán a termelői és fogyasztói ár közötti különbség megállapításánál támaszkodhatunk.

Az áralakulás és az árfelepülés problémájának vizsgálata azonban csak primér feladata a piackutatásnak, mert attól eltekintve, hogy a fogyasztásra kerülő javaknak menteseknek kell lenni a szélsőséges árkilengésektől, a piackutatásnak sok más feladata is van. Kétségtelen azonban, hogy a piackutatás azok ellen a rendszertelen, idényszerű behatásokon kívüli ár-ingadozások ellen is kíván védekezni, amelyek a konjunkturális és strukturális változásoktól eltérő okok folytán jönnek létre és emelik az általános árszintet.

*

Összefoglalva a városi piackutatás feladataira vonatkozó fejtegetéseink eme részét, megállapíthatjuk, hogy az áruknak, termékeknek, élelmiszereknek elosztási folyamatában azt a fázisát kell beható vizsgálat alá venniük az erre a célra szolgáló kutatószerveknek, mely a közvetítés idejére esik, tehát amely az áruknak a termelőtől való átvételétől s fogyasztók széles rétegeihez való eljuttatásáig terjed. E két határpont között folyik le, a piac bonyolult szervezetén keresztül a közvetítők bekapcsolásával,

az értékesítés. Tulajdonképpen tehát az egész fázison belül való történések megfigyelése s úgy a fázis időtartamának megrövidítése, valamint az azalatt lefolyó történések lehető leegyszerűsítése a piaci vizsgálódások célja.

A piaci mozgalom szempontjából természetesen az volna a legegyszerűbb eset, ha a termelő minden közvetítő kéz kikapcsolásával magával a fogyasztóval közvetlenül találhatna érintkezést. Ez azonban csak primitív viszonyok között, kis közületekben lehetséges és olyan helyeken, ahol a fogyasztók igen közel vannak a termelői helyekhez és ezeken a termelői helyeken a fogyasztók összes szükségletei előállíthatnak. Minél nagyobb tömegeket kell azonban rendszeresen ellátni, minél változóbb a fogyasztók igénye, minél különbözőbb szállítási eszközöket kell igénybe venni az áruk piacrahozatala céljából és minél bonyolultabb a városi szétosztás processzusa, annál nagyobb szerep vár a kutatómunkára is.

Amint láttuk, a piackutatás problémái más és más természetű feladatok elé állítják a piackutatót, aki — hogy az áru szétosztásának különböző fázisait megismerhesse — kénytelen az árut a termelői helyekről való elszállítás időpontjától kezdve állandó megfigyelés alatt tartani és nyomon követni mindaddig, amíg csak az el nem jut a fogyasztóhoz. Kétségtelen, hogy a problémakör ennek következtében nagyon is szerteágazó. Némely ponton a termelővel, más pontokon a szállítással, a szállítóeszközök problémájával és a tarifális kérdésekkel, míg ismét más pontokon a közvetítő kereskedelemmel, majd pedig a közérdekkel, a fogyasztó érdekeivel érintkezik. *A feladat végeredményben tehát annyi féle, ahány féle fázisa van az áru értékesítésének addig, amíg az a termelőtől az elosztást végző közvetítő kezeken keresztül a legvégső ponthoz, a városi lakossághoz, a fogyasztók széles rétegeihez kerül.*

Vitán felül áll, hogy ezeknél a különböző irányokban haladó munkálatoknál nagy áttekintésre és a kutatómunkában való rendkívüli jártasságra van szükség. A piacok statisztikai felmérése, az adatgyűjtések megszervezése, a gyűjtött statisztikai anyagból a használható matéria kijelölése és a megfelelő szempontok szerint való feldolgozása csupán egy része a munkának. Nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy az ily természetű munkák végzését csak olyan kutatószemélyzet eszközölheti, amely a kellő tudományos felkészültség és a statisztikai anyag kezelésében való jártasság mellett az értékesítés, általában a piacolás kérdéseinek gyakorlati részével is teljesen tisztában van. A piackutatómunka ugyanis nemcsak statisztikai jellegű tevékenység, hanem annak még számos más oldala is van. Sok szerteágazó kérdés vár itt kielégítő megoldásra. Hogy ezt elérhessük, számos tényező rendszeres vizsgálata válik szükségessé.

Csak a legrészletesebb piaci felvételek segítségével lehet megállapítani azt, hogy milyen szállítási, ki- és átrakási költségek, illeték, vám, kezelési díjak stb. terhelik az árut és hogy melyek ezek közül azok, amelyek első-

sorban könnyű szerrel eliminálhatók. A helyes piaci adatfelvételeken nyugvó vizsgálódás okvetlenül kideríti az elosztóhelyek bőséges vagy elégtelen voltát, kimutatja a közvetítő kereskedelem képviselőinek feles számát és árdrágító tevékenységét is. Kétségtelen, hogy egyedül a megfelelő piacstatisztika az az egyetlen iránytű, amely bennünket a piac szövevényeiben, a spekuláció komplikált tevékenységében eligazíthat s amelynek alapján a piaci organizáció kérdésében helyesen lehet operálni. Tapasztalati tények mutatják, hogy a drágaság rendszeren a rosszul organizált élelmiszerpiacokról indul ki s annál nagyobb méreteket ölt, minél nagyobb zavarok és hiányosságok mutatkoznak a piacokon. A piaci organizáció hiányát és fogyatékoságát ugyanis a spekuláció azonnal megérzi s az abból fakadó előnyöket minden esetben nemcsak zavartalanul akarja élvezni, de a lehetőséghez képest még fokozni is igyekszik, amint azt az amerikai példa is igazolja. Viszont a drágaság megöli a piacok kielégítő áruellátása és a tökéletes piaci szervezet.

A piaci analízissel kapcsolatban nem hanyagolhatjuk el azokat a kérdéseket sem, amelyek az áruk természetével, állékonyságával vagy romlékonyságával állanak szoros összefüggésben. A különböző rendeltetésű élelmiszerpiacok analízisének módszerei épen azért nem is lehetnek mindenkor azonosak. Más irányban kell a vizsgálatokat vezetni például a romlékony gyümölcs- és főzelékfélék piacán, más irányban a hús- és tejtermékeknél vagy a tejtermékeknél. Bizonyos, hogy a piac különleges rendeltetése is módosíthatja az általános princípiumokat s hogy az itt adott irányelvektől és szempontoktól eltekintve az egyes piacokat még külön-külön, más-más nézőpontból is tanulmány tárgyává kell tenni. A különleges rendeltetésű élelmiszerpiacok vizsgálata azonban meghaladja a piackutatás általános programját, amelynek megrajzolását itt feladatul tűztük ki.

A piackutatással kapcsolatosan történt eddigi fejtegetéseinkből világosan kitűnik, hogy az elsőrendű élelmezési cikkek zavartalan, folyamatos szétosztásának biztosítása a kutatás fő célja. Ez azonban egyben védekezés a szélsőséges árkilengések ellen. Így a piackutatás a rendszertelen, mesterségesen előidézett áringadozások ellen is kíván védekezni, tehát azok ellen az árkilengések ellen, amelyek nem a gazdasági adottságok folytán jönnek létre, hanem tisztára spekulációs ösztönökből fakadnak és így egészen felesleges módon drágítják meg az általános életszintet.

A piacoknak bizonyos fokig kontroll alatt való tartása tehát a megélhetési viszonyok szempontjából is igen nagy horderővel bír, mert hiszen az áralakulás szabályozása szorosan összefügg a nagyvárosok életszintjének stabilitásával. Amely mértékben alkalmas ugyanis a szervezett és minden vonatkozásban a kitűzött célokat szolgáló piaci organizáció az árszintet stabilizálni, éppannyira alkalmas a dezorganizált, a szükségletekre tekintettel nem levő, az áruellátás folytonosságát nem biztosító, szóval a minden cél-

tudatos irányítást nélkülöző piac a maga rendszertelen, sokszor igen szélsőséges áralakulásával a nagy vásárlórétegek életszínvonalát megbolygatni. Minél szervezetlenebb ugyanis a piac, annál nagyobb lesz ott az idényszerű behatásokon túlmenőleg érvényesülő, teljesen indokolatlan s tisztára a spekuláció által előidézett szélsőséges árkilengés, amelyből pedig a fogyasztónak csak kára van.

A kutatásnak a szociális viszonyokra vonatkozó részével kapcsolatban egyet nem szabad elfelejteni, hogy a szokatlan és heves áringadozásokkal szemben, amelyek a rosszul organizált piacokat jellemzik, a fogyasztók, a nagy tömegek keresetének és bérjövödelmének hullámozása sokkal nyugodtabb és egyenletesebb vonalzást mutat. Távolról sincs tehát olyan nagy kilengéseknek kitéve, mint aminők az élelmiszerek és az elsődrendű megélhetési cikkek áraiban a piacok szervezetlensége folytán előállanak. A fogyasztók nomináljövödelme nemcsak egy éven belül, de néha az évek hosszú során át, tehát a konjunktúrakörforgás különböző fázisaiban sem mutat lényegesebb változást. De ha a kényszerítő körülmények hatása alatt a nominálbérjövödelem módosul is, ez a változás rendszeren csak nagy késéssel kíséri az árhullámot s igen gyakran nem is felel meg a megváltozott viszonyoknak. A bérkeresők nagy tömegeinél ugyan találhatunk néha csoportokat, amelyek kivételt képeznek, ez azonban jobbára csak a legalsóbbrendű munkásoknál és az egészen idényszerű behatások alatt álló szakmákban dolgozó munkástömegeknél jöhet létre.

A fogyasztók nagy tömege a megélhetési cikkek árainak drágulásával szemben a kereseti lehetőségek fokozása, tehát a bérjövödelem emelése révén csak ritka esetekben tud védekezni. Sok esetben a jó konjunktúrákat kísérő emelkedő bérek sem segítenek a helyzeten, mert a béremelések nem állanak arányban az árfejlődéssel. A szélsőséges áralakulással szemben tehát normális viszonyok között a fogyasztók széles rétegei csak áldozatok árán, életstandardjuk csökkentése révén tudnak védekezni. Ezt a jelenséget azonban, amely a fogyasztás összezsugorodásában jut kifejezésre, a piacok felvevőképessége s ezen keresztül a termelés is megérzi. A szélsőséges árkilengésekre vonatkozó vizsgálódásoknak tehát igen nagy jelentőségük van s az egyaránt fontos úgy a termelő, mint a városi lakosság szempontjából.

A városi piacokon lezajló árhullámozások tehát épséggel nincsenek közömbös hatással a megélhetésre. Különösen a bérkeresők szempontjából van nagy fontossága annak, hogy a nominálmunkabér milyen vásárlóerőt képvisel, azaz, hogy a *reálmunkabér* vagy *reáljövödelem* hogyan alakul. A reálmunkabér hanyatlása az életszínvonal süllyedését vonja maga után, ez pedig minden esetben kiváltja — amint azt az amerikai példa is oly megkapóan igazolja — a magas bérckért való küzdelmet. De a bérvizonyok javítására irányuló eredményes harc továbbmenőleg az ipari termékek árszintjének emelkedését, tehát egyéb, a megélhetéshez szükséges cikkek

drágulását is maga után vonja. A rosszul működő, hiányosságokat feltüntető piacok valóban beláthatatlan következményekkel járnak és igen gyakran olyan árviszonyokat teremtenek, amelyeken csakis a piaci organizáció javításával és tökéletesítésével lehet segíteni. A városi lakosság szempontjából tehát évenséggel nem közömbös, hogy az élelmiszerpiacok megfigyelés és állandó fejlesztés alatt állanak-e, vagy pedig teljesen magukra vannak hagyatva.

*

A piaci vizsgálódás szerteágazó feladatainak itt megadott kontúrjaiból világosan látható, hogy általában a piackutatással szemben nemcsak a termelő, de a fogyasztórétegek, nemkülönben a közvetítő kereskedelem is jogos igényeket támaszthat. Bár itt azokat az előnyöket nem tárgyaltuk, amelyekhez a kutatás révén a közvetítő kereskedelem juthat, mégis a kutatás számos kérdésben segítségére tud lenni a közvetítő kezeknek is. Igaz ugyan, hogy a termelők, közvetítő kereskedők és a fogyasztók részéről a kutatással szemben jelentkező követelmények igen eltérők, olykor egymással ellentétben is állanak, mégis helytelen dolog lenne úgy beállítani ezt a kérdést, mintha a kutatószervek nem tudnák teljes mértékben kielégíteni mind a három csoport igényét a nélkül, hogy ebben a munkában akár az egyik, akár a másik csoporttal összeütközésbe kerülnének s egyiknek jogos érdekét a másiknak rovására kellene megvédeniök.

A piackutatást tehát semmiképen sem szabad egyoldalú szemszögből megítélni. Semmiképen sem szabad azt úgy felfogni, hogy az egyes rétegek anyagi érdekeinek megvédésére szolgál. Bizonyos, hogy a mai modern gazdasági és városi életben a piacok közelebbi megfigyelése, az ott lezajló történések vizsgálata már nem igen nélkülözhető. A piackutatószerveken múlik azután, hogy a rájuk váró fontos feladatoknak mennyire tudnak megfelelni. A piackutatás feladatkörének általános tárgyalásával kapcsolatban azt mindenesetre le kell szegezni, hogy a piackutatás csak akkor töltheti be igazán a szerepét, *ha az nemcsak a termelő, kereskedő vagy a fogyasztó érdekeit tartja szem előtt, hanem arra törekszik, hogy ennek a három rétegnek az érdekeit összhangba hozza.*

A piackutatás feladatára vonatkozó eme megállapításunkból önként folyik, hogy az olyan piackutató szervek, amelyek csak az egyik vagy csak a másik oldal anyagi érdekeinek biztosítása és fejlesztése céljából végeznek felderítő munkát, eszközölnek megállapításokat s ennek alapján vívnak ki előnyöket, legfeljebb *csak kitűnően működő, harcos érdekképviselői szervek lehetnek*, amelyek feladatkörüknek elhatárolásánál csak az általuk képviselt rétegek érdekeit tartják szem előtt, de nincsenek tekintettel a másik két tényezőre s továbbmenőleg az egyetemes érdekekre. Az ilyen szervek által folytatott piackutatás természetesen nem is állhat feladata magaslatán.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy az egyéni érdekek által irányított kutatás nem fogja elérni a kívánt eredményeket, mert mint mondtuk, csak attól a módszertől várhatjuk a mezőgazdasági termékek értékesítésében jelentkező zavarok és hiányok kiküszöbölését és a piaci ellátással kapcsolatos sokféle kérdés tisztázását, *amely úgy a termelő, mint a közvetítő kezek, mind pedig a fogyasztó érdekeit az adottságokhoz és a körülményekhez képest minden részrehajlás nélkül szolgálja.*

Az Amerikában végzett sokoldalú piackutatás fényes igazolása annak, hogy ez a közérdekű probléma sem az egyik, sem a másik csoport által ki nem sajátítható, de egyben annak is, hogy az ily természetű munkákat csak teljesen érdektelen és független szervek végezhetik a nagy közületek támogatása, irányítása és ellenőrzése mellett.

V. New York közéleti problémái.

1. A piaci adottságok.

Tanulmányunk első részében volt alkalmunk rámutatni arra a hatalmas erőfeszítésre, amelyet a háborút követő évtizedben az Egyesült-Államok úgy az általános gazdasági helyzetek feltárása, mint a piaci értékesítés és a városi élelmezés javítása és fejlesztése érdekében kifejtett. A kutatómunka természetéből folyt, hogy ez a két fajta vizsgálódás teljesen elkülönült egymástól s más utakon és más módszerek segítségével kereste a felmerült problémák megoldását. A részletekbenyúló városi piackutatásnál, amint azt már több helyen kifejtettük, elsősorban a városi lakosság megélhetési viszonyainak könnyítése volt a cél. Az erre vonatkozó vizsgálódások azonban egyben a termelői érdekeket is szolgálták.

Mielőtt a városi, közelebbről a newyorki piackutatószervek munkáját vázlatosan főbb vonásokban ismertetnők, szüksége mutatkozik annak, hogy New York esetében a város élelmiszerellátásával járó nehézségekre, általában az ottani piaci adottságokra rámutassunk.

A lakosságnak az utolsó száz év leforgása alatt bekövetkezett fejlődése, melyet fejtegetéseink elején statisztikai adatok alapján szemléltettünk, a városi ellátás mikéntjére is nagy kihatással volt s az idők folyamán a város piacainak rendszerét is teljesen átalakította. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a nagyvárosok fejlődése a szokásokat is lényegesen módosíthatja. Ez következett be itt is. Az apróbb vásárterek, amelyeket a fogyasztók a régebbi időben oly nagy előszeretettel látogattak, főleg a területi növekedés folytán lassankint teljesen eltűntek. Maradványképpen csak egy-két, továbbra is a város felügyelete alatt álló termelői piac maradt fenn, amelyek azonban nem csupán a fogyasztók, hanem a közvetítők és kiskereskedők bevásárlási helyei gyanánt szolgálnak ma is.

Az Európában szokásos vásárcsarnokrendszer tehát — azaz a fedett piacokra tömörített kiskereskedelem (a budapesti rendszer szintén ilyen) — ott nem tudta magát továbbra is fenntartani. A lakosság számának gyors emelkedése és a város területének még az amerikai dimenziók mellett is lényeges növekedése folytán ezek ugyanis már nem szolgálták többé kielégítő

módon az áru szétoztását. A centrális fekvésű csarnoki árusítást azután — az árunak a fogyasztóhoz való közelebb juttatása céljából — a kiskereskedelem teljes decentralizációja váltotta fel, amely a változott viszonyok mellett sokkal célravezetőbbnek bizonyult. A csarnokok szerepét tehát New Yorkban a lakóhely közvetlen közelében levő kiskereskedők és árusok ragadták magukhoz. Ezzel annak a hatalmas méretű piacnak teljes részekre való bomlása tökéletessé vált. Kétségtelen, hogy ebben a folyamatban a kényelmi szempontok is igen nagy szerepet játszottak. Az élelmészeti cikkeknek közvetlenül a fogyasztók lakóhelyéhez való vitelével a beszerzéssel járó számos nehézség eliminálása vált lehetővé.

Nem akarjuk itt elvitatni a csarnoki rendszer előnyeit, amelyek igen nagy számmal vannak. Az kétségtelen, hogy a higiénikus szempontokat sokkal jobban kielégíti, de az is bizonyos, hogy minél nagyobb méretek között kell az ellátás nehéz feladataival megküzdeni s minél inkább növekszik a közönség kényelmi igénye s annál inkább előtérbe nyomul a *teljes decentralizáció* kérdése. Az nem lehet vitás, hogy a piaci rendszer fejlődése az áru minél tökéletesebb szétoztását kell, hogy szolgálja. Ez pedig előbb-utóbb a piacok atomizálódását fogja maga után vonni, amint az New York esetében már meg is történt.

Az idők folyamán azonban a termelői piacok jelentősége is egyre jobban csökkent, ami szintén elősegítette a piac szétterülését. A newyorki élelmiszerpiacok ellátását illetően a legnagyobb változás tényleg abban mutatkozik, hogy a *lokális termelés* jelentősége mindinkább háttérbe szorul, minek folytán a termelői piacok is egyre jobban veszítenek jelentőségükből s egyre csekélyebb mértékben szolgálják a városi ellátás ügyét, amint az egyébként a többi nagyvárosoknál is tapasztalható. Valóban a régi, nagy termelői piacoknak csak a maradványai vannak már meg. Ezeket manapság alig több, mint 800 farmer látogatja.¹⁾

New York esetében a lokális termelői helyek jelentősége abban a mérvben csökkent, amely mértékben javultak a szállítási viszonyok és tökéletesedtek a különleges szállítási eszközök. Az Amerikai Unióban a vasutak gyors fejlődése ugyanis egyre nagyobb és távolibb, de egyben hatalmas kiterjedésű termőterületek bekapcsolódását tette lehetővé. A mezőgazdasági termékek elhelyezési területének rádiusza ezzel lényegesen, azt lehetne mondani, vég nélkül kitolódott. Az eddig számba se jöhető területek egyszerre közel kerültek a fogyasztóhoz. A keleti partvidék ipusztériális területeinek fogyasztórétegei számára az addig teljesen kívülálló termelési helyek bekapcsolódását a transzkontinentális forgalom megindulása tette lehetővé. Ezekről a területekről való nagyobbarányú ellátás pedig a legmodernebb hűtőkocsik beállításával vette kezdetét. *Ezáltal a legtávolibb helyekről is lehetővé vált a romlékony élelmiszereknek nyolc-tíz napig tartó vasúti szállítása.*

¹⁾ Lásd: Annual Report 1926. Department of Public Markets New York 9. p.

Hogy a nemzeti termelés, illetve az agrártermékek értékesítési lehetőségének fokozása szempontjából mit jelentett a szállítási eszközök tökéletesítése, annak illusztrálására itt csupán egy példát kívánunk felhozni. A californiai gyümölcsnek a vasút elterjedése előtt a keleti partvidéken, a sűrűn lakott ipusztériális körzetben való értékesítéséről szó sem lehetett. Az első vagonszállítmány csak 1889-ben futott be a newyorki piacra, de a következő esztendőben már 4000 vagon érkezett s azóta ez a szám állandóan növekedőben van. 1926-ban 65.000 vasúti kocsirakomány gyümölcs- és főzelékféle jutott el a Pacific Oceán partvidékéről; California, Washington és Oregon államokból New Yorkba.

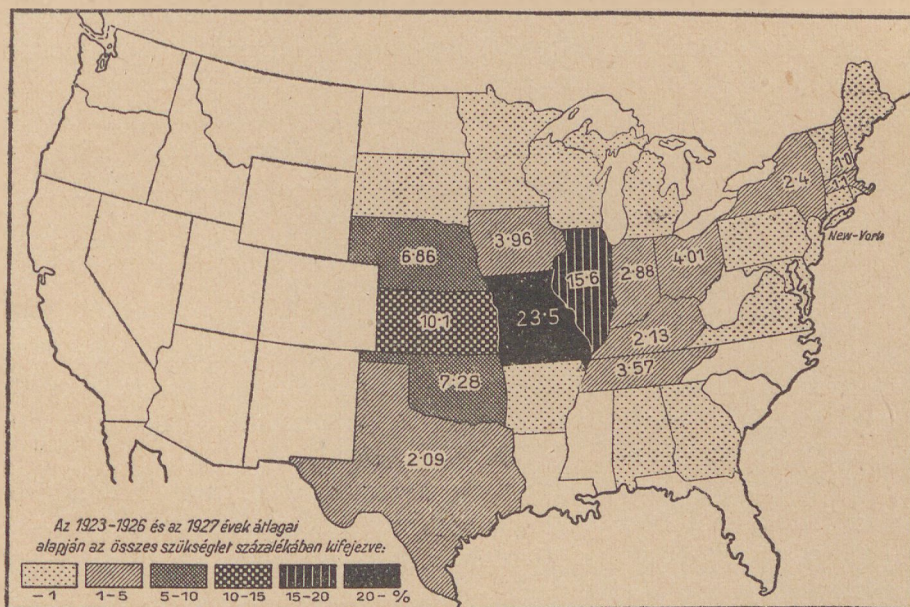
Ebben a rapid emelkedésben azonban már a megfelelő tarifapolitikának is igen nagy szerepe volt. A tarifa sokáig, mint gátló körülmény szerepelt a nyugati partvidék áruinak terjesztésénél és útját állta az akciórádiusz növekedésének. 1927-ben azonban a termelés fokozása és az értékesítés megkönnyítése érdekében az *Interstate Commerce Commission* számos gyümölcsfajta szállítási költségeinek csökkentését rendelte el, úgyhogy ezáltal azok a közelebb fekvő vidékek termékeivel szemben is versenyképesek lettek. Ez a céltudatos tarifapolitika azonban a külföldi, főleg a dániai, olasz, svájci és spanyolországi árukkal szemben is lényegesen megkönnyítette a versenyt. A tarifa fokozatos csökkentésével sikerült elérni, hogy jelenleg az Egyesült-Államok területére bevitt olasz citrom az összefogyasztás 20—30%-ára szorult vissza.¹⁾

E kis eltérés után vegyük már most szemügyre azokat a hatalmas távolságokat, amelyek a szállítási eszközök fejlődése folytán állottak elő és nézzük, hogy jelenleg a newyorki élelmiszerpiacokra mily távolságokról érkeznek a fontosabb elsőrendű romlékony élelmiszerek. A városi lakosság táplálkozása szempontjából oly annyira fontos folyékony tej szállítása újabban 10—12 ezer liter űrtartalmú, állandó temperatura alatt tartható tankokban történik. A lényeges számú menetrendszerű tejvonatok naponként 250—400 mérföldnyi (400—600 km) távolságról jönnek New Yorkba. A vaj, tojás, sajt és szárnyas még messzebb fekvő vidékekről érkezik, kb. 1000 mérföldről. New York élőbaromfi szükségletét 30 különböző államból szerzi be, azonban a szükségletnek csak mintegy 15%-a kerül ki a közeli keleti államok farmjairól; 85%-a a Mississippi folyó medencéjében elterülő államokból, átlagosan több mint ezer mérföldről jön. Missouri 23·5%-át, Illionis 15·6%-át, míg Kansas 10·1%-át, e három állam tehát együttesen a szükségletnek közel 50%-át látja el.²⁾ A 4. számú grafikon a származási helyeket s azok százalékos részesedését tünteti fel.

¹⁾ Az idevonatkozó tarifális intézkedéseket bővebben lásd Hedden, W. P. *How Great Cities are Fed*. Boston 1930. 28—29. lapokon.

²⁾ Buechel, F. A. : *Wholesale Marketing of live Poultry in New York City*. United States Department of Agriculture. Technical Bulletin No 107. 1929. 11. p.

4. A newyorki piacra kerülő élő baromfi származási helye.

A hús zöme Chicago, Kansas City, East St. Louis városokból, több mint 1000 mérföldről kerül New Yorkba. Legmesszebbfekvő vidékekről a friss gyümölcs- és főzelékfélék érkeznek. Főtermelőhelyük Florida és California. Az előbbi 1000, az utóbbi 3000 mérföldnyire esik New Yorktól.

A newyorki piacokra befutott egész élelmiszer mennyiséget véve tekintetbe, a rendelkezésre álló statisztikai kimutatások alapján megállapítható, hogy a szomszédos mezőgazdasági államok termelése a jelenlegi szükségletnek 30%-át sem képes fedezni. A szükséglet 50%-a ötszáz mérföldnyi átlagos távolságról jön. A nyugati partvidék 25%-kal részesedik, Floridából pedig az ellátás 15%-a kerül ki. Ha az utóbbi nagy távolságokat is figyelembe vesszük, úgy a newyorki piacokon megjelenő összes romlékony élelmiszeri cikkek átlagos szállítási távolsága 1500 mérföldre tolódik ki.¹⁾

A newyorki piacokat tápláló termelőterületeknek ily nagy távolságokba való kiszorítása természetesen jelentős szállítási költséget okoz. A termelőhelyeknek nagy messzeségben való fekvése folytán nemcsak a városi ellátás olcsóbbátétele, de a mezőgazdasági termékek jobb értékesítése is megkívánta bizonyos kérdések rendszeres tanulmányozását abból a célból, hogy az áru versenyképes maradjon akkor is, ha annak nagyobb szállítási távolsággal kell megküzdenie. Itt tehát a tarifális kérdések tanulmányo-

¹⁾ Hedden, W. P.: idézett mű 3. lap.

zásának igen nagy szerep jutott. Természetesen New York ellátása és az áruknak szétosztása még több problémát is felvetett a kutatás számára.

Az ottani piaci adottságokkal kapcsolatban egyébként nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy még a szűkebb New York is igen nagy területen fekszik, ami lényegesen megnehezíti a szétosztás munkáját. Azonkívül ez nem is összefüggő homogén terület. Az egyes szigetek között a közbenső nagy vízterületek folytán a közlekedés nemcsak nehézkes, de költséges is. A köztük való szervezesebb összeköttetés megteremtése csak az újabb idők eredménye. Az itt jelentkező nehézségek azonban a piaci igényektől függetlenül, egyéb erők hatása alatt oldódtak meg.

A Hudson-folyó és a tenger alatt létesült alagutak kétségtelen sok hiányt pótolnak. Bizonyos mértékig kielégítő összeköttetést teremtettek a város egyes területrészei között. Mindazonáltal az egyre növekvő követelmények folytán az áruk városi szétosztásával kapcsolatban még ma is igen sok nehézség mutatkozik.

A gyümölcs- és főzelékfélék számára létesített nagykereskedelmi főpiacról a szűkebb New York esetén is az áruk szétosztása egy 10—12 mérföldnyi sugárú körzetben történik. Városi viszonylatban ez igen nagy távolságokat jelent. A Manhattan-szigeten, a legsűrűbben lakott részen találjuk a legnagyobb szállítási távolságokat, amelyek maximálisan 18—20 kilométer között ingadoznak. De a nagyobb New Yorkot véve tekintetbe, még ennél is nagyobb szállítási távolságok fordulnak elő. Nem csoda, ha ily körülmények között a nagykereskedelmi főpiactól a szétosztás legvégso pontjáig, a kiskereskedőig terjedő városi szállítási költség igen jelentékeny. Oly nagy összegre rúg ez, hogy az árunak még nagy távolságból való szállításánál is a vasúti és New Yorkban a városi fuvarozási költség között hihetetlen aránytalanság mutatkozik. Megállapítást nyert például, hogy 150 lbs. burgonyának Michigan-államból való felszállítása mindössze 42 centbe kerül. New Yorkban 5 mérföld szállítási költsége 17 centre rúg, a jobbertől a kis kereskedőhöz való fuvarozása pedig, — tíz mérföld távolságot tételezve fel — újabb 27 cent költséget jelent. New Yorkban tehát az árunak 15 mérföldre való szállítása többet tesz ki, mint az 1120 mérföldes vasúti szállítás.¹⁾ De még ezenkívül egyéb tételek is vannak, amelyek emelik a városi szétosztás költségeit. Mivel a közvetítő kezek ezeket minden esetben a fogyasztóra hárítják át, világos, hogy a városi szétosztási költségek tekintélyes részét alkotják a fogyasztó által fizetett áraknak.

Hogy New York szükségletéről csak megközelítőleg is tiszta képet kaphassunk, ideillesztjük az 1930. és az 1933. esztendőre vonatkozó statisztikai anyagot. Az 5. sz. tábla ugyan csak a legfontosabb romlékony élelmiszerekre vonatkozó mennyiségi és értékadatokat tartalmazza, de ezekből is

¹⁾ Hedden, W. P.: Some Facts About Margins and Costs. U. S. Department of Agriculture. 1925. 7. p.

képet alkothatunk magunknak arról, hogy az ottani piacokon csak a romlékony élelmiszerek mily mennyiségben és mily értékben kerülnek fogyasztásra. Az 1933. esztendőben New York a fontosabb főzelék- és gyümölcsfélékből közel 2·5 millió short tonnát fogyasztott. Ebből 1·3 millió short tonnának az 1933. évi átlagárak alapján megállapítható értéke meghaladta a 110 millió dollárt. Feltűnő, hogy egyedül a tejfogyasztás meghaladta a másfélmillió short tonnát. A húsfogyasztás ellenben igen alacsony szinten mozgott, ami a városi lakosság táplálkozásának a gyümölcs- és főzelékfélék irányában való egyre nagyobb eltolódását, de egyben a konzervfélék igen nagy használatát is mutatja. A számbavehető fontosabb romlékony élelmiszerek 4·2 millió short tonnát kitevő mennyiségének értéke felül volt a 800 millió dolláron. Az érték szerint is kimutatható 4·2 millió short tonnán kívül azonban még 1·1 millió short tonna egyéb romlékony élelmiszer is fogyasztásra került 1933-ban. Ha New Yorknak és körzetének összes fogyasztását tekintetbe vesszük, úgy annak nagykereskedelmi értéke, az 1930. évi nagykereskedelmi átlagár alapján számítva, megközelíti a másfél milliárd dollárt. A kiskereskedelmi érték természetesen ennél sokkal nagyobb összegre rúg.

5. New York élelmiszerfogyasztása az 1930. és az 1933. években.¹⁾

Az élelmiszer megnevezése*)	M e n n y i s é g		É r t é k	
	1930-ban	1933-ban	1930-ban	1933-ban
	short tonnákban		az 1930. évi nagykereskedői átlagár alapján számítva	
Gyümölcs- és főzelékfélék.				
Burgonya	543.902	478.353	18.226	16.029
Alma	181.940	144.315	26.390	20.933
Hagyma	135.495	113.985	5.630	4.736
Saláta	120.880	94.530	12.721	9.948
Narancs	214.164	318.508	33.018	49.104
Bab	94.155	111.195	8.581	10.134
Összesen	1,290.536	1,260.886	104.566	110.884
Szárnyas, tej és tejtermékek.				
Élő baromfi	112.374	95.094	53.275	45.083
Leölt baromfi	105.675	107.283	58.223	59.109
Tojás	208.893	190.178	71.028	64.664
Tej	1,666.093	1,503.584	154.047	139.021
Vaj	135.737	137.223	98.044	99.118
Sajt	50.998	47.376	34.966	32.483
Összesen	2,279.770	2,080.738	469.583	439.478
Hús és zsír.				
Tisztított hús	314.329	339.970	78.035	84.401
Élő állat	581.508	554.607	173.819	165.778
Zsír	1.210	2.447	304	615
Összesen	897.047	897.024	252.158	250.794
Együtt	4,467.353	4,238.648	826.307	801.156

¹⁾ Összeállítva a Port of New York Authority által rendelkezésre bocsátott statisztikai adatok alapján.

²⁾ A megnevezett árukon kívül 1930-ban még 1,650.543 sh. tonna, 1933-ban pedig 1,169.706 sh. tonna egyéb romlékony élelmiszert fogyasztott New York Metropolitan District lakossága, amelynek értéke azonban nem volt megállapítható.

Az áruk származási helyére és mennyiségére nézve fentebb odavetett néhány számadat elég tiszta képet ad azokról az adottságokról, amelyekkel New Yorkban meg kellett küzdeni s jelzi, hogy mily nagy szükség volt ott a piackutatószervek munkájára, melyet főleg a fogyasztók érdekei tettek szükségessé, hiszen tudvalevő dolog, hogy a szervezett értékesítéssel mindig a szervezetlen s épen ezért érdekeit megvédeni nem tudó fogyasztó áll szemben. A következőkben megkíséreljük, hogy ezeknek a szervezeteknek a munkájáról megfelelő áttekintést adjunk.

2. A piackutatószervek munkája.

Az imént egészen nagy vonásokban vázoltuk a newyorki piaci adottságokat, melyekből képet alkothattunk magunknak azokról a feladatokról, amelyeket a hatalmas mennyiségű élelmiszerek biztosítása, felhozatala, kezelése, esetleges tárolása és ebben a nagy körzetben való szétterítése jelentettek a piaci és a közéleti szervek számára. Azok a méretek azonban, amelyeket érzékeltettünk, világot vetnek arra a munkára is, mellyel a piackutatóintézményeknek szembe kellett nézniök, de egyben indokolásul szolgálnak arra nézve is, hogy miért kellett a kutatás munkáját annyi különböző intézmény között megosztani és általában a nagy felkészültséget, mely ebben az évek hosszú sorára terjedő munkában mindig megnyilvánult. Kétségtelen, hogy ennek a városnak megfelelő ellátása nagyon is szíven feküdt az Egyesült-Államok kormányának. A sok egyéb szempont mellett különben az is indokolta azt a nagy apparátust, mellyel a kormány is résztvett a kutatás munkájában, hogy New York, mint az ország egyik legnagyobb piaca, a nemzeti termelés szempontjából igen nagy jelentőséggel bírt.

Amint arra tanulmányunk első részében már rámutattunk, az ellátásra s általában minden a newyorki piaci szervezetre vonatkozó tájékoztató adatok gyűjtése az 1921. évben vette kezdetét, azokban az izgalmas időkben, amelyeket az általános vasúti sztrájk szele idézett fel. Ez az átmeneti intézkedések megtételére szolgáló munka azonban olyan meglepő eredményeket hozott felszínre, hogy mármint elodázhatalanul szüksége mutatkozott a piaci kérdések rendszeres vizsgálatának, a város ellátásával járó feladatok fokozottabb gondozásának. A felderítő munka a kutatószervek létesítése és működése folytán hamar kiszélesedett, határozott jelleget és irányt öltött. Rövidesen kezdetét vette a *piacok részletes és szakszerű felmérése s a piaci adottságok megállapítása*. Az ellátásban, valamint a szétosztásban jelentkező hiányosságok megszüntetéséhez, nemkülönben a megfelelő piaci szervezés kiépítéséhez azonban évek nehéz munkájára volt szükség.

Ami mármint az élelmiszerpiacok analízisével foglalkozó ezen szervezeteknek a munkáját illeti, ez mindennek előtt kiterjedt az élelmezési cikkek

származási helyének kipuhatolására, a piacok szükségleteinek megállapítására, valamint az érkező áruk számbavételére, amire a piacok befogadóképességének megállapításánál, az új piacok létesítése esetén, a megfelelő hely kijelölésénél s a gyors ütemben épülő tár- és hűtőházak építésével kapcsolatban volt nagy szükség. Az utóbbi problémát a kikötőhatóság fogta meg s minden e nagy metropolisz területére befutó árut pontos nyilvántartásba vett. Ez a későbbi vizsgálódások megejtésénél is nagy nyereségnek bizonyult, mert a kutatószervek számára addig megszerezhetetlen statisztikai anyag így biztosítva volt. De továbbmenőleg megfigyelés tárgyát képezték az összes piaci jelenségek, tehát az áru szétosztásának mozzanatai, valamint az áralakulás. A kutatás hamar rávilágított arra a tényre, hogy a városi megélhetés olcsóbbbátétele csakis a szétosztás költségeinek apasztása révén érhető el. Ebbe az irányba lendült azután a kutatás és közelebbi céljául a városi költségek részletes meghatározását és bizonyos költségelemek kiküszöbölését, az elkerülhetetlen költségtényezők hatásainak csökkenését tűzték ki célul. Hogy ezt a szerteágazó feladatot megoldhassák, vizsgálódásaikat minden irányba ki kellett terjeszteniök.

Az áru felhozatalban jelentkező idényszerű hullámozást épűgy vizsgálták, mint az árakban jelentkező periódikus kilengéseket. A naponkint érkező változó árumennyiségek által előidézett szélsőséges árfluktuáció sem került el figyelműket. Ez utóbbival kapcsolatban az sem, hogy a rendszeresebb felhozatal és a tárolás biztosítása révén kiküszöböljék a vásárlási lázt és az indokolatlan ár kilengéseket, melyek annak folytán jöttek létre.

Ráirányították a kutatást a termelői helyek fekvésére, azok elégséges vagy elégtelen voltára. Amennyiben nem állott rendelkezésre elegendő árumennyiség, új termelőhelyek (tejtelepek, baromfi farmok) létesítésének eszméjét vetették fel, amelyek számára — figyelembe véve a tarifális viszonyokat — kijelölték a legmegfelelőbb helyeket.

A szállítási lehetőségek megteremtése, a városi lakosság és a termelők érdekeinek összhangbáhozása céljából a tarifális kérdések tanulmányozására is igen nagy gondot fordítottak, amint arra már utaltunk is. Ez irányú munkásságuk révén lehetővé vált, hogy a távolabbi termelőhelyekről is befuthatott a piacokra az áru s versenyképes maradhatott a közelben fekvő mezőgazdaságok termékeivel szemben. A gyümölcs- és főzelékkfélék piacra hozatala, oly nagy távolságokról s oly hosszú szállítási időt véve figyelembe, igen sok körűltekintést igényelt. A városi szétosztási költségekben korábban a romlékonyságból származó veszteségek igen nagy százalékkal szerepeltek, nemkülönben a ki- és átcsomagolási s általában a kezelési költségek. Ezek csökkentése, valamint a szétosztás megkönnyítése céljából részletekbenyűlő gondos vizsgálódások alapján — figyelembe véve minden egyes áru fajtánál annak állékonyágát, vagy romlékony voltát — állapították meg a legmegfelelőbb csomagolási módokat. Ezek alkalmazását aztán kötelezőleg írták elő.

Olyan csomagolási módok voltak ezek, amelyek betartása mellett a szállítvány szétbontásánál az áru ki és átcsomagolása nem minden esetben vált szükségessé. Így lehetséges volt az egyes árufajtákat a főpiacról a másodrendű piacokra s onnét a kiskereskedőhöz szállítani aránylag kevés költséggel. Bizonyos áruknál még az egészen kis egységekre való bontásnál sem volt szükség az áru újból való szortírozására vagy átcsomagolására. A városi szétszortozási költségek apasztása szempontjából ez igen sokat jelentett, mert a romlékonyságból eredő veszteség mellett az átcsomagolással járó munka díja azelőtt a városi szétszortozási költségeknek igen jelentős részét tette. A kormány kutatószervei főleg a nagy vasúti, kezelési, átrakási, ki- és átcsomagolási költségek analizisével, míg a többiek inkább a piaci organizáció kérdésével foglalkoztak.

Az ellátás zavartalan biztosításán kívül a piackutatóintézmények az áru szétszortozásával járó minden olyan körülményt megfigyelés és vizsgálat tárgyává tettek, amelyek kihatással lehettek a fogyasztói ár növekedésére. A piacrahozatalt megelőző vasúti szállítás, valamint a városi fuvarozás és árukezelés idejének, tehát a *szétszortozás időtartamának megrövidítését* a piaci organizáció szempontjából elengedhetetlen feltételnek tekintették. A romlékony mezőgazdasági termékeknél ennek igen nagy jelentősége volt. Az ily áruknál ugyanis a romlás folytán bekövetkező értékcsökkenés mellett még jelentős súlyveszteség is jöhet létre. A vizsgálódások kimutatták, hogy a késedelmes és lassú szétszortozás folytán előálló minden károsodást a közvetítő láncszemek egymásnak adnak tovább s így az végső fokon a fogyasztóra hárul át. A romlékonyságból eredő veszteségek csökkenését már az előbbi pontban foglalt intézkedések is hathatósan szolgálták. De azonkívül másképen is történt arról gondoskodás. Pontos felvétel készült azokról az útvonalokról, amelyeken az áru a főpiacról a bizományi piacra s onnét a kiskereskedőig jutott, valamint az alkalmazott szállítási eszközökről, hogy az itt mutatkozó nehézségek és hiányosságok is eltüntethetők legyenek.

Ezzel a szétszortozás rendszerének kiépítését és technikai keresztülvitelét messzemenő módon szolgálták. A *research* intézmények munkája nemcsak szükségleteket és azok változásait tárta fel, *de a piaci organizáció hiányosságát is kimutatta*. A piaci szervezet fejlesztését aztán más utakon is igyekeztek elősegíteni. Pontos kataszter készült a szétszortozással foglalkozó közvetítő kereskedelem képviselőiről. Mélyreható investigáció tárgyát képezte, hogy az egyes láncszemek mily irányú tevékenységgel és anyagi kockázattal járulnak hozzá az árunak a fogyasztóhoz való juttatásához. A kutatómunka továbbmenőleg az egyes közvetítőszervek hasznát és azok létjogosultságát is vizsgálat tárgyává tette. Megállapították azokat a láncszemeket is, amelyeken a városi értékesítés mechanizmusában az árunak szükségszerűen át kell haladnia.

A megejtett vizsgálódások érdekes adatokat hoztak felszínre minden egyes áru fajta árfejlődésére nézve. Sikerült kimutatni, hogy a fogyasztói árak mily része fordítatik a beszerzéssel járó organizációra, a szállításra, mennyi esik kezelési költségre, mennyit tehet ki a nagykereskedői és közvetítői haszon és végül mily százalék esik a kiskereskedőre, akinek a kezén a leghosszabb ideig marad az áru, míg az a fogyasztóhoz juthat.

A szervek hivatása volt, hogy a fogyasztásra kerülő élelmészeti cikkeket a termelői helytől a fogyasztás körzetéig s azon belül is egészen a piac legutolsó pontjáig végig kísérik s azokat állandó megfigyelés alatt tartásuk abból a célból, hogy pontosan megállapítható legyen az a különbség, amely a közvetítés folytán a termelői, illetve a nagykereskedelmi és fogyasztói ár között létrejön. A fogyasztói ár mérséklése érdekében a költség-tényezőket egymástól széjjelválasztva vették vizsgálat alá. Ennél a munkánál jelentkező nehézségeket alig lehet körülírni. A szétosztási költségek analízise sokirányú statisztikai megfigyelést tett szükségessé, különösen az összehasonlításra alkalmas különböző természetű áradatok statisztikájának megteremtésénél mutatkozott sokáig nehézség. A városi szétosztási költségek meghatározásánál úgy a nagybani, mint a kicsinybeni árakra szükség volt. Amíg azonban az előbbieket gyűjtése jól megszervezett piacokon nem okoz különösebb nehézséget, főleg ha az áru fajták gondosan kategorizálva vannak, addig a kutatás a kiskereskedelmi árak statisztikájának megteremtésénél sokkal nagyobb nehézségekkel találta magát szemben. A város legtávolibb pontjait szétterülő piacokról ugyanis a megfelelő homogenitás statisztikai anyag gyűjtése igen körülményes dolog.

Az adatok használhatóságát biztosítandó, a piackutatószervek a fogyasztói árak gyűjtésmunkájába több tudományos és társadalmi alakulatot kapcsoltak be. A város különböző pontjait megfigyelés alatt tartó, összesen 12 alakulat működött közre a kiskereskedelmi árstatisztika megteremtésénél. Az ezek segítségével összegyűjtött statisztika alapján azután számos árunál nyert kiszámítást a termelői és fogyasztói ár közötti különbség s annak mikénti megoszlása.

A kis- és nagykereskedelmi árak között mutatkozó különbségek megállapításánál is nagy körültekintéssel kellett eljárni. Az analízis természet-szerűleg a két árrendszer ugyanazon időpontjára vonatkozó adatainak különbségét vette tekintetbe. Ha az áruk kiskereskedelmi értékét K -val, a nagykereskedelmi értéket N -nel jelöljük, az egész évi szétosztási költséget a $K-N$ különbség fogja megadni. E helyett azonban a kutatás ennek a különbségnek a kiskereskedői árhoz való arányát, a percentuális »marge«-ot

veszi figyelembe, melyet a $\frac{K-N}{K}$ képlet fejez ki.

Mivel az egyes áruk szétosztási költsége más és más, e szerint a »marge« is igen nagy eltéréseket mutat. A »marge« azonban egy és ugyanazon árunál is változik a minőség, hely, egyéb körülmények és az árak alakulása folytán.

Épen ezért a kutatásnál az egy árura nézve gondosan megállapított *átlagos* percentuális marge szolgált alapul.

A »marge« vizsgálata a háború alatt, 1917-ben indult meg. Elsőnek a *N. Y. State Federal Food Board* végzett kísérleti számításokat, amelyek megállapították, hogy átlagosan a fogyasztó minden egyes dollárjából 55 cent a városi szétosztást végző kezekben marad s hogy a kiskereskedőre eső »marge« több mint kétszerese a New Yorkba való szállítási költségnek. A »marge« rendszeres vizsgálata azonban csak a megfelelő piaci statisztika megteremtésével vehette kezdetét.

Hogy mily eltérések jelentkezhetnek egyes áruk szétosztási költségeinél, annak illusztrálására ide iktatjuk a kutatás reprezentatív eredményét. A végzett számítások alapján 14 mennyiségileg is jelentős szerepet betöltő árunál a percentuális marge 38—63% között ingadozott. Ennyi ment tehát a fogyasztó dollárjából a városi szétosztási költségekre. Mivel minden, a szétosztásba bekapcsolódó kéz bizonyos kockázatot visel, ez a kockázat növeli a fogyasztói árat. A közvetítő kezek szerepének megállapítása és a feleszámú kezek kikapcsolása tehát teljesen indokolt volt. Megállapítást nyert azután a közvetítői és nagykereskedői, valamint a közvetítői és kiskereskedelmi ár közötti különbség is, hogy necsak a különböző természetű marge megoszlása legyen világosan látható, de az is, hogy azok mennyiben mutatnak állandóságot vagy mily mértékben vannak változásnak alávetve.

Ezekből a számításokból, itt ez alkalommal, példaképpen csupán az almára végzett számítások végső eredményeit közöljük. Az elsőrendű csomagolt almára nézve a *Bureau of Agricultural Economics* 13 Washington-állambeli gyümölcszállító szervezettől s számos nagy- és kiskereskedőtől beszerzett áradatok alapján megállapította a marge-ot, mely a következőképen alakult :

Kiskereskedői marge	37·3%
Közvetítői marge	10·4%
Nagykereskedői marge	8·5%
Szállítás	15·3%
Szállítási organizáció	5·1%
A termelő részesedése	23·4%
Összesen	100·0%

A fenti táblázatban feltüntetett marge távolról sem jelenti akár a termelő, akár a nagykereskedő, akár a kiskereskedő tényleges hasznát.

A táblázatban feltüntetett és nagy gonddal összeállított marge megoszlása az első pillanatra igen nagy eltéréseket mutat. Kétségtelen, hogy a termelő részesedése és a fogyasztó által fizetett ár között lévő különbség igen nagy. Oly nagy aránytalanság mutatkozik, hogy a *marge* vizsgálata és részletes analízise teljesen indokolt. Okvetlenül felmerül ugyanis az a kérdés, nincs-e rá mód, hogy ez a különbség valamiképen csökkenthető

legyen. Hiszen fenti kimutatás szerint a fogyasztó minden egyes dollárjának 56·2%-át emésztette fel ez a városi szétosztás.

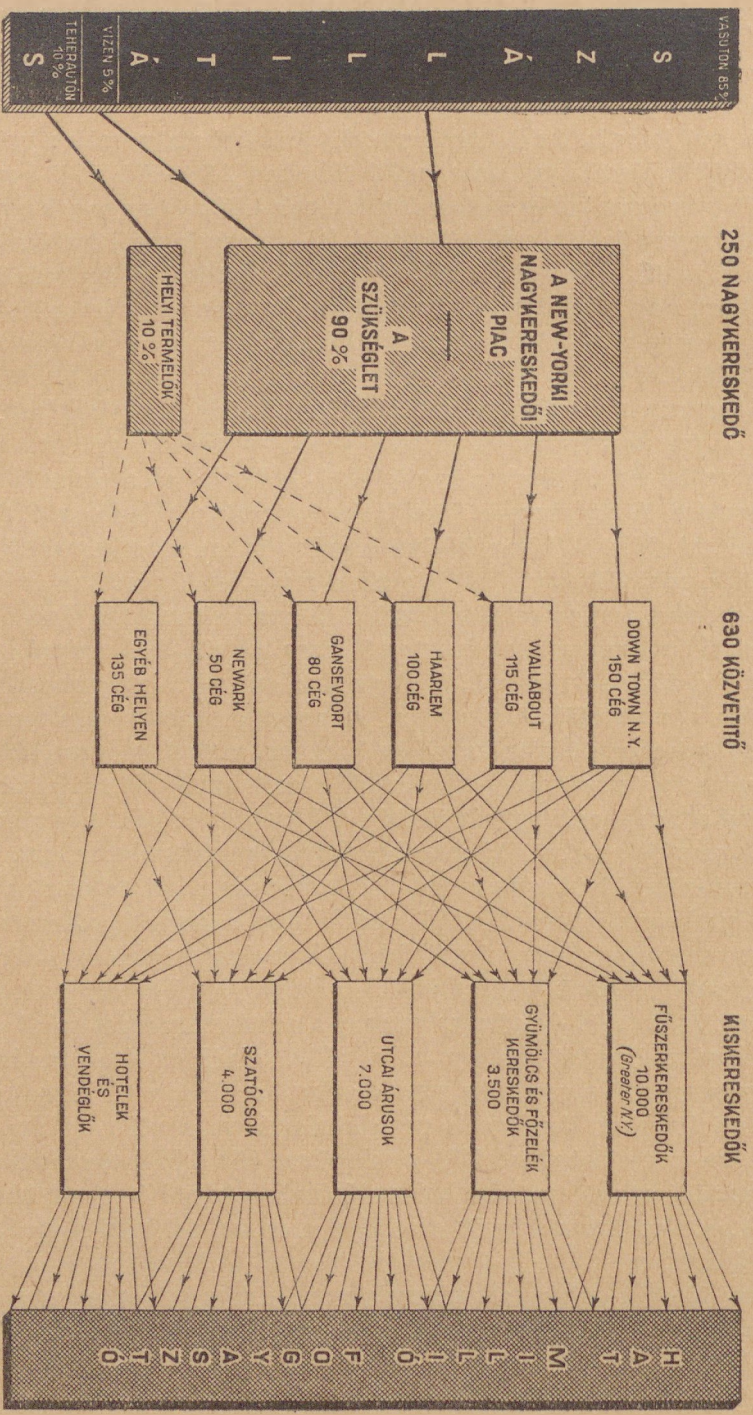
A marge vizsgálatán kívül, amely a kutatószervek munkájának fő-részt alkotta, jelentékeny gondot fordítottak az élelmiszerpiacok organizá-ciójának javítására is. Az élelmiszerpiacok közül leghatalmasabb a gyümölcs-és főzelékfélék piaca, amelyen egyedül 1930-ban 2·9 millió, 1933-ban pedig 2·4 millió tonna áru került eladásra. A lakosság ellátásában ennek a piacnak igen nagy szerep jutott, ami a táplálkozási viszonyokban jelentkező válto-zások folytán állandóan emelkedőben van. E piac tagozódása már teljesen megfelel azoknak a kereteknek, amelyeket a kutatószervek javasoltak, hogy ugyanis a nagy- és kiskereskedők közé csupán egyetlenegy közvetítő kéz kapcsolódjék be.

A fogyasztásra került gyümölcs- és főzelékfélék mennyiségének 90%-a az egy helyre koncentrálódó nagykereskedelmi főpiacra fut be. A helyi termelés az összes szükségletnek alig 10%-át teszi s ez a termelői piacról nyer elosztást. A nagykereskedelmi főpiacon azonban mindössze 250 nagy-kereskedő működik. A közvetítő kezek száma is aránylag kevés, alig vala-mivel több, mint 630 közvetítő dolgozik a másodrendű piacokon, míg a sok-millió városban a szétosztást több mint 30 ezer kiskereskedő, árus s egyéb, a fogyasztókkal kapcsolatot fenntartó szerv végzi. Az 5. számú grafikon az 1927. évi állapotot tünteti fel, míg a 6. számú vázrajz ugyancsak ennek a piacnak a szétterülését ábrázolja. A nagykereskedelmi főpiacon kívül még négy másodrendű piac van New Yorkban, melyek a város különböző részein vannak elhelyezve. A másodrendű piacok azt a célt szolgálják, hogy a főpiacról az áru jó néhány mérfölddel már közelebb kerüljön a fogyasztóhoz, illetve, hogy a kiskereskedő kisebb távolságról szerezhesse be az árut. Amíg a downtowni és brooklyni másodrendű piacok aránylag elég közel esnek a főpiac-hoz, addig a bronxi jobber market 7 mérföldnyire, a newarki pedig már 9 mér-földnyire van a nagykereskedelmi főpiactól. A piaci organizáció tehát ily módon a másodrendű piacok közbeiktatásával is megkönnyíti az áru szétosztását.

New York többi élelmiszerpiacain ez a szerves tagozódás már kevésbé található meg. Egy-két esetben, mint pl. a tejnél, az áru természetéből s a városi kezelésből fakad, hogy a szétosztásnál a másodrendű piacok mellőz-hetők. A tejet New Yorkban is pasztörözésnek vetik alá s az évi másfél millió tonna mennyiségű tej 50%-a mindössze két tejnagykereskedő kezén fut keresztül. Mivel ezen áru szétosztásának a lehető leggyorsabban kell történnie, itt az árunak egyik piacról a másikra való szállítása teljesen kikapcsolódott.

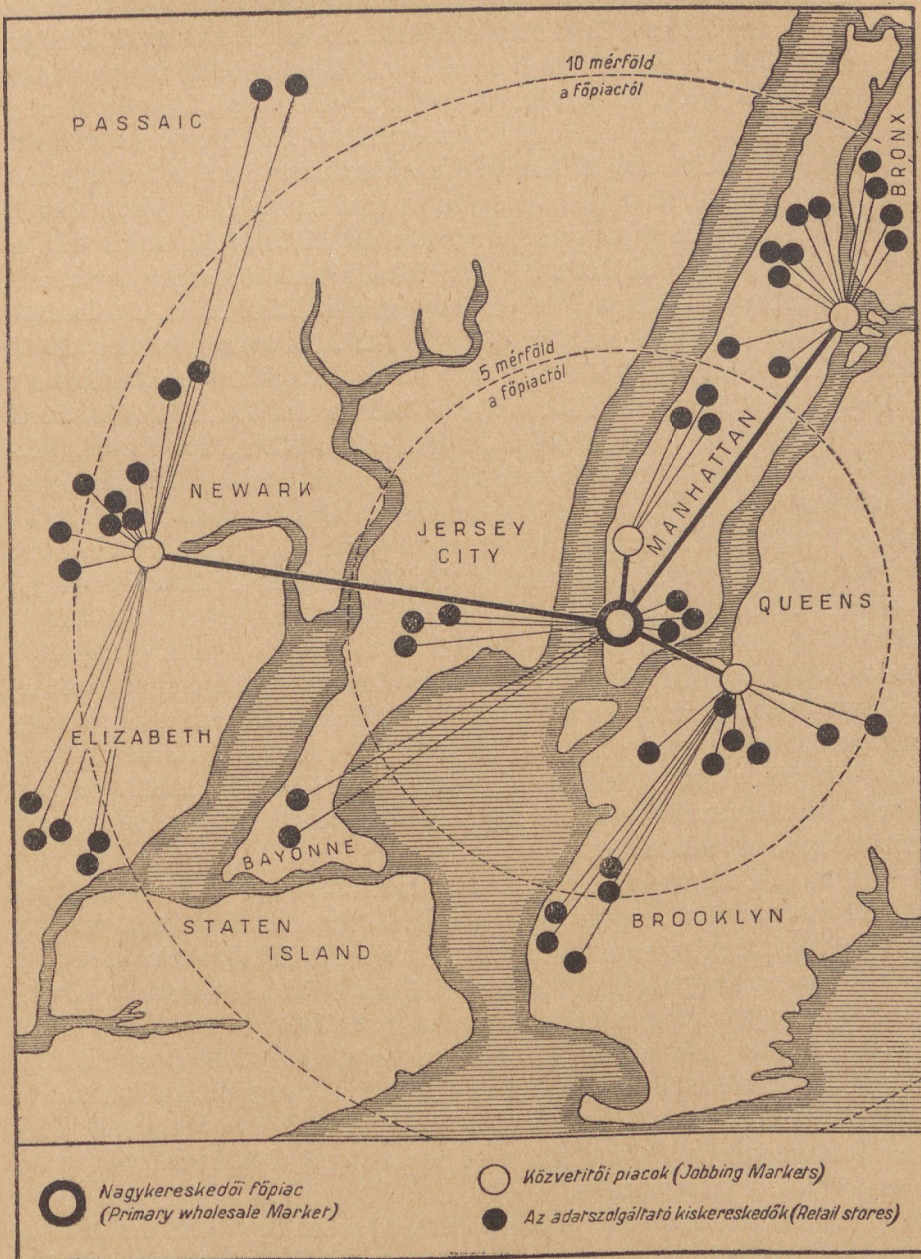
New York legújabbán megszervezett élelmiszerpiaca a baromfipiac. A háborút követő évtizedben a lakosság igénye és baromfifogyasztása lényege-sen emelkedett, ami szükségessé tette ennek a piacnak modernizálását és kifejlesztését. A baromfipiac megszervezése az 1926—27. évekre esik. A piac

5. A romlékony élelmiszerek New Yorkba érkezésének és szétosztásának módja.¹⁾

¹⁾ Megjelent az United States Department of Agriculture 1411. számú Bulletinjében 1926-ban. *Arfman, E. Charles* : Expense Factors in City Distribution of Perishables.

6. A romlékony élelmiszerpiacok fekvése New Yorkban.¹⁾

¹⁾ Megjelent az United States Department of Agriculture 1411. számú Bulletinjében 1926-ban.
Artman, E. Charles : Expense Factors in City Distribution of Perishables.

szervezését és az azt megelőző vizsgálatok munkát három szerv: a *Bureau of Agricultural Economics*, a *New York Live Poultry Commission Merchant Association* és az *Office of Attorney General of the State New York* végezték. A szervezés alapjául az 1923. novemberétől 1924. októberéig és az 1925. májusstól 1926. áprilisáig két teljes évet magában foglaló időszakra vonatkozó vizsgálódás szolgált. E három szerv egyike a várható fejlődés figyelembevételével kijelölte a piac számára a legmegfelelőbb helyet, amelyet az egyre növekvő vagószállítmányok könnyen megközelíthetnek. A másik a piacot szabályozó rendelkezéseket dolgozta ki, míg a harmadik a piacra kerülő áruk osztályozásának legmegfelelőbb rendszerét állította fel az áralakulás könnyebb megítélése céljából. Mi sem jellemzi jobban ennek a piacnak hatalmas arányú fejlődését, mint az, hogy míg az 1900. évben a felhozatal még mindössze 2000 vagon volt, addig az 1927. évi szükséglet már 12.000 vagonra emelkedett. Az évi növekedés 17 év átlagában megközelítette a 10%-ot. Az 1927. évi szükséglet nagykereskedelmi ára 65 millió dollár körül mozgott, míg a kiskereskedelmi érték meghaladta a 100 milliót. A sok nehézséggel küzdő, de végeredményben igen mélyreható piackutatómunkának köszönheti New York városa, hogy a hiányosságokat mutató piacok kiépítése megtörtént, jelenleg már minden egyes élelmiszerpiac meg van szervezve s a költségek apasztására irányuló törekvés az összes felesleges kezeket kikapcsolta. Ezekről a magas fejlettségű és teljes organizációjú piacokról a közvetítő kereskedelem feles képviselőinek száma eltűnik s azokon csak a legszükségesebb kezek működése lehetséges. Általánosan kialakult rendszer, hogy a termelőtől a nagykereskedő (wholesaler) vagy annak megbízottja vásárol. A nagykereskedőtől az áru a másodrendű piaci szervezetekhez, a közvetítőkhöz (jobbers) kerül. Ezekről azután az árut a kiskereskedő (retailer) veszi át. Így a fogyasztó végeredményben negyedik kézből kapja az élelmiszert.

A haszon, költség pontosan annak a munkának és anyagi felelősségnek az arányában oszlik meg az egyes közvetítő láncszemek között, amelyet azok az elosztás folyamata alatt tényleg végeznek és képviselnek.

A piac eme tagozódásának a városi szétosztási költségelemek kialakulásában igen nagy szerepe van. Amint arra már az előzőekben több ízben rámutattunk, minden kéz, amely a városi szétosztás bonyolult processzusába bekapcsolódik, akaratlanul is növeli az áru árát, azon egyszerű oknál fogva, mert a közbenső kezek haszna és költségei automatikusan háritódnak át a piac legutolsó pontjára s az elosztást végső fokon végző kiskereskedőig, ezen keresztül pedig a fogyasztóig.

A romlékony élelmiszerek városi értékesítésénél tehát nem közömbös a szétosztás mikéntje és a gazdaságosság elve, nemkülönben a fogyasztók teherbíróképessége sem, amely azt követeli, hogy a városi szétosztás állomásainak száma lehetőleg kevés legyen. A városi szétosztási költségek kialakul-

lásában ugyanis igen nagy tétellel szerepelnek a város területén eszközrendő szállítással járó kiadások. Ez a költségvetés szinte függvénye a piaci organizációnak. Minél nagyobb területen kell egy közületen belül az élelmiszereket szétosztani annál jobbnak és tökéletesebbnek kell lennie a piaci organizációnak, amiből önként következik, hogy annál kevesebb lehet a közbelső kezek száma. Eltekintve ugyanis ezek hasznától, az árunak egyik helyről a másikra való szállítása, a romlékonyságból eredő kockázat, nem különben az áruk természetétől folytan szükségessé váló átcsomagolások újabb és újabb költségeket jelentenek.

A lakosságnak élelmiszerekkel való ellátása nagyobb közületekben igen nehéz feladat. Teljesen megérthetjük tehát annak a sok kutatószervnek a létjogosultságát, amely New Yorkban az áruk városi szétosztásával kapcsolatos jelenségek megfigyelésére és kivizsgálására vállalkozott. S annak a munkának a fontosságát is, amelyet ezek a szervek a köz érdekében, hosszú évek során át végeztek.

Az a mindenre kiterjedő sokoldalú munka, amely 1921-ben kezdődött s 1927 körül már nagyjában befejeződött, de amely bizonyos keretek között továbbra is fennmaradt és ma is fennáll, teremtette meg az Egyesült-Államokban általában, nemkülönben New Yorkban is azt a közszellemet, amely minden vonalon a zavarok, hiányosságok kiküszöbölése révén az árak emelése s magasán tartása helyett éppen ellenkezőleg azok apasztására, csökkentésére törekszik.

VI. Befejezés.

Eddigi fejtegetéseink során nemcsak arról a nagyvonalú, közérdekű munkásságról igyekeztünk tiszta képet adni, amely New York fejlődésével az ottani piacokon vált szükségessé, de a mezőgazdasági termékek piacolásának elősegítésére szolgáló tevékenység főbb irányelveit is kijelöltük és vázoltuk a városi piackutatás fontosabb feladatait. Egyben azonban arra is törekedtünk, hogy kihangsúlyozzuk az agrárérdekeknek a városi fogyasztással való szoros kapcsolatát s hogy a jelenlegi súlyos gazdasági depresszióban a magyar mezőgazdaság védelme szempontjából mily nagy szükség van a piackutató tevékenységre. Kétségtelen, hogy a kutatómunkának a jelenlegi gazdasági elzárkózás folytán a külföldi értékesítés körül jelentkező nehézségek adnak aktualitást és különös jelentőséget. De ugyancsak ezek teszik indokolttá a belföldi piacok fejlesztését és felvevőképességüknek fokozását is. A külföldön nehezen értékesíthető élelmiszerfeleslegek belföldi elhelyezésének fokozását célzó piackutatómunka jelentőségében egyre inkább növekszik. Egy olyan nagy közületben azonban, mint aminővé az utolsó évtizedekben Budapest fejlődött, nem csupán a mezőgazdasági érdekek, az agrárnépesség vásárlóerejének növelése, hanem a városi lakosság szempontjából is nagy szükség van a piackutató munkára.

A városi élelmiszerpiacok fejlesztéséhez, nemkülönben az azokon lezajló ármozgalmak kontrol alatt tartásához nagy szociálpolitikai érdekek is fűződnek. A piackutatómunka tehát ebből a szempontból sem nélkülözhető. A városi élelmiszerellátással összefüggően felmerülő feladatokat a lakosság igényének állandó és fokozatos fejlődése, nemkülönben az egyre növekvő kényelmi szempontok is, amelyek a városi élet természetéből fakadnak, még csak növelik.

E gondolatmenet kiegészítése céljából ezúttal még csak arra kívánunk rámutatni, hogy a főváros fejlődése gazdasági szükségszerűség folyamánya s hogy ez a folyamatos, megszakítás nélküli fejlődés olyan erőforrásokból és adottságokból táplálkozik, amelyek a lakosság szaporodásának jelenlegi ütemét hosszú időre biztosíthatják. Igaz ugyan, hogy Budapest népességének a háború előtt észlelt gyorsütemű gyarapodásában némi visszaesés következett be, mivel a békeszerződések által teremtett szűk határok között

a gazdasági lehetőségek lényegesen csökkentek, de azért a fejlődés mégsem állott meg.¹⁾ Gazdasági tekintetben ugyanis Budapest továbbra is megtartotta vezető és irányító szerepét az országban. Ha a növekedés arányai mások is, mint voltak a múltban vagy lényegesen el is térnek attól a rendkívüli és igazán kivételes dimenzióktól, amelyekkel New York dicsekedhetik, a szaporodás évtizedes mérlegei mégis aktívak s a felfelé tartó ívelés mind-ezideig nem tört meg.

A közellátással, elsősorban természetesen a lakosságnak romlékony élelmiszerekkel való kielégítésével kapcsolatos közületi feladatok méreteiről — tekintve, hogy Budapest területe az egyes népszámlálások időpontjaihoz képest nem mutat lényegesebb változást — pusztán a lakosság számának gyarapodásából is teljesen tiszta képet kaphatunk.

A budapesti élelmiszerpiacokkal szemben felmerülő igények növekedéséről az egyes népszámlálási adatok világosan tájékoztatnak bennünket.

Budapest székesfőváros területén az 1900. esztendő végén megejtett népszámlálás szerint összesen 733.322 lakos volt. Az 1933. évi népszámlálás szerint a lakosság száma 1,006.184-re rúgott. Ez a két számadat világot vethet a budapesti piacokkal szemben felmerülő igényekre és azokra a nehézségekre, amelyek azok kielégítése révén előállanak s amelyekkel úgy az illetékes tényezőknek, mint a városi ellátásba bekapcsolódó közvetítő kezeknek meg kell küzdeniök.

A budapesti piacok szükséglete évről-évre emelkedik. Egy évtized leforgása alatt pedig igen lényeges eltolódások mutatkoznak a szükségletekben. Amint a fenti adatokból látható, a lefolyt három évtized alatt Budapest lélekszáma több mint egy negyedmillióval, pontosabban 272.872 lélekkel gyarapodott. Az 1900. év végéhez viszonyítva a főváros lakosságának gyarapodása nemcsak elérte, de meg is haladta a 37%-ot. Évtizedenkint átlagosan tehát közel 13%-os növekedéssel lehet számolni.

A főváros lélekszáma az elmúlt évtized alatt is 8·2%-kal, 76.494 lélekkel, tehát tekintélyes fogyasztóréteggel gyarapodott, amelynek ellátása még inkább fokozza a fővárosi élelmiszerpiacok jelentőségét. Rá kell mutatnunk azonban arra is, hogy a jelenlegi adottságok mellett Nagy-Budapest megvalósulásával még gyorsabb ütemű lehet a növekedés s akkor az élelmiszerpiacokkal szemben is lényegesen fokozódni fognak a követelmények.

Nem igényel bővebb bizonyítást, hogy Budapest jelentősége a belföldi fogyasztás tekintetében a lakosság gyarapodása folytán egyre inkább nő. Az élelmiszerpiacoknak ebből a szempontból való állandó megfigyelését és a piaci szervezetben mutatkozó esetleges feltárását épen ez a további fejlődés teszi szükségessé. A mezőgazdasági termékeknek az ország leg-

¹⁾ Lásd: *Dr. Laky Dezső*, Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. 6., 12. lapok. Stat. Közl. Szerk. dr. Illyefalvi I. Lajos. 55. kötet 2. szám. (1927.)

nagyobb piacán való jobb értékesítése s a jelenlegi lehetőségek fejlesztése egyáltalán nem lekicsinyelhető nyereség volna, különösen a mostani nehéz gazdasági viszonyok között, a mai agrárkrízis közepette.

Budapest székesfőváros a közélélmezést ellátó intézményeinek fejlesztése érdekében már eddig is igen sokat tett és nagy áldozatokat hozott. Hiszen a háború kitöréséig vásárcsarnokait tervszerű alapokon építette föl, az utóbbi években pedig már a nyílt piacainak átépítése is kezdetét vette. Ezek azonban inkább technikai jellegű feladatok voltak s az áruk higiénikus kezelésén kívül többre nem igen terjedtek ki. A jelenlegi gazdasági válság, a példátlan arányú agrárkrízis Budapest élelmiszerpiacainak *további és pedig fokozottabb gondozását és istápolását teszi szükségessé, amely mármost nem igen nélkülözheti a tudományos bázisokon nyugvó kutatómunkát.* A piaci vizsgálódások révén itt is sok nehézséget és a fogyasztóra nézve sok hátrányos körülményt lehetne elhárítani. De azonkívül kutatómunka megindulásával a piaci statisztika fejlődése is új lendületre kapna és bizonyos kérdések úgy a fogyasztóra, mint a termelőre nézve a jelenleginél kielégítőbb megoldást nyerhetnének. A piaci statisztikára, amint már jeleztük is, nemcsak az élelmiszerárakban jelentkező hullámlás helyes megítélése céljából van nagy szükség, szükségessé teszi azt a különböző munkásrétegek életszínvonalának tanulmányozása is.

A külföldi példák nyomán induló városi piackutatást tehát Budapest, az ország legnagyobb fogyasztópiaca sem igen nélkülözheti. Az élelmiszerpiacok rendszeres vizsgálata s a megélhetés olcsóbbá tételével járó feladatok tehát itt sem maradhatnak sokáig gazdátlanul. *A mezőgazdasági lakosság és a városi társadalom közös érdeke megkívánja, hogy a városi piackutatómunka is szervesen beilleszkedjék a többi közületi feladatok közé.*

FÜGGELEK.

Bibliográfia.

a) Általános.

- Artman, E. Charles* : Food Costs and City Consumers. Significant Factors in Metropolitan Distribution of Perishables. New York, 1926.
- Expense Factors in City Distribution. United States Department of Agriculture Bulletin No. 1411, 1926.
- Bittner, G. E.* : Analyzing Retail Selling Costs. United States Department of Commerce (mimeographed). 1928.
- Comer, H. D.* : Analyzing the Variability of City Dealers' Margins. New York State College of Agriculture. Farm Economics. 1926.
- Filipetti, George* : The Wholesale Markets. Regional Plan of New York Economic Monograph No. 11, 1925.
- French, F. Earl* : Some Requirements of the New York Fruit and Vegetable Markets. The Port of New York Authority. New York, 1926.
- The Push Cart Markets in New York City. United States Department of Agriculture in Coöperation with The Port of New York Authority (mimeographed). 1925.
- Hedden, W. P.* : How Great Cities are Fed. Boston, 1930.
- Terminal Conditions at the Port of New York as They Affect the Cost of Marketing Fruits and Vegetables. Bureau of Agricultural Economics, United States Department of Agriculture (mimeographed). 1923.
- Studies of market supplies, price, and sales as a basis for control of distribution of perishables. New York State College of Agriculture. Farm Economics No. 8, 1926.
- Produce Terminal Requirements in the New York Area. The Port of New York Authority. New York, 1925.
- Some Facts About Margins and Vegetables in the New York District. The Port of New York Authority. New York, 1925.
- Lowering City Distribution Costs for Farm Products. Eighth Annual Report of National Association of State Marketing Officials. 1926.
- Measuring the Spread from Farmer to Consumer. Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1925.
- Machlin and McNall* : What the Retailer Does with the Consumer's Dollar. Wisconsin Agricultural Experiment Station Bulletin No. 324, 1921.
- McLeod, A. S.* : Inter-market distribution of perishable fruits and vegetables. New York Food Marketing Research Council. Food Marketing Studies, No. 1, 1926.
- Rasmussen, M. P.* : Some Facts Concerning the Distribution of Fruits and Vegetables by Jobbers in the New York Metropolitan Area, 1924. New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 45, 1927.
- Costs and Margins in the Wholesale Marketing of Fruits and Vegetables at New York City, 1924. New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 45, 1927.
- Costs and Margins in the Wholesale Marketing of Fruits and Vegetables at Pittsburgh, 1924. New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 39, 1926.

- Warren, F. S. and Pearson, F. A. : Interrelationships of Supply and Price. Cornell University Agricultural Experiment Station Ithaca, N. Y. Bulletin 446, 1928.
- Relation of Supply to Price. New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 40, 1926.
- Who is Responsible for the High Cost of Distribution? New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 45, 1927.
- The Cost of Distributing Food. New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 50, 1928.
- Waugh, F. V. : Retail Margins on Farm Produce in Trenton, New Jersey. New Jersey Department of Agriculture Circular No. 86, 1925.
- Weaver, F. P. : A Survey of Some Public Produce Market in Up-State New York. Cornell University Agricultural Experiment Station Bulletin No. 525, 1930.
- The Food Supply of the Port of New York District. The Port of New York Authority. 1922.
- »Annual Report of the Department of Agriculture and Markets 1928.« State of New York. Albany, 1929.
- »Operating Expense of Retail Grocery stores in Nebraska in 1923.« Nebraska Studies in Business No. 10, 1924.
- »Retail Grocery Stores.« N. Y. State Department of Farms and Markets Circular No. 240, 1923.
- »Operating Expenses of Retail Grocery Stores in 1922.« Harvard Bureau of Business Research Bulletin No. 35, 1923.
- »Operating Expenses of Retail Grocery Stores in 1923.« Harvard Bureau of Business Research Bulletin No. 41, 1924.
- »Retail Grocery Stores.« New York State Department of Farms and Markets Circular No. 240, 1923.
- »Some Facts about Margins and Costs.« The Port of New York Authority, 1925.
- »Some Fact About Margins and vegetables in the Port of New York District.« Bureau of Agricultural Economics. Washington, 1925.
- »Wholesale Marketing of Food.« Federal Trade Commission, 1920.
- »Work of the Bureau of Markets of the New York State Department of Agriculture and Markets«. Reprint from the Annual Report of the Department of Agriculture and Markets of the State of New York. Albany, 1929.

b) *Egyes árukra vonatkozó.*

- Bloxom, J. : Some Determining Factors in Apple Prices. New York Food Marketing Research Council. Food marketing Studies No. 1, 1926.
- Brownell, S. J. : Studies in City Milk Distribution. Michigan Agricultural Experiment Station Special Bulletin No. 111, 1921.
- Buechel, F. A. : Wholesale Marketing of Live Poultry in New York City. United States Department of Agriculture. Technical Bulletin No. 107, 1929.
- Gardner, K. B. : Margins, Expenses, and Profits in Retailing Meats. United States Department of Agriculture Bulletin No. 1442, 1926.
- Holland, H. H. : The demand for peaches in metropolitan New York. New York Food Marketing Research Council. Food Marketing Studies No. 3, 1926.
- Hedden, W. P. : Measuring the melon market. U. S. Department Agriculture and Port of New York Authority (mimeographed). 1924.
- Kantor, S. Harry : Analysis of the New York peach market. New York Food Marketing Research Council. Food Marketing Studies No. 2, 1927.

- Kantor*, Factors Affecting the Price of Peaches in the New York City Market. U. S. Department of Agriculture. Technical Bulletin No. 115, 1929.
- Marcussen, W. H.* ; Supply and Demand for Milk in New York City from the Distributor's Viewpoint. Bureau of Agricultural Economics and New York Food Marketing Research Council (mimeographed). 1926.
- Marshall, H. C.* : Retail Marketing of Meats. United States Department of Agriculture Bulletin No. 1317, 1925.
- Norton and Spencer* : A Preliminary Survey of Milk Marketing in New York. New York State College of Agriculture Bulletin No. 445, 1926.
- Ross, H. A.* : Changing Methods of Milk Transportation. New York State College of Agriculture. Farm Economics, No. 39, 1926.
- The Demand Side of the New York Milk Market. New York State College of Agriculture Bulletin 459.
- Warren, G. F. and Pearson, F. A.* : Peach prices. New York State College. Farm Economics No. 47, 1927.
- Apple Prices. New York State College. Farm Economics No. 48, 1927.
- Waugh, F. V.* : Factors influencing the price of New Jersey potatoes on the New York market. New Jersey Department of Agricultural Circular No. 66, 1923.
- «An Analysis of the retail price of bread in seven cities, Oct. 1922 to Mar. 1923». U. S. Department of Agriculture Preliminary Report, 1924.
- «Operating Methods and Expense of Cooperative Citrus Fruit Marketing Agencies» U. S. Department of Agriculture Bulletin No. 1261, 1924.
- «Statistics Relative to the Dairy Industry in New York State 1927». Agricultural Bulletin No. 525, Albany, 1928.
- «Margins and Expenses in the Retail Meat Trade Chicago, Cleveland and New York». U. S. Department of Agriculture Preliminary Report, 1924.
- «Retail Marketing of Meats». U. S. Department of Agriculture Bulletin 1317, 1925.
- «Report on Transportation of Milk». New York State Department of Farms and Markets Bulletin No. 158, 1923.
- «The Market Milk Business in New Jersey». New York Department of Agriculture Bulletin No. 25, 1920.
- «Demand Side of the New York Milk Markets». Cornell University Agricultural Experiment Station Bulletin No. 459. Ithaca, N. Y. 1927.
- «An Analysis of the Retail Price of Potatoes Grown in Maine, Minnesota, Wisconsin and Michigan, and Sold in Boston, Chicago and Pittsburgh Season 1923». U. S. Department of Agriculture Preliminary Report, 1924.

